Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie
Comprehensive Atlas of the Dutch United East India Company

. . .III Voor-Indië, Perzië, Arabisch Schiereiland: kaarten, plattegronden en topografische tekeningen, 1590-1825 / III India, Persia, Arabian Peninsula: maps, plans and topographical drawings, 1590-1825

383 . .Bengalen en Arakan / Bengal and Arakan

383. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1650] :
[Kaart van de Golf van Bengalen].
[Chart of the Bay of Bengal].

384. . . . [John Sellor / Seller], 1684 :
[Kaart van de Golf van Bengalen].
[Chart of the Bay of Bengal].

385. . . . [Michiel Gerritsz Boos, 1667] :
[Kaart van de monding van de Hugli].
[Chart of the mouth of the Hugli].

386. . . . [Anoniem / Anonymous], 1668 :
[Kaart van de monding van de Hugli].
[Chart of the mouth of the Hugli].

387. . . . [Anoniem / Anonymous, 1679-1686] :
[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].
[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

388. . . . [Anoniem / Anonymous, 1679-1686] :
[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].
[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

389. . . . [Anoniem / Anonymous, 1679-1686] :
[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].
[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

390 . . . [Anoniem / Anonymous, 1725-1750] :
[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].
[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

391. . . . [Gerard van Keulen, kopie naar / copied from] Jan de Koninck, ca. / c. 1722 :
De / Aldernieuste Paskaerten / van de Reede Bellesoor, en de Rivier / de Ganges, in Bengale […].
The / Very Newest Charts / of the Roadstead of Balasore, and the River / Ganges, in Bengal […].

392-393 [Gerard van Keulen, kopie naar / copied from] Jan de Koninck, ca. / c. 1722 :
De / Aldernieuste Paskaerten / van de Reede Bellesoor, en de Rivier / de Ganges, in Bengale […].
The / Very Newest Charts / of the Roadstead of Balasore, and the River / Ganges, in Bengal […].

394-395 [Gerrit de Haan, 1761] :
[De Rivier van Bengalen].
[The River of Bengal].

396 . . . [Johannes Vingboons, 1665-1670, kopie naar / copied from Jacob Compostel, 1637] :
Caarte van de Bocht van Bengala […].
Chart of the Bay of Bengal […].

397. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1668] :
[De mondingen van de Ganges].
[The mouths of the Ganges].

398. . . . J. van Braam en G. onder de Linden, [ca. / c. 1726, naar / after Johan van Leenen ca. / c. 1667] :
Nieuwe Kaarte / van 't Koninkryk / Bengale […].
New Map / of the Kingdom of / Bengal […].

399 . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1690] :
[Kaart van Chinsura en Bazar Mirzapur].
[Map of Chinsura and Bazar Mirzapur].

400 . . . A.D. Scheffer, [ca. / c. 1743] :
Plan. / Van de Loge zoals. / bevorens geweest is.
Plan. / Of the Lodge as. / it was before.

401. . . . [A.D. Scheffer, toegeschreven / attributed, ca. / c. 1743] :
T' Plan / van het Fort / Gustavus.
The Plan / of Fort / Gustavus.

401. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1743] :
Profil van de Faussebraije [van Fort Gustavus].
Profile of the Fausse-braye [of Fort Gustavus].

Deel 2.13 / Part 2.13

402 . . . Schuijlenburgh, 1665 :
Affbeeldinge vande Vereenighde / Nederlantze Oostindische Comp:ag / Logie, ofte Hooft Comptoir / in Bengale, / ter Stede Ougelij.
Depiction of the Dutch / United East India Company's / Lodge, or Head Office / in Bengal, / in the Town of Hooghly.

403 . . . C. B.[erkhout], 1762.
Gezigt / der Zuid en West zijden / van het Nederlandsche / fort Gustavus, te / Tjutjura in / Bengaalen.
View / of the South and West faces / of the Dutch / fort Gustavus, at / Chinsura in / Bengal.

403 . . . [Johannes Rach, leerling of navolger / apprentice or follower, 1770-1780] :
Het Gezigt van 't Revier van Bengaalen.
The View of the River of Bengal.

404 . . . [Johannes Rach, leerling of navolger / apprentice or follower, 1770-1780] :
Het Gezigt van het E:d Compagnies. Neederlands Fort / Gustavus te Sintsura in Bengalen.
The View of the Honourable Company's. Dutch Fort / Gustavus at Chinsura in Bengal.

404 . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1817] :
Nederlandsch fort te Chinsuru.
Dutch fort at Chinsura.

405. . . . [Hendrick van Schuylenburgh, ca. / c. 1665] :
[Gezicht op de loge bij Cossimbazar].
[View of the lodge at Cossimbazar].

406 . . . [Anoniem eind 17de of eerste helft 18de eeuw / Anonymous late 17th or first half of the 18th century] :
The / Course of / The River / Ganges.
De / Loop van / De Rivier / de Ganges.

407 . . . Gilbert van Leipzig, [na / after 1810, naar / copied from Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron, 1756] :
Karte vom Quell der / Ganges und Gra / nebst / den angränzenden / Gegenden.
Kaart van de Bron van de / Ganges en Ghaghara / met daarbij / de aangrenzende / Landstreken.
Map of the Source of the / Ganges and Ghaghara / including / the surrounding / Regions.
Charte der / Ganges und der Gagra / entworfen / von / Tiefentaler, d.g.i. / construirt / von / Anquetil du Perron.

408 . . . Jan de Waal, 1755 :
[De loop van de Ganges vanaf Benares tot Pnadarakh].
[The course of the Ganges from Benares up to Pnadarakh].

409 . . . [Nicolaas de Graaff, 1671] :
[Gezicht op de rots Jahangira].
[View of the Jahangira rock].

409 . . . N[icolaas] d[e] G[raaff], 1671 :
[Gezicht op de stad Monghyr vanaf de Ganges].
[View on the town of Munger from the Ganges].

410. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1733] :
Plan der Pattenase / Woning en drie nieuwe Erven.
Plan of the Patna / House [Company Lodge] and three new Plots.

411. . . . N. de Graaff, 1671 :
Chiopra.
Chhapra.

411. . . . N: de Graaf, 1671 :
S Comp:s / thuijn / tot Chiopra.
The Company's / garden / at Chhapra.

412. . . . [Samuel van de Putte, ca. / c. 1730] :
[Kaart van Nepal].
[Map of Nepal].

412. . . . [Samuel van de Putte, ca. / c. 1730 en / and 1737] :
[Kaart van Tibet].
[Map of Tibet].

412. . . . [Samuel van de Putte, 1731] :
Nieuw plan van Keukonoor.
New map of Koko Nor [Qinghai Hu].

413. . . . [Pieter Johannes Veth, 1877, naar / copied from Samuel van de Putte, ca. / c. 1730] :
[Kaart van Nepal en Tibet].
[Map of Nepal and Tibet].

VI Voor-Indië, Perzië, Arabisch Schiereiland / India, Persia, Arabian Peninsula

nationaal archief
Universiteit Utrecht Faculteit Geowetenschappen
KNAG

414. . . . [Anoniem / Anonymous, 1767-1783] :
[Kaart van de rivieren Lakhya en Banar bij Dhaka en van de Brahmaputra tot aan Guwahati in Assam].
[Map of the rivers Lakhya and Banar at Dhaka and the Brahmaputra River up to Guwahati in Assam].

415. . . . [Johannes Vingboons, 1665-1670] :
De Rivier, van, Bengala. / gemaeckt Na Een Portugeese Afteijckeninghe.
The River, of, Bengal. / copied From A Portuguese Depiction.

415. . . . [Anoniem / Anonymous, 1625-1627] :
Setegam gelegen op graden 22 mijnuten 17 noorder breede.
Chittagong situated at degrees 22 minutes 17 northern latitude.

416. . . . [Johannes Vingboons, ca. / c. 1660] :
[Kaart van de kusten van Bengalen, Arakan, Pegu en Tenasserim].
[Chart of the coasts of Bengal, Arakan, Pegu and Tenasserim].

416. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1666] :
[Kaart van de kusten van Bengalen, Arakan en Pegu].
[Chart of the coasts of Bengal, Arakan en Pegu].

417. . . . [Gerrit de Haan, 1761] :
[Atchin langs Mergu en Pegu na Bengalen].
[From Aceh via Mergui and Pegu to Bengal].

418. . . . [Anoniem / Anonymous], 1680 :
De rivier van Arackan. Anno 1680.
The river of Arakan. Anno 1680.

419. . . . [Anoniem / Anonymous, ca. / c. 1680] :
De Bandel ofte Reede / voor de stadt Arakan.
The Harbour or Roadstead / off the town of Arakan.

420 . .IV Beknopte bibliografie bij de cartografie
IV Select bibliography to the cartographic section

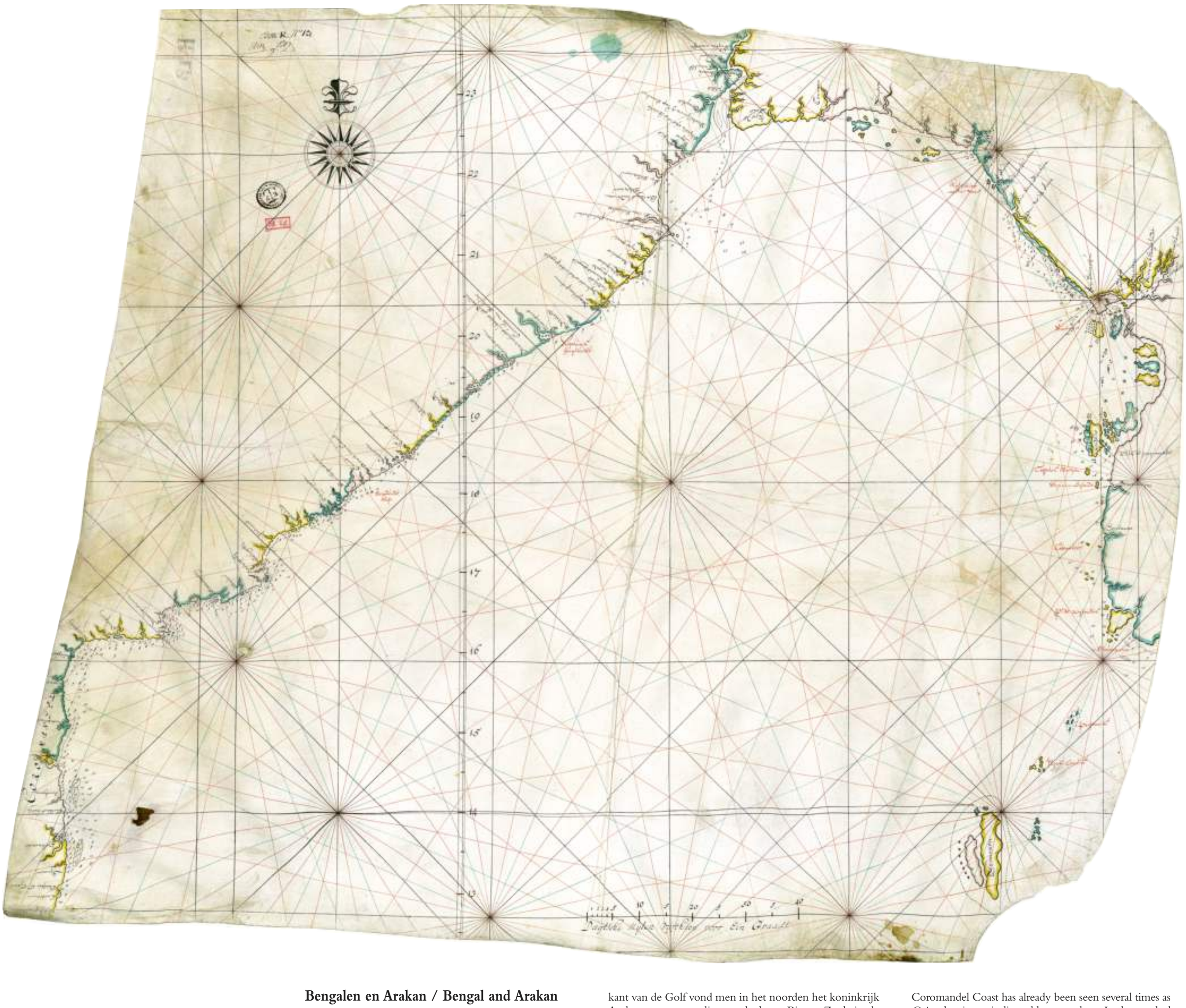

Bengalen en Arakan / Bengal and Arakan

(Deel/Vol. I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, I-26a, I-26b, I-27, I-28, I-29a, I-29b).

blad / sheet 383:

Bibliothèque nationale de France, DCP SH 18 pf. 201 div. 1 p. 3.

[Anoniem, ca. 1650] :
[Anonymous, c. 1650] :

[Kaart van de Golf van Bengalen].

[Chart of the Bay of Bengal].

Schaalstok van 40 Duijtsche Mijlen vijfthien voor Een Graadt = [ca. 1 : 1.925.000].
Scale-bar of *40 Duijtsche Mijlen vijfthien voor Een Graadt* = [approximately 1: 1,925,000].

1 kaart : ms op perkament, gekleurd, 75 x 88 cm.
1 map : ms on vellum, coloured, 75 x 88 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

The abundantly annotated copy ground-plan of the fort according to Coenraad Pieter Keller's design from 1756 on sheet 382, complete with affixes to show the situation of the ground floor and first floor (sheet 382 below, opened), gives a professional impression. Nevertheless the actual construction of the fort in the following years turned into a complete disaster, and this would pursue Keller for a long time. In 1759 the High Government already made it clear that there were many reasons to be displeased about the slow progress and high cost of the work. Things did not get any better when later that year a report came from Bimlipatnam that most of the work had either collapsed or subsided and some parts had even been washed away completely during a rainstorm, and that it could only be restored at great expense. It was decided to continue the work anyway, but at the same time even more severe economies had to be imposed in every possible way. In 1767, after an inspection the lieutenant-engineer C.L. Ziegler gave a very negative judgement on the ultimate construction and the state the fort was in at that time. Keller, as he wrote himself then already in old age, did not let the imputations pass and handed in a lengthy refutation to the High Government. In this he attempts to push the blame as far as he could onto the native assistant 'Henk', whom he accuses of profound laxity and lack of understanding. Furthermore, the extreme climatic conditions and uneven terrain on the site are cited as being unsuited for the construction of a fort according to the European principles of military architecture. On this last point Keller turned out to possess prophetic qualities, when in 1768 the walls once more gave way as the result of heavy monsoon rains. Even then the fort was again repaired, only to be destroyed for good in 1781, during the Fourth Anglo-Dutch War, when the British occupied Bimlipatnam and without delay had the crumbling stronghold blown up.

De Golf van Bengalen. De kaart op perkament uit de collectie van de Bibliothèque nationale de France op blad 383, vermoedelijk uit het midden van de zeventiende eeuw, bedekt het noordelijke deel van de Golf van Bengalen, de regio waarmee we dit atlasdeel afsluiten. Dit zeegebied wordt in het westen begrensd door de kust van de landstreek Orissa, die op de voorgaande kaarten van de Coromandelkust al enkele malen als 'Orixa' te zien is geweest maar hier onbenoemd is gelaten. In het noorden eindigt de Golf in de rivierdelta van Bengalen, met ten noordwesten daarvan het hoger gelegen Bihar. Zowel door het Mughalbestuur als door de VOC-organisatie werden Bengalen, Bihar en Orissa vaak als een geheel gezien. Bengalen, bestaande uit de huidige Indiase deelstaat West-Bengalen en Bangladesh (dat 'land van Bengalen' betekent) was het rijkste en belangrijkste van deze drie gebieden. Aan de oostkant van de Golf vond men in het noorden het koninkrijk Arakan, tegenwoordig een deel van Birma. Zoals in de inleiding beschreven, was het oostelijke deel van Bengalen lange tijd voorwerp van strijd tussen de Mughals en de vorsten van Arakan. Arakan zelf echter viel in de ziens-wijze van zowel de Mughals als de VOC buiten Bengalen. De Compagnie was al vroeg actief in het noordelijke deel van de Golf van Bengalen en reeds in 1610 werd er een factorij in Arakan gevestigd, de enige overigens die op deze kaart als zodanig vermeld wordt. Vanaf 1629 was er ook sprake van een factorij in Pipli ('Pipelie' op de kaart) en het nabijgelegen Balasore (Baleshwar) in Orissa, waar in 1633 ook nog een factorij in Hariharpur werd opgericht. De eerste factorij in Bengalen zelf werd de in 1635 voor de eerste maal gestichte factorij bij de plaats Hooghly (Hugli). Die laatste factorij werd in 1656 de zetel van het een jaar tevoren ingestelde VOC-directeurschap van Bengalen. Onder de vele kleinere factorijen die vanaf 1635 in de regio werden gevestigd, waren ook enkele in Bihar gelegen, ver stroomopwaarts langs de Ganges.

Bengalen is een land van rivieren, het uitstroomgebied van de Ganges uit het verre noordwesten van India en de van Tibet komende Brahmaputra. Op deze kaart zijn slechts de mondingen van die rivieren te zien, waarvan als belangrijkste de Hugli of Hooghly ('Ougelij') is ingetekend, een zijarm in de benedenloop van de Ganges. Onder de summier aangegeven rivieren rechts daarvan zou er een de gezamenlijke uitloop van de zeer grote watermassa van de Brahmaputra en de rest van de Ganges moeten voorstellen, maar het is hier onduidelijk welke. Een iets grotere inham rechtsboven geeft de Karnaphuli-rivier bij de belangrijke handelsplaats Chittagong ('Xettigam') weer. De rivier geheel rechts is de Kaladan, die de Nederlanders de rivier van Arakan noemden. De enige concrete aanwijzingen voor de datering van deze kaart biedt de vermelding van de 'Hollandse logie' in Arakan en van de wrakplaats van het compagniesschip *Neptunus* bij de kust van Orissa, dat daar op 3 oktober 1643 verging. Het handschrift lijkt echter eerder uit de eerste dan uit de tweede helft van de zeventiende eeuw te stammen, om welke reden de kaart waarschijnlijk niet lang na het verongelukken van de *Neptunus* gedateerd moet worden.

The Bay of Bengal. The map on vellum from the collection of the *Bibliothèque nationale de France* on sheet 383, presumably from the middle of the seventeenth century, covers the northern part of the Bay of Bengal, the region with which we conclude this volume of the atlas. This area of sea is bordered on the west by the coast of Orissa, the region which on the preceding maps of the Coromandel Coast has already been seen several times as *Orixa*, but is not indicated by name here. In the north the bay ends in the river delta of Bengal, with to the north-west of it the higher region of Bihar. By both the Mughal administration and the VOC organization, Bengal, Bihar and Orissa were often viewed as one whole. Bengal, consisting of the present Indian state of West Bengal and Bangladesh (which means 'land of Bengal'), was the richest and most important of these three areas. On the eastern side of the bay, in the north there was the kingdom of Arakan, at present a part of Burma. As has been described in the Introduction, for a long time the eastern part of Bengal was disputed by the Mughals and the kings of Arakan. However, in the view of both the Mughals and the VOC Arakan lay outside Bengal. From an early time the Company was active in the northern part of the Bay of Bengal, and in 1610 a factory had already been set up in Arakan, in fact the only one that is mentioned as such on this map. From 1629 there was also a reference to factories in Pipli (*Pipelie* on the map) and in nearby Balasore (Baleshwar) in Orissa, where in 1633 yet another factory was established in Hariharpur. The first factory in Bengal itself was the one set up for the first time at the town of Hooghly (Hugli) in 1635. In 1656 this became the seat of the VOC directorship of Bengal instituted a year previously. Among the many smaller factories that were founded in the region from 1635, some were also located in Bihar, far upstream along the Ganges.

Bengal is a land of rivers, the outflow area of the Ganges from the far north-west of India, and the Brahmaputra coming down from Tibet. On this map only the mouths of the rivers can be seen, of which the most important is the Hugli or Hooghly (*Ougelij*), a side-arm in the lower course of the Ganges. Among the sketchily drawn rivers to the right of it, one should depict the common outflow of the very large mass of water from the Brahmaputra and the rest of the Ganges, but it is unclear here which is which. A somewhat larger inlet at the upper right shows the Karnaphuli River at the important trading port of Chittagong (*Xettigam*). The river at the far right is the Kaladan, which the Dutch called the river of Arakan. The only real pointers to the dating of this map are found in the mention of the 'Dutch lodge' in Arakan, and of the site of the wreck of the Company ship *Neptunus* on the coast of Orissa, which went down on 3 October 1643. However, the handwriting is more likely to derive from the first than from the second half of the seventeenth century, so that the map would have to be dated not long after the loss of the *Neptunus*.

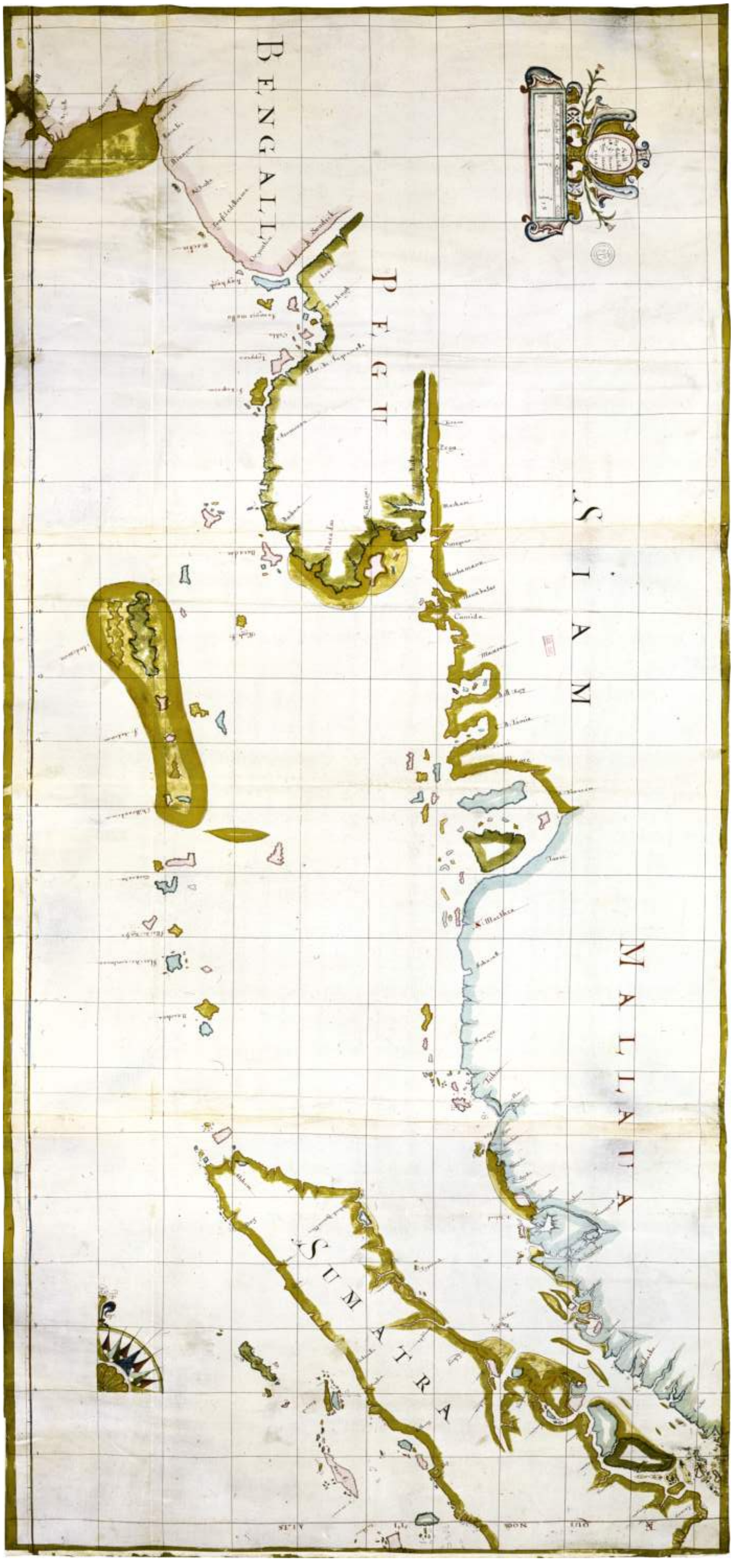

blad / sheet 384:

Bibliothèque nationale de France, DCP SH 18 pf. 199 div. 2 p. 2.

[John Sellor], 1684 :
[John Seller], 1684 :

[Kaart van de Golf van Bengalen].

[Chart of the Bay of Bengal].

Schaalstok van *15 Leages* = [ca. 1 : 850.000].
Scale-bar of 15 Leages = [approximately 1: 850,000].

1 kaart : ms op perkament, 70,5 x 149,5 cm.
1 map : ms on vellum, 70.5 x 149.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Verklaringen: [linksboven] een aantekening betreffende de maker :
Explanations: [upper left] a note regarding the maker :

Sould By John Sellor att y:e Hermi- Tage Staires 1684.

De kaart van, of althans verkocht door, de Engelse cartograaf John Seller uit 1684 op blad 384 geeft een wat grof maar kleurig beeld van de oostelijke helft van de Golf van Bengalen. De uitvoering doet vermoeden dat het hier eerder om een decoratiestuk dan om een navigatiekaart gaat. Niettemin kan men er wel uit concluderen dat Seller, hoewel ook de Engelse Oost-Indische Compagnie toen al langere tijd actief was in de Golf van Bengalen, met betrekking tot dit gebied klaarblijkelijk niet de beschikking had over gedetailleerde geografische informatie van eenzelfde kwaliteit als indertijd voor de VOC werd vergaard door onder anderen Michiel Gerritsz Boos (blad 385) en Johan van Leenen (bladen 397 en 398). De kaart is in de reproductie een kwartslag gedraaid, met het noorden boven.

The map (sold) by the English cartographer John Seller from 1684 on sheet 384 gives a rather rough but colourful image of the eastern half of the Bay of Bengal. The execution suggests that it is more likely an item for decoration than a navigation chart. Nevertheless we can conclude from it that although the English East India Company had also been active in the Bay of Bengal for a long time, Seller apparently did not have at his disposal detailed geographical information of the same quality relating to the area as had at that time been gathered for the VOC by such men as Michiel Gerritsz Boos (sheet 385) and Johan van Leenen (sheets 397 and 398). The map has been rotated 90 degrees in the reproduction, with north at the top.

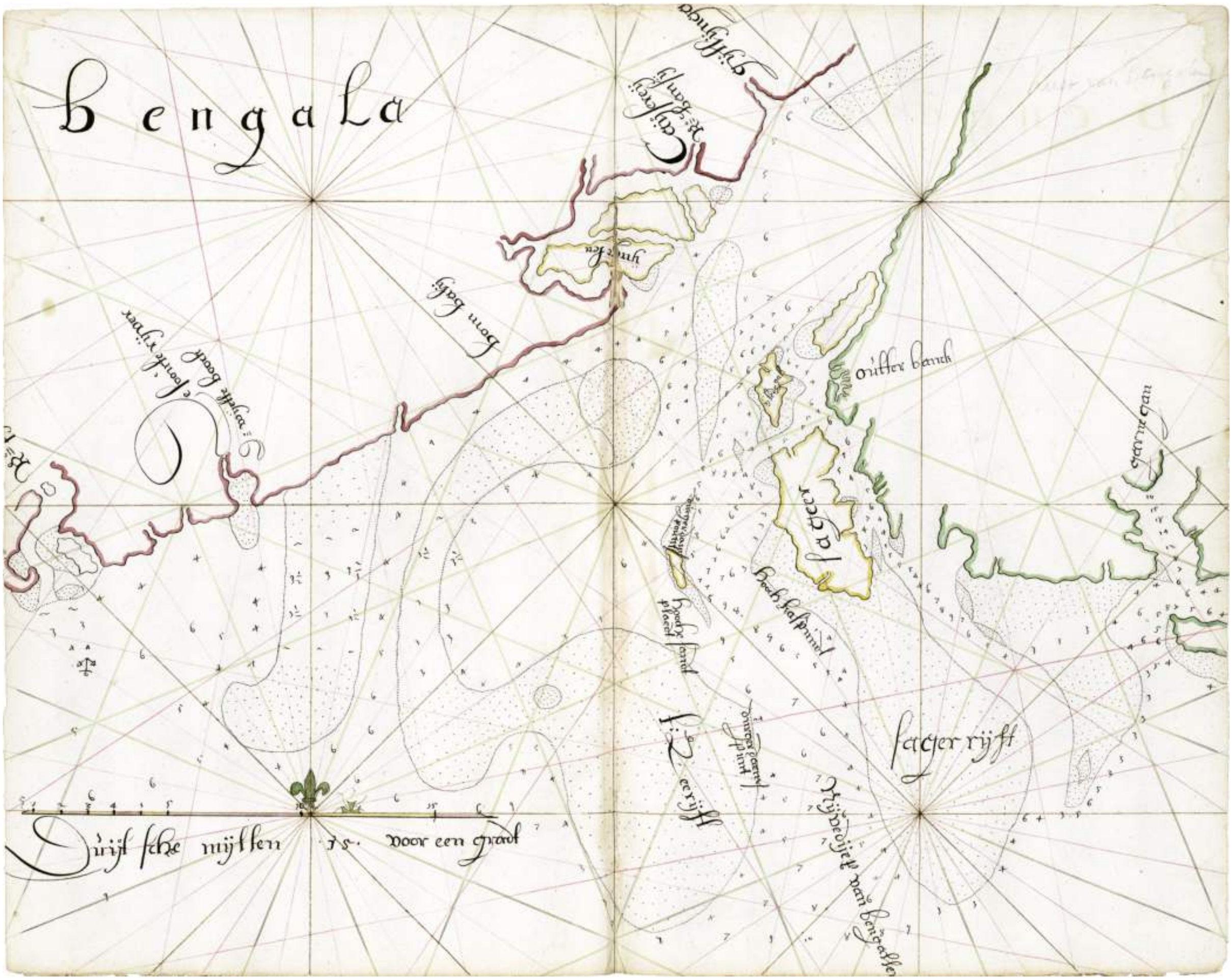
Bengala
Duijtsche mijllen 15 voor een gradt
Hugli
Cabo Negrais
Pegu
Arracan
Ganges
Coromandel
Paleacatta
Negapatan
Trincomale
Ceylon
Manaar
Cabo de Comori
Cochin
Calicut
Goa
Dabul
Ormus
Mocha
Suez
Cairo
Alexandria
Rhodes
Candia
Malta
Sicilia
Messina
Napels
Rome
Genua
Livorno
Venetien
Marseille
Barcelona
Alicante
Cartagena
Malaga
Gibraltar
Cabo de Sant Vincent
Lissabon
Cabo Finisterre
Groot Canarien
Cabo Verde
Cabo de Bona Esperance
Cabo de Bona Esperance
Straet Sunda
Straet Malacca
Straet Sincapura
Straet Banca
Straet Gaspar
Straet Billiton
Straet Lingin
Straet Carimon
Straet Macassar
Straet Bally
Straet Lombock
Straet Sumbava
Straet Flores
Straet Timor
Straet Celebes
Straet Bouton
Straet Ceram
Straet Boeroe
Straet Amboina
Straet Gilolo
Straet Mindanao
Straet Manilla
Straet Formosa
Straet Jesso
Straet Corea
Straet Japan
Straet Vries
Straet Anian
Straet Davis
Straet Forbisher
Straet Frobisher
Straet Hudson
Straet Weijgats
Straet Nova Zembla
Straet Waijgats
Straet Lancaster
Straet Le Maire
Straet Magellanes
Straet Fernando
Straet Nova Guinea
Straet Nova Britanien
Straet Nova Hibernien

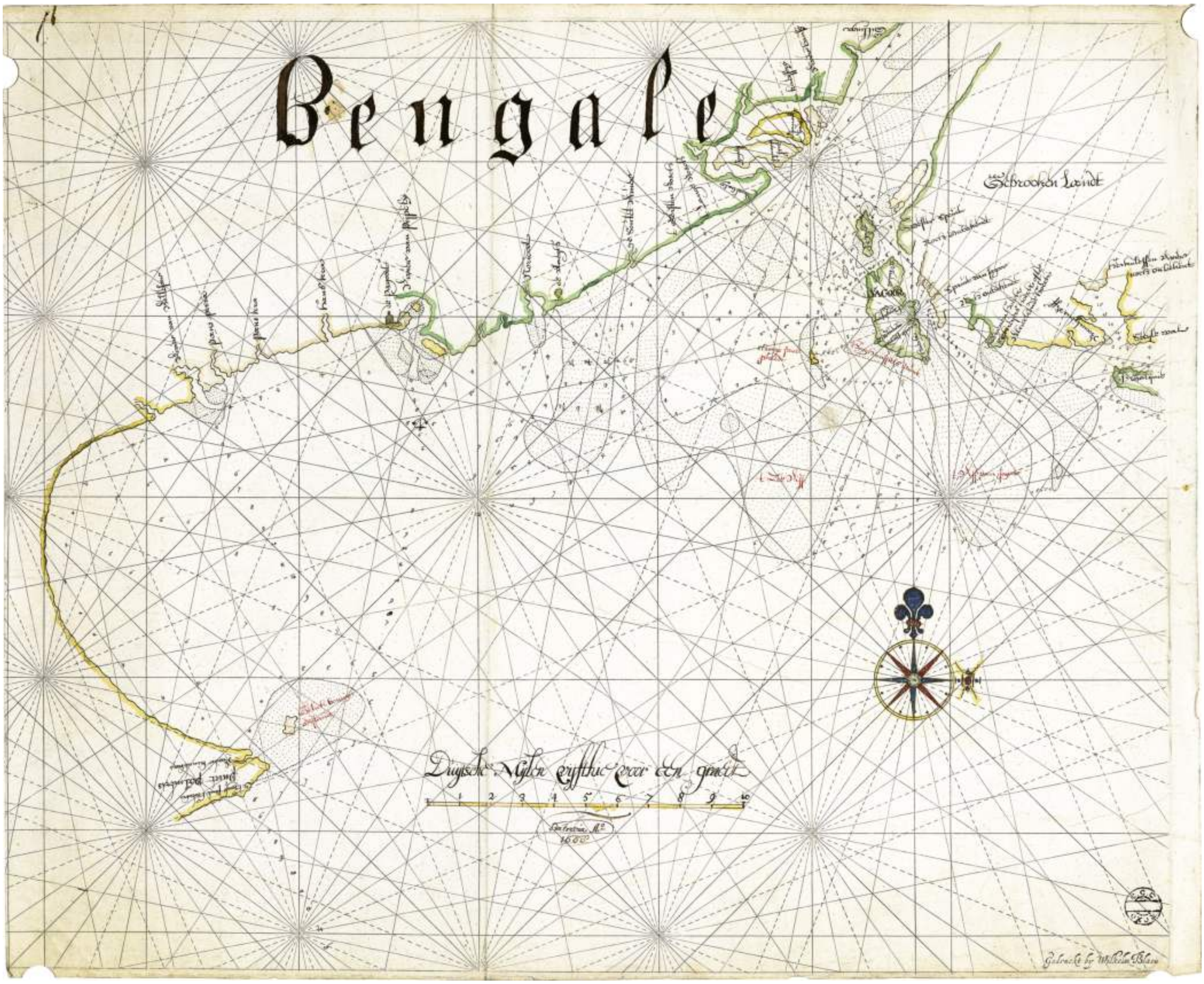

blad / sheet 386:

Maritiem Museum Rotterdam, K4085 CCC.

[Anoniem], Batavia A:o 1668 :
[Anonymous], Batavia A:o 1668 :

[Kaart van de monding van de Hugli].

[Chart of the mouth of the Hugli].

Schaalstok van 10 Duijtsche Mijlen vijfthie voor een graedt = [ca. 1 : 446.000].
Scale-bar of *10 Duijtsche Mijlen vijfthie voor een graedt* = [approximately 1: 446,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 51 x 62,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 51 x 62.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

De anonieme kaart van de Huglimonding op papier van Willem Blaeu met voorgedrukte kompaslijnen op blad 386, uit de Corpus Christi Collectie in het Maritiem Museum Rotterdam, reikt in westelijke richting verder dan Boos' één jaar oudere versie op blad 385, maar komt er voor het overige vergaand mee overeen. Ten oosten van de Hugli zijn ook de mondingen van enkele kleinere waterlopen ('spruiten') vermeld, maar daarbij staat steeds 'noch onbekendt'. Bij de ondiepten valt de benaming 'Hoogh Caspels punt' op, waarschijnlijk zo genoemd naar een peiling ter plaatse afkomstig van het VOC-schip *Hoogkarspel*, dat overigens twee jaar na de vervaardiging van deze kaart zou vergaan tussen Tonkin en Japan.

The anonymous chart of the mouth of the Hugli on paper by Willem Blaeu with preprinted compass lines on sheet 386, from the Corpus Christi Collection in the Maritime Museum in Rotterdam, extends further in a westerly direction than Boos's version from one year earlier on sheet 385, but for the rest is largely the same. To the east of the Hugli the mouths of several smaller watercourses (*spruiten*) have also been mentioned, but always marked with *noch onbekendt* (still unknown). The name *Hoogh Caspels punt* with one of the shoals was probably given after a sounding there derived from the VOC ship *Hoogkarspel*, which would sink between Tonkin and Japan two years after this chart was made.

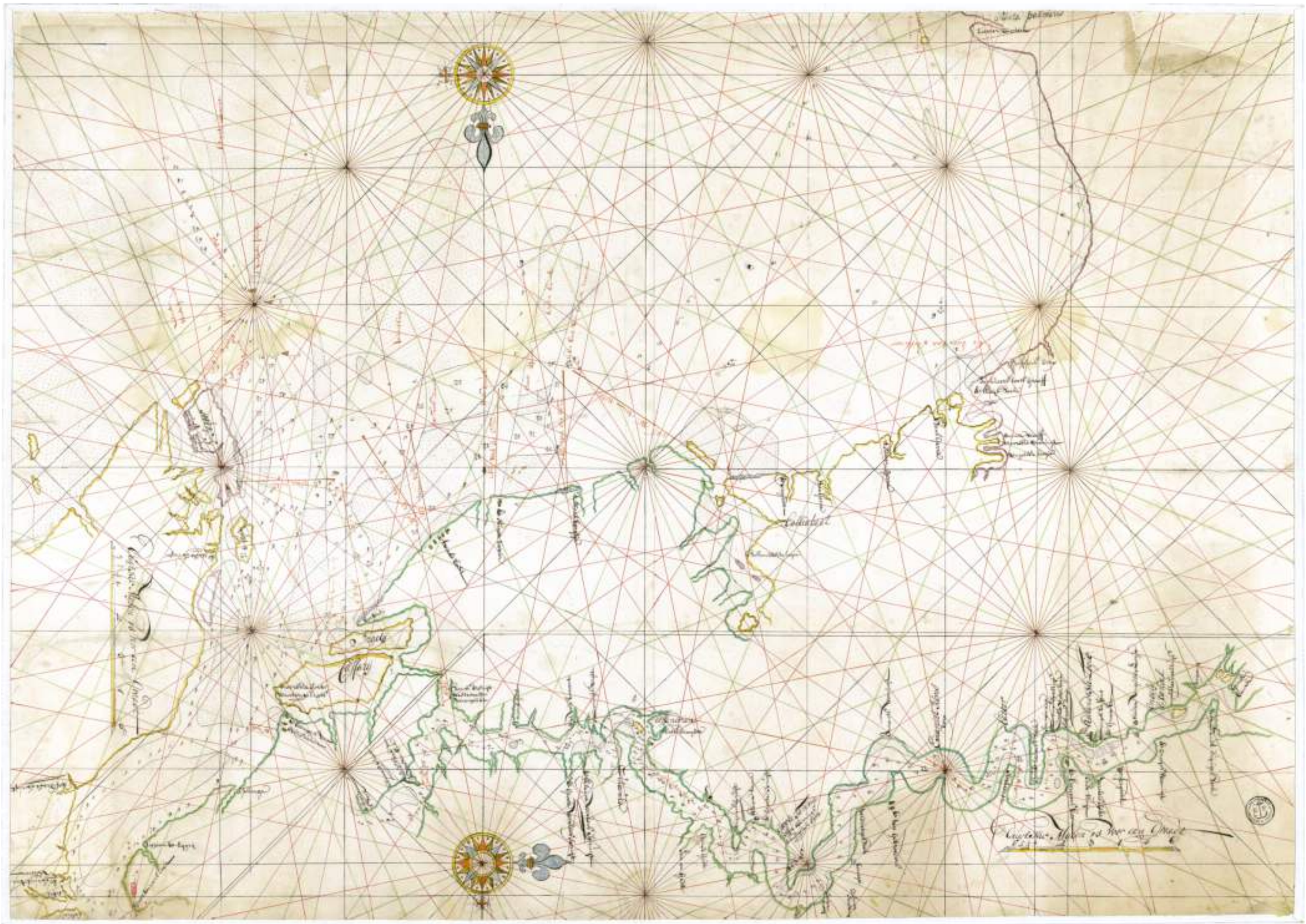

blad / sheet 387:

Bibliothèque nationale de France, DCP SH 18 pf. 202 div. 2 p. 2.

[Anoniem, 1679-1686] :
[Anonymous, 1679-1686] :

[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].

[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

Schaalstok van 5 Duytsche Mylen 15 voor een Graadt = [ca. 1 : 261.000] 6 Duijtsche Mylen 15 voor een Graadt = [ca. 1 : 332.000].
Scale-bar of *5 Duytsche Mylen 15 voor een Graadt* = [approximately 1: 261,000] *6 Duijtsche Mylen 15 voor een Graadt* = [approximately 1: 332,000].

2 kaarten : ms op papier, gekleurd, 72,5 x 103,5 cm.
2 maps : ms on paper, coloured, 72.5 x 103.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is onder [kust], rechts [rivier].
Orientation: north is below [coast], right [river].

De Europese vestigingen langs de Hugli. Op het interessante kaartblad uit de collectie van de Bibliothèque nationale de France op blad 387 zijn twee afzonderlijke maar nin of meer aansluitende kaarten getekend, elk met hun eigen schaal en oriëntatie, die respectievelijk de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli vanaf de monding weergeven. Aanwijzingen voor de datering zijn de vermelding van de wrakplaats van het fluitschip *Westervelt*, dat op 23 mei 1679 verging, en van de in 1686 verlaten 'nieuwe Engelse logie' aan de Hugli, ten noorden van de Nederlandse. Verder is er nog geen spoor te zien van de factorij die de Fransen in 1690 oprichtten in het nabijgelegen Chandernagore. Ook de Portugese en Deense factorijen zijn afwezig; de Portugese *Estado* was in 1632 verdreven uit Bengalen, hoewel er wel veel Portugezen bleven wonen, en de Deense compagnie vestigde zich pas in 1698 nabij Chandernagore. Al deze factorijen waren op de westoever van de Hugli gelegen. Hoewel de VOC volgens deze kaart een tuin had op de oostoever tegenover Chinsura, werd die oever en in het bijzonder het zuidelijke deel daarvan pas in de late zeventiende eeuw van belang.

In navolging van de VOC vestigde in 1640 ook de Engelse Compagnie een factorij in Hooghly (ter onderscheiding van de gelijknamige rivier wordt hierna voor deze locatie steeds de Engelse benaming gebruikt), die later nog eenmaal binnen deze plaats verhuisd zou worden (vandaar de 'nieuwe logie' op de kaart). Een conflict met de *nawab* van Bengalen noodzaakte de Britten in 1686 zo'n 40 kilometer zuidelijker een geheel nieuwe factorij op te zetten, op een plaats aan de oostoever van de Hugli die later bekend zou worden als Calcutta (nu Kolkata, niet het 'Culcula' op de kaart). Eerst vestigden ze zich daar provisorisch in het dorp Sutanati, maar in 1698 verkreeg de Engelse Compagnie de volledige rechten over dit plaatsje en het nabijgelegen Govindpur en Kalkatta, in ruil voor een afkoopsom aan de vroeger rechthebbenden en een jaarlijks forfait aan de Mughal-overheid van 1195 roepies – aanzienlijk meer dan het bedrag dat de VOC toen betaalde voor het gebied rond Chinsura (zie blad 399). Door de zuidelijker ligging had Calcutta vanwege de toenemende verzanding van de Hugli overigens het belangrijke voordeel van een betere bereikbaarheid voor zeegaande schepen. Om dezelfde reden was de VOC er al voor 1680 toe overgegaan bij wijze van voorhaven de plaats Baranagar te huren, net ten noorden van Calcutta en eveneens op de oostoever van de Hugli. Aan het eind van de jaren tachtig van de zeventiende eeuw moest daarvoor jaarlijks 793 roepies worden neergeteld, ook meer dan voor Chinsura. Op deze kaart is de vestiging in Baranagar aangegeven als een huisje met het bijschrift 'Barnegoo', met daarnaast een ander huisje waarin de 'smeersmelterij' van de Compagnie was gevestigd, een inrichting waar varkensvet werd verwerkt tot smeer voor wapens en scheepstuig (zie Prakash, *European Enterprise*, 151-152 en *Dutch East India Company*, 40).

The European settlements along the Hugli. On the interesting map-sheet from the collection of the *Bibliothèque nationale de France* on sheet 387 two separate but more or less joining maps have been drawn, each with its own scale and orientation, which depict the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli from the mouth. Indications for dating are the mention of the place where the fluteship *Westervelt* was wrecked on 23 May 1679, and of the *nieuwe Engelse logie* (new English lodge) on the Hugli, to the north of the Dutch one, that was abandoned in 1686. No trace is yet to be seen of the factory that the French set up in nearby Chandernagore in 1690. The Portuguese and Danish factories are also absent; the Portuguese *Estado* was expelled from Bengal in 1632, although many Portuguese continued to live there, and the Danish company only settled near Chandernagore in 1698. These European settlements were all found on the west bank of the Hugli. Although according to this map the VOC had a garden on the east bank opposite Chinsura, that bank and in particular the southern part of it only became important in the late seventeenth century.

In imitation of the VOC in 1640 the English Company also established a factory in Hooghly (to distinguish it from the river of the same name, hereafter the English spelling for this place will be used), which would later be relocated within this town (hence the 'new lodge' on the map). In 1686 a conflict with the *nawab* of Bengal forced the British to set up a completely new factory about 40 kilometres further south, at a site on the east bank of the Hugli that would later become known as Calcutta (now Kolkata, not the *Culcula* on the map). First they settled temporarily in the village of Sutanati, but in 1698 the English Company obtained the full rights over this little place and the neighbouring Govindpur and Kalkatta, in exchange for compensation to the former claimants and an annual lump sum to the Mughal authorities of 1195 rupees – considerably more than the amount that the VOC then paid for the area around Chinsura (see sheet 399). In any case because of its location further south, Calcutta had the important advantage of better accessibility for seagoing ships, in view of the increasing silting of the Hugli. For the same reason even before 1680 the VOC had taken the step of renting the town of Baranagar by way of outer harbour, just to the north of Calcutta and likewise on the eastern bank of the Hugli. In the late 1680s a fee of 793 rupees per annum had to be paid for this, which was also more than for Chinsura. On this map the settlement in Baranagar is marked as a little house with the caption *Barnegoo*, with next to it another little house in which the *smeersmelterij* (grease smeltery) stood, a set-up where pigs' fat was processed into grease for weapons and ship's rigging (see Prakash, *European Enterprise*, 151-152 and *Dutch East India Company*, 40).

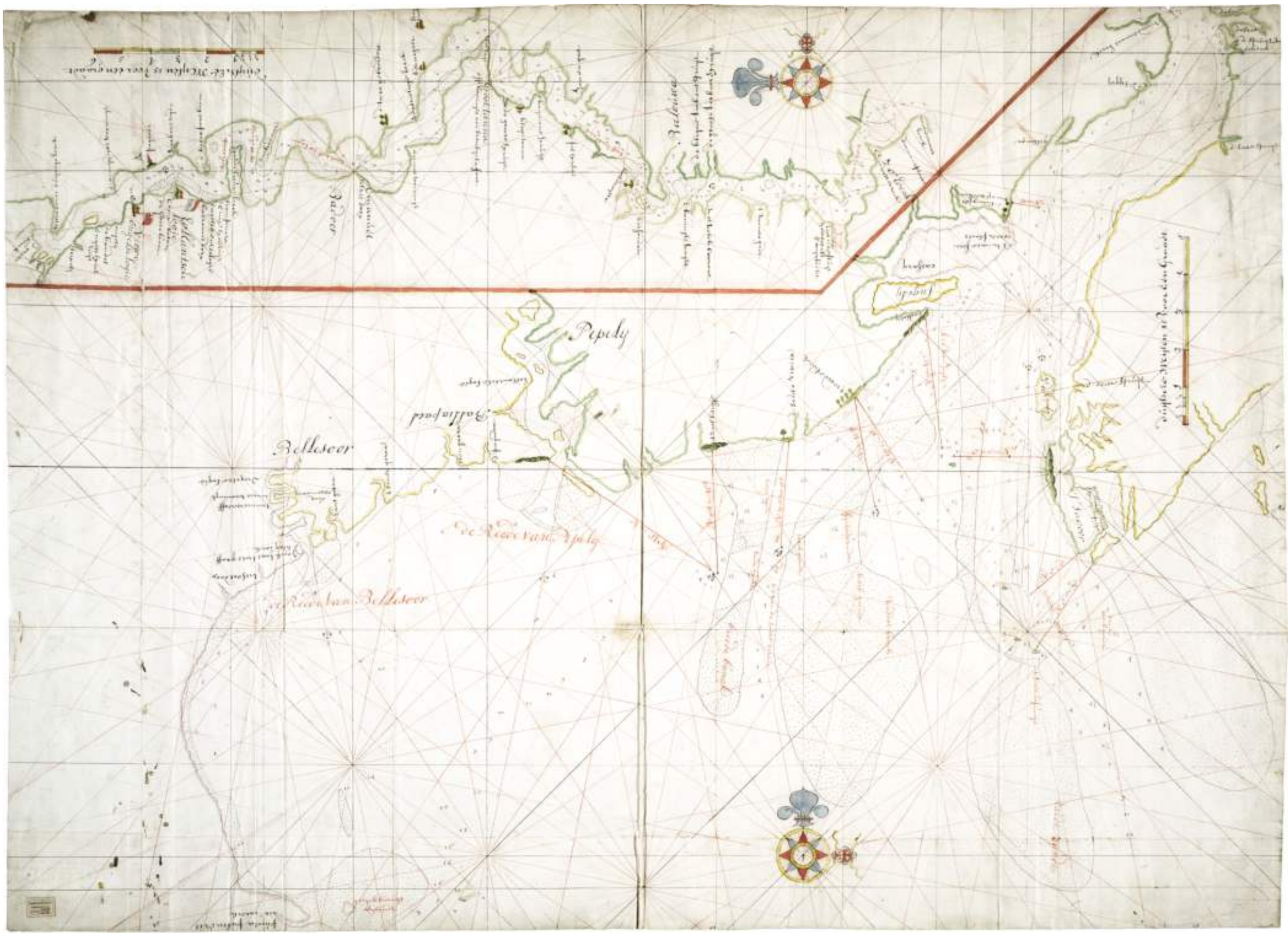

blad / sheet 388:

Nationaal Archief, 4.VELH 120.

[Anoniem, 1679-1686] :
[Anonymous, 1679-1686] :

[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].

[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

Schaalstok van 5 duijtsche Mijlen 15 voor een Graadt = [ca. 1 : 280.000] 6 duijtsche Mijlen 15 voor een graadt = [ca. 1 : 355.000].
Scale-bar of *5 duijtsche Mijlen 15 voor een Graadt* = [approximately 1 : 280,000] *6 duijtsche Mijlen 15 voor een graadt* = [approximately 1 : 355,000].

2 kaarten : ms op papier, gekleurd, 72 x 100 cm.
2 maps : ms on paper, coloured, 72 x 100 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven [kust], links [rivier].
Orientation: north is up [coast], left [river].

De beide kaarten op de bladen 388 en 389, respectievelijk uit het Nationaal Archief en de Collectie Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek Leiden, zijn zeer vergelijkbaar met die op blad 387, tot aan het bladformaat, de indeling en de tweevoudige schaalaanduiding toe. Hoewel het zeker om drie verschillende makers gaat, kan veilig worden aangenomen dat deze kaarten van elkaar zijn afgeleid of op een gemeenschappelijk origineel teruggaan. Het enige wezenlijke verschil betreft de oriëntatie van de kaart op blad 388, die omgekeerd is aan die van de andere twee. Opnieuw is bij een bocht in de Ganges het vergaan van de *Westervelt* (1679) vermeld, evenals de 'Niewe engelse logie' ten noorden van de VOC-factorij bij Chinsura. Dit laatste duidt er weer op dat de situatie van voor 1686 is weergegeven. Net ten zuiden van de VOC-factorij is een 'engelse enterlogie' aangeduid, dat wil zeggen de factorij van Engelse zogenoemde *interlopers*, die ook op de kaart op blad 399 aangegeven staat. De kaarten tonen voorts de plaats Baranagar ('Bernegoor') op de oostoever van de Hugli, met de bijbehorende 'smeersmelterij'. De kaart op blad 389 is in de reproductie een kwartslag gedraaid, met het noorden van de rivierkaart boven.

The two maps on sheets 388 and 389, from the Netherlands National Archives and the Bodel Nijenhuis Collection in the Leiden University Library respectively, are very similar to the one on sheet 387, including the sheet format, the arrangement and the double indication of scale. Although there were certainly three different makers, one can safely assume that these maps are derived from each other or go back to a common original. The only real difference relates to the orientation of the map on sheet 388, which is the reverse of the other two. Once more at a bend in the Ganges the loss of the *Westervelt* (1679) is mentioned, as also the *Niewe engelse logie* to the north of the VOC factory at Chinsura. The latter again suggests that the situation of before 1686 is being depicted. Just to the south of the VOC factory an *engelse enterlogie* is marked, that is, the factory of the English so-called interlopers, which is also shown on the map on sheet 399. The maps furthermore show the settlement at Baranagar (*Bernegoor*) on the east bank of the Hugli, including its *smeersmelterij*. The map on sheet 389 has been turned 90 degrees in the reproduction, with the north of the river chart at the top.

blad / sheet 389:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis 006-14-016.

[Anoniem, 1679-1686] :
[Anonymous, 1679-1686] :

[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].

[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

Schaalstok van 4 Duijtsche Mijlen 15 Voor een Graat = [ca. 1 : 280.000] 6 duitsche Mylen 15 Voor een Graadt = [ca. 1 : 355.000].
Scale-bar of *4 Duijtsche Mijlen 15 Voor een Graat* = [approximately 1 : 280,000] *6 duitsche Mylen 15 Voor een Graadt* = [approximately 1 : 355,000].

2 kaarten : ms op papier, gekleurd, 72 x 101 cm.
2 maps : ms on paper, coloured, 72 x 101 cm.

Oriëntatie: het noorden is onder [kust], rechts [rivier].
Orientation: north is below [coast], right [river].

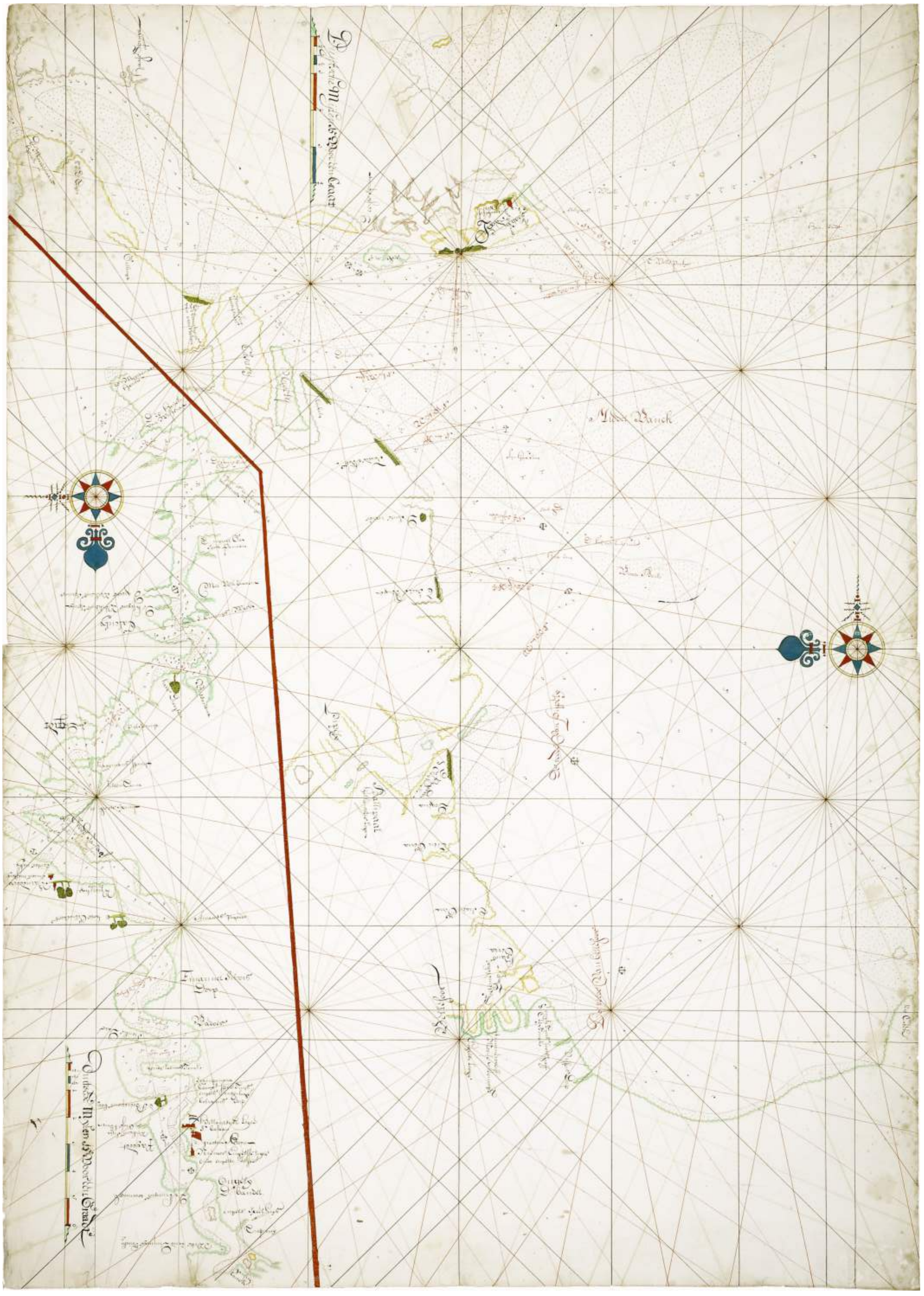
Middle Bank

Bellosera
Volta
Tjellengat

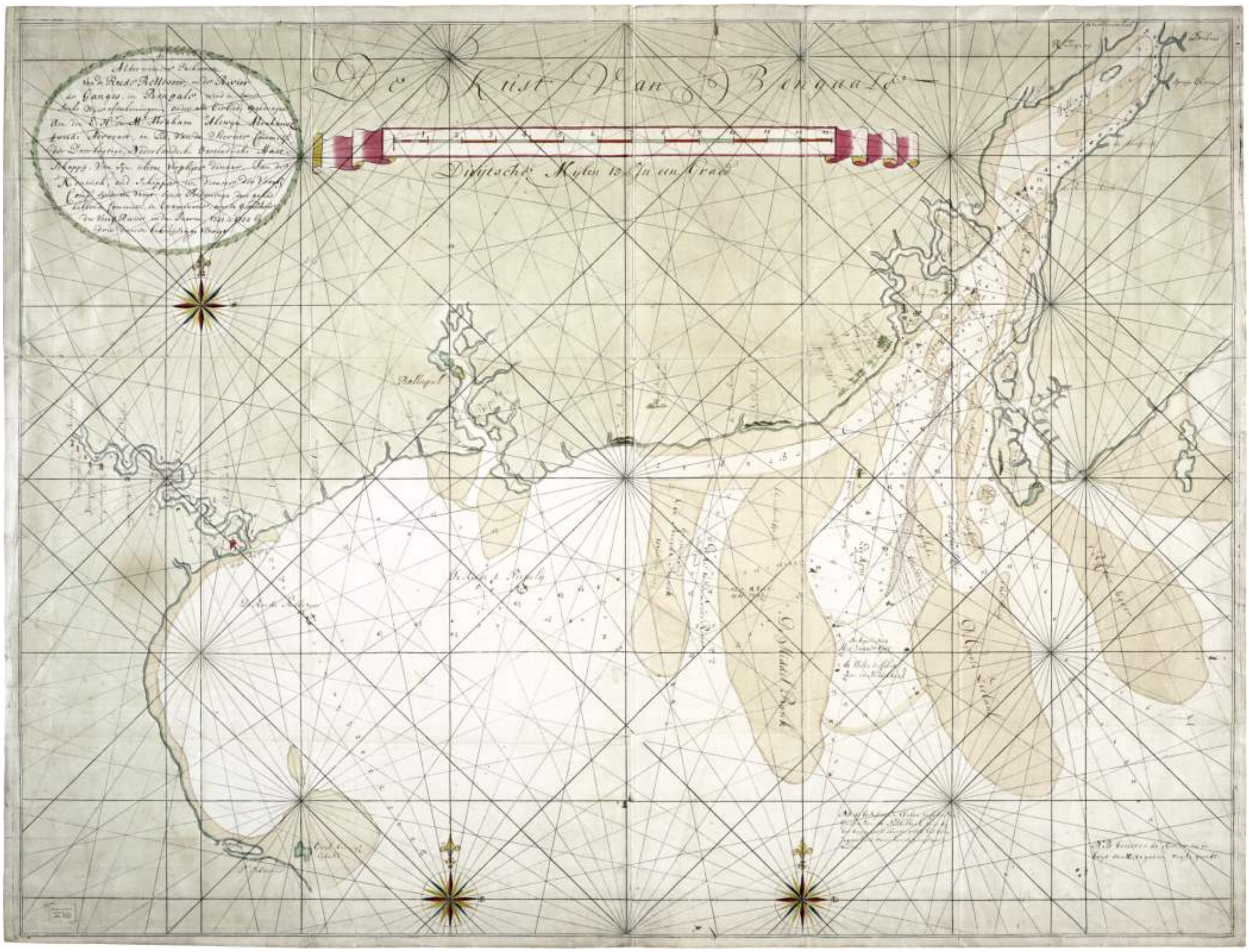

blad / sheet 390:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis 006-14-017.

[Anoniem, 1725-1750] :
[Anonymous, 1725-1750] :

[Een deel van de kust van Bengalen en de benedenloop van de Hugli].

[Part of the coast of Bengal and the lower reaches of the Hugli River].

Schaalstok van 6 Duijtsche Mijlen 15 voor een Graadt = [ca. 1 : 266.000] 4 Duijtsche Mijlen 15 voor Een Graat = [ca. 1 : 155.000].
Scale-bar of *6 Duijtsche Mijlen 15 voor een Graadt* = [approximately 1 : 266,000] *4 Duijtsche Mijlen 15 voor Een Graat* = [approximately 1 : 155,000].

2 kaarten : ms op papier, gekleurd, 71 x 99 cm.
2 maps : ms on paper, coloured, 71 x 99 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechts [kust], boven [rivier].
Orientation: north is right [coast], up [river].

De kaart op blad 390 laat de Hugli slechts zien tot aan wat vanaf 1698 de Engelse hoofdplaats in Bengalen was, Calcutta. Dit 'Coelecatte' moet overigens onderscheiden worden van het stroomafwaarts gelegen 'Calcala' dat in diverse spelling op meerdere van de voorgaande kaarten te zien is. Het feit dat deze plaats hier als terminus fungeert, doet Engelse invloed op deze kaart vermoeden. In de Collectie Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek Leiden bevindt zich nog een vergaand overeenkomstige kaart, onder inventarisnummer 006-014-018. Bij de haven van Balasore in het grensgebied tussen Bengalen en Orissa, aan de monding van de rivier midden boven op de hoofdkaart, is op die versie een Engelse in plaats van een Nederlandse vlag ingetekend.

The map on sheet 390 shows the Hugli only as far as what from 1698 was the English headquarters in Bengal, Calcutta. This *Coelecatte* should for that matter be distinguished from the *Calcala* located further downstream, which in various ways of spelling is to be seen on several of the preceding maps. The fact that this place functions as a terminus here suggests English influence on this map. In the Bodel Nijenhuis Collection of the Leiden University Library a largely similar map can be found, listed with the number 006-014-018. At the harbour of Balasore in the border area of Bengal and Orissa, at the mouth of the river at the centre top of the main map, on that version an English flag has been drawn instead of a Dutch one.

blad / sheet 391:

Nationaal Archief, 4.VELH 119A.

[Gerard van Keulen, kopie naar] Jan de Koninck, ca. 1722 :
[Gerard van Keulen, copied from] Jan de Koninck, c. 1722 :

De / Aldernieuste Paskaerten / van de Reede Bellesoor, en de Rivier / de Ganges, in Bengale […].

The / Very Newest Charts / of the Roadstead of Balasore, and the River / Ganges, in Bengal […].

Schaalstok van 13 Duijtsche Mijlen 15 In een Graed = [ca. 1 : 252.000].
Scale-bar of *13 Duijtsche Mijlen 15 In een Graed* = [approximately 1 : 252,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 81 x 108 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 81 x 108 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [linksboven] een beschrijving, als vervolg van de titel :
Explanations: [upper left] a description, in continuation of the title :

Werd in twee / stuks wijse afteekeningen, onder alle Eerbied, opgedragen / aen den E: H:r en M:r Abraham Alewijn Abrahamsz / tweede Advocaet, en Lid van de Secreete Commissi, / der Doorlugtige, Nederlandsche Oostindische Maat- /schappij, van sijn altoos Verpligte dinaar, Jan de / Koninck, oud schipper, ten dienste der Voors: / Comp: sijnde een Vrugt sijner Bedieninge, daer gehad / hebbende Commissi, en Examinatie, over de gesteldhede / der Voors: Rivier in den Jaaren 1721 en 1722 bij / drie diverse bekruijsinge verrigt.

Blijkens de verklaring bij de titel van de fraaie kaart door Gerard van Keulen op blad 391 was de maker van de oorspronkelijke kaart, de oud-schipper Jan de Koninck, in 1721 en 1722 door de VOC belast met een nieuwe 'examinatie' en kartering van het mondingsgebied van de Hugli. De Koninck verrichtte daartoe ter plaatse 'drie diverse bekruijsinge', waarmee hij bedoelt dat de opnemingen plaatsvonden tijdens drie verschillende peiltochten door deze kustwateren. In 1726 werd Jan de Koninck benoemd tot hoofd van de nieuwe VOC-factorij Rio de Lagoa op de oostkust van Afrika (nu Maputo in Mozambique), waar hij zeven maanden later overleed. Ondanks de korte duur van zijn verblijf op deze post maakte hij ook daar enkele kaarten van dit Fort Lijdsaamheijd en de wijdere omgeving (zie Deel V: *Afrika*, bladen 358-361), die echter veel minder uitgewerkt zijn dan de professionele Van Keulen-versies van zijn Bengaalse kaarten. Zie ook De Koninck's bijbehorende grote rivierkaart van de Hugli op de bladen 392-393.

In view of the statement with the title of the fine map by Gerard van Keulen on sheet 391, in 1721 and 1722 the maker of the original chart, former skipper Jan de Koninck, was commissioned by the VOC to make a new *examinatie* (survey) and charting of the area at the mouth of the Hugli. De Koninck carried out *drie diverse bekruijsinge* (three different crossings) there, meaning that the survey took place during three different trips through these coastal waters to make soundings. In 1726 Jan de Koninck was appointed as head of the new VOC factory of Rio de Lagoa on the east coast of Africa (now Maputo in Mozambique), where he died seven months later. Despite the short duration of his stay at this post, there too he made seven maps of this Fort Lijdsaamheijd and the wider surroundings (see Volume V: *Africa*, sheets 358-361) which, however, are much less developed than the professional Van Keulen versions of his Bengal charts. See also De Koninck's accompanying large river chart of the Hugli on sheets 392-393.

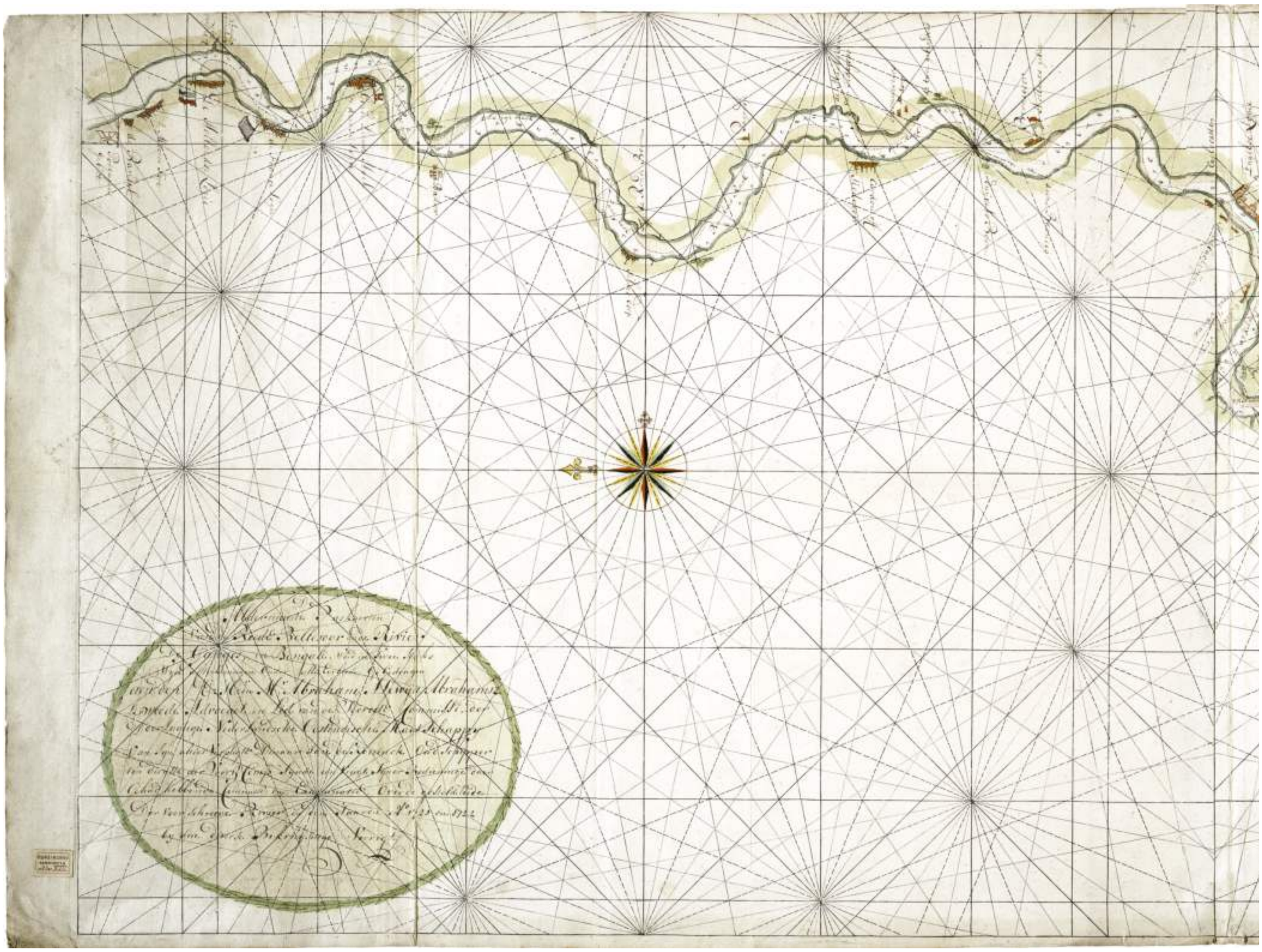

bladen / sheets 392-393:

Nationaal Archief, 4.VELH 119B.

[Gerard van Keulen, kopie naar] Jan de Koninck, ca. 1722 :
[Gerard van Keulen, copied from] Jan de Koninck, c. 1722 :

De / Aldernieuste Paskaerten / van de Reede Bellesoor, en de Rivier / de Ganges, in Bengale […].

The / Very Newest Charts / of the Roadstead of Balasore, and the River / Ganges, in Bengal […].

Schaalstok van 6 Duijtsche Mijlen 15 in een Graad = [ca. 1 : 122.000].
Scale-bar of *6 Duijtsche Mijlen 15 in een Graad* = [approximately 1 : 122,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 53 x 134 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 53 x 134 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Verklaringen: [linksonder] een beschrijving, als vervolg van de titel :
Explanations: [lower left] a description, in continuation of the title :

Werd in Twee stuks / Wyse afteekeningen Onder alle Eerbied, Op Gedragen / aen den E: H:r en M:r Abraham Alewijn Abrahamsz. / tweede Advocaet, en Lid van de Secreete Commissi, der / Doorlugtige Nederlandsche Oostindische Maatschappy / van syn altoos Verpligte Dinaar Jan de Koninck Oud schipper / ten dienste der Voors Comp[agnie] Synde een Vrugt Syner Bedieninge daer / Gehad hebbende Commissi en Examinatie, Over de gesteldhede / Der voor schreeve Rivier in den Jaaren Ao 1721 en 1722 / by drie diverse Bekruysinge Verrigt.

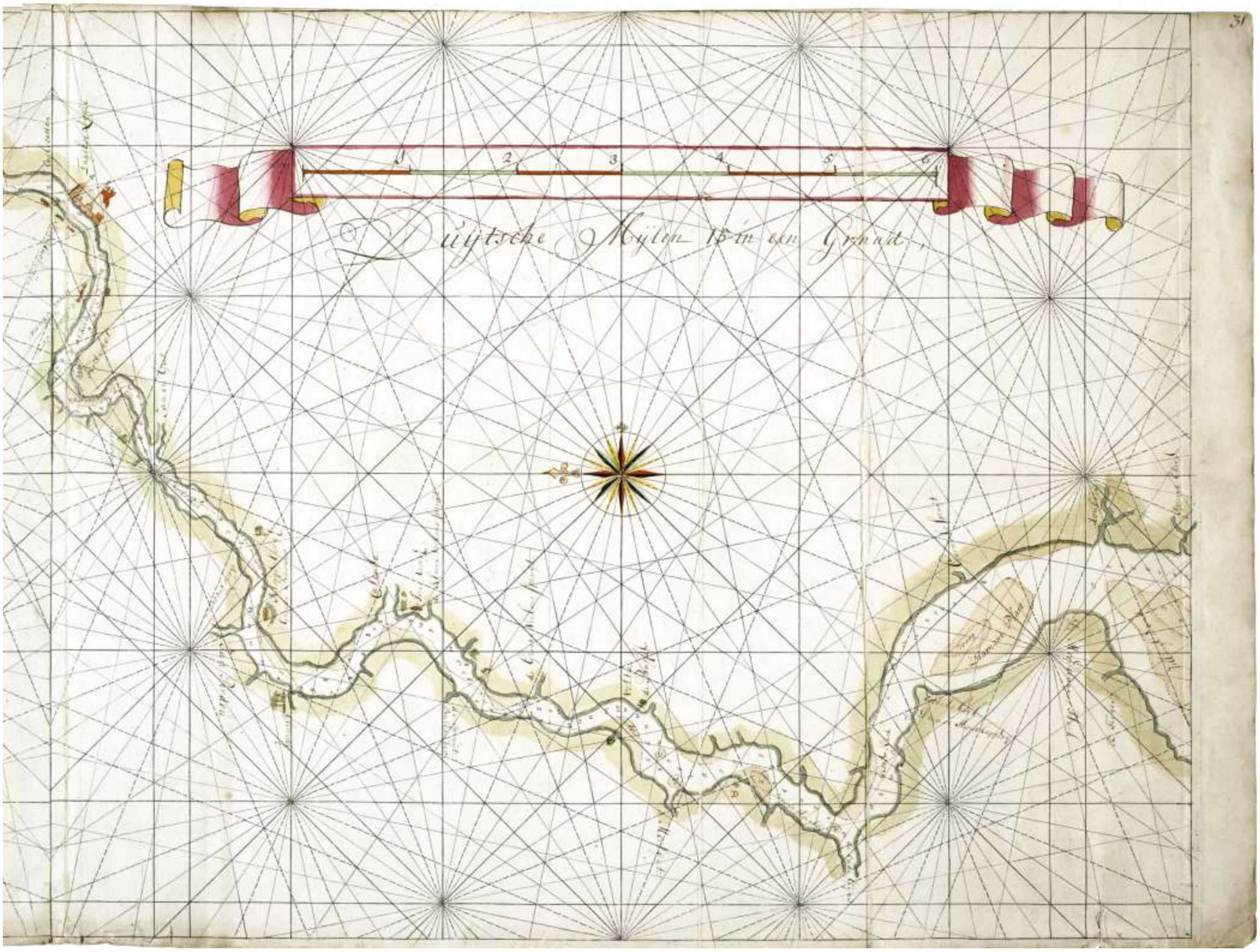

De kaart van Jan de Koninck in de bewerking door Gerard van Keulen op de bladen 392-393, waarvan het origineel bij dezelfde 'commisi en examinatie' in 1721-1722 ter plaatse werd opgenomen en getekend, laat goed de reeks Europese factorijen zien die langs de Hugli was gelegen. Ook de Portugezen hadden na hun verdrijving uit Hooghly door de Mughals in 1632 uiteindelijk weer een positie als handelsmogendheid aan de Hugli weten op te bouwen in het nabijgelegen Bandel, dat hier als 'Portugees gebiet' staat aangemerkt. Bij Baranagar op de oostoever vinden we de opmerking 'Bernegoor; Hollants gebiet'. Evenals de andere Europese handelsmaatschappijen en mogendheden die in Bengalen aanwezig waren, zag de VOC haar factorijen in latere jaren steeds meer als soevereine enclaves. Deze ontwikkeling was al in de zeventiende eeuw ingezet met het huren van bepaalde rechten over de plaatsen waarin de vestigingen gelegen waren (zie bladen 387 en 399), maar kreeg geleidelijk aan een meer concrete, zichtbare vorm. Zo verrezen in de achttiende eeuw rond Chinsura meershoge in bakstenen opgetrokken grenspalen langs de uitvalswegen, waarvan één paar, langs de weg die naar Chandernagore leidt, tot de dag van vandaag bewaard is gebleven (zie Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 22-23).

The chart by Jan de Koninck in the version by Gerard van Keulen on sheets 392-393, the original of which was surveyed and drawn at the same 'commission and examination' in 1721-1722, shows clearly the row of European factories that lay along the Hugli. The Portuguese too, after they had been expelled from Hooghly by the Mughals in 1632, had finally managed to regain their position as a trading power on the Hugli in nearby Bandel, which is here marked as *Portugees gebiet* (Portuguese territory). At Baranagar on the east bank we find the remark *Bernegoor; Hollants gebiet* (Baranagar; Dutch territory). Just like the other European trading companies and powers that were present in Bengal, the VOC in later years viewed its factories more or less as sovereign enclaves. This development had already begun in the seventeenth century, with the renting of certain rights over the places in which the settlements lay (see sheets 387 and 399), but gradually took on a more concrete, visible form. So in the eighteenth century around Chinsura border markers several metres high and constructed of brick appeared along the exit roads, and one pair, along the road which leads to Chandernagore, has been preserved to this very day (see Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 22-23).

bladen / sheets 394-395:

Nationaal Archief, 4.VELH 156.2.7.

[Gerrit de Haan, 1761] :

[De Rivier van Bengalen].

[The River of Bengal].

Schaalstok van 6 Duijtsche Mijlen 15 Op een Graadt = [ca. 1 : 275.000].
Scale-bar of *6 Duijtsche Mijlen 15 Op een Graadt* = [approximately 1 : 275,000].

1 kaart + 1 profiel : ms op papier, gekleurd, 94 x 154,5 cm.
1 map + 1 profile : ms on paper, coloured, 94 x 154.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechtsboven.
Orientation: north is upper right.

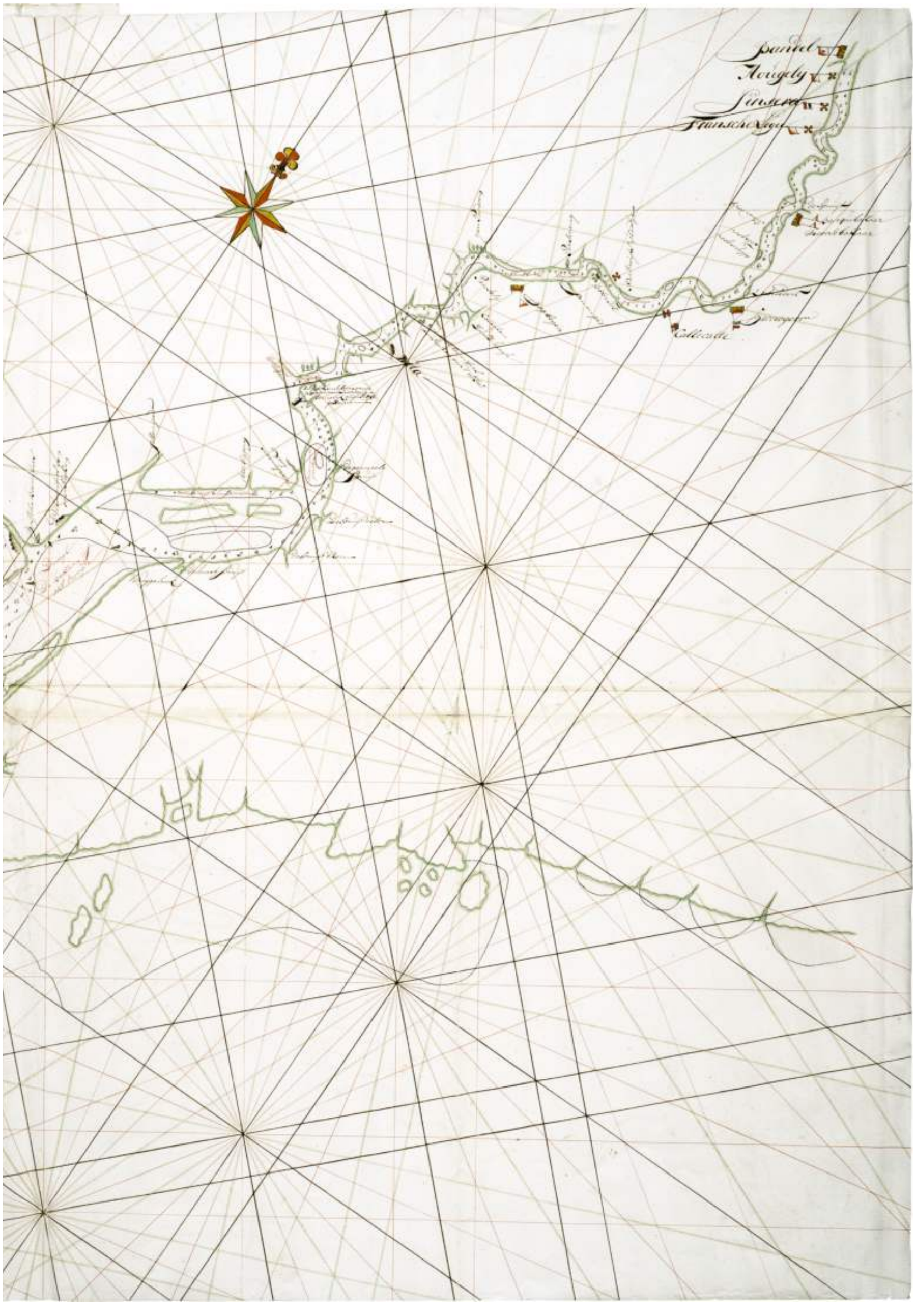

Verklaringen: [linksboven] een beschrijving bij het profiel :
Explanations: [upper left] a description to the profile :

'T Hooge Landt van Bellazoor te zien op d'Rheede diep met hoog waater 6⅝ vaam met Laag water 4⅝ vaam met Spring theij daar met Nieuwe of volle maan te 9 uuren, volle Zee, Hadden ook de vlaggestock bij de caden int N:N:W: ½ Noorden.

De grote kaart op de bladen 394-395, waarop zowel de monding van de Hugli en de aansluitende kust tot Palmyras Point als de loop van de rivier tot voorbij Hooghly uitzonderlijk genoeg als één doorlopend geheel zijn afgebeeld, is weer afkomstig uit het tweede deel van de *Ligtende Zee Fakkel* van de Bataviase baas-kaartenmaker Gerrit de Haan uit 1761 (zie blad 40). Zoals bij de meeste kaarten uit deze manuscriptatlas is ook de informatie op deze kaart niet geheel bij de tijd. Zo ontbreekt een Deense factorij tussen het rijtje Europese vestigingen linksboven op de kaart. Weliswaar was hun loge nabij Chandernagore in 1721 verloren gegaan, maar in 1755 keerden de Denen terug met een factorij in het iets zuidelijker gelegen Serampore, door hen Frederiksnagore genaamd. Een vergelijking met Jan de Koningcks kaart van het mondingsgebied van de Hugli op blad 391 maakt duidelijk dat Gerrit de Haan de gegevens voor zijn versie ten minste voor een deel heeft ontleend aan diens opneming in 1721-1722.

The large chart on sheets 394-395, on which both the mouth of the Hugli with the adjoining coast up to Palmyras Point and the course of the river to a point past Hooghly are depicted, remarkably as one continuous map-image, is again taken from the second volume of the *Ligtende Zee Fakkel* of the Batavia master map-maker Gerrit de Haan from 1761 (see sheet 40). As with most of the maps from this manuscript atlas, the information on this chart is also not completely up-to-date, as is shown by the fact that the Danish factory is missing among the European settlements at the top left. Even though their lodge near Chandernagore had been lost in 1721, in 1755 the Danes returned with a factory in Serampore a little further south, which they named Frederiksnagore. A comparison with Jan de Koninck's map of the area of the mouth of the Hugli on sheet 391 makes it clear that Gerrit de Haan at least partly took the data for his chart from his survey in 1721-1722.

blad / sheet 396:

Österreichische Nationalbibliothek, Atlas Blaeu-Van der Hem 39:10.

[Johannes Vingboons, 1665-1670, naar Jacob Compostel, A:o 1637] :
[Johannes Vingboons, 1665-1670, copied from Jacob Compostel, A:o 1637] :

Caarte van de Bocht van Bengala [...].

Chart of the Bay of Bengal [...].

Schaalstok van 15 Duijtsche Mijlen 15 Voor Een graadt = [ca. 1 : 782.000].
Scale-bar of *15 Duijtsche Mijlen 15 Voor Een graadt* = [approximately 1: 782,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 56 x 87 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 56 x 87 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [midden onder] een beschrijving, als vervolg van de titel :
Explanations: [below centre] a description, in continuation of the title :

En forte grande, / Naeder ondervonden, met de Jachten Voorburgh, Zouburgh, / ende kleen Hollandia door Jacop Compostel, A.o 1637.

De delta van de Ganges en de Brahmaputra. Langs de kust van Bengalen, het gezamenlijke deltagebied van de Ganges en de Brahmaputra, vond in de bijna twee eeuwen dat de VOC er actief was een aanzienlijke landaanwas plaats door afzetting van enorme hoeveelheden klei uit deze beide rivieren. Bovendien verlegden in dit tijdsbestek verscheidene benedenarmen van deze grote stromen hun loop, in het bijzonder die van de Ganges. Onder historici en geografen is er met betrekking tot de laatste een debat gaande – waarin ook VOC-kaarten een rol spelen – over het tijdstip en de oorzaken van deze verschuivingen. Terwijl rond 1550 het overgrote deel van de watermassa van de Ganges nog naar zee uitstroomde door de westelijke Hugli, had de hoofdloop zich mogelijk al rond 1600 ver naar het oosten verplaatst, naar Oost-Bengalen, het huidige Bangladesh. Terwijl dus eerst het grootste deel van Bengalen extra *Gangem* gelegen was (zie de op verouderde informatie gebaseerde kaart van Johannes Vingboons op de bladen 34-35), kwam het in die periode voor de helft *intra Gangem* te liggen. In 1608 maakten de Mughals het aan deze nieuwe Ganges gelegen en voorheen vrij onbetekenende Dhaka tot hoofdstad van de rijksprovincie Bengalen. Ironisch genoeg staat de rivier bij Dhaka heden ten dage bekend onder de naam Buriganga, wat 'Oude Ganges' betekent: waarschijnlijk aan het eind van de zeventiende eeuw verschoof de hoofdstroom namelijk weer iets naar het westen. Vervolgens maakte de toenmalige provinciebestuurder Murshid Quli Khan in 1704 het veel noordwestelijker gelegen en naar hemzelf genoemde Murshidabad tot hoofdstad. Deze plaats ligt aan de Bhagirathi, een van de drie stromen die vanuit de Ganges de Hugli bleven voeden. Aan de Hugli hadden in de zeventiende eeuw de Engelsen, de Nederlanders, de Fransen en de Denen hun hoofdfactorijen in Bengalen gevestigd, maar deze rivier ontving steeds minder water uit de Ganges en werd daardoor geleidelijk aan minder ver bevaarbaar. Dit proces van waterverlies en verzanding van de Hugli ging door tot in het begin van de negentiende eeuw, toen de Ganges nauwelijks meer water via de westelijke arm afvoerde (zie Eaton, *Rise of Islam*, 194-207; Marshall, *Bengal*, 3-5; Van Galen, *Arakan*, 22-25).

Evenals enkele andere kaarten en tekeningen die in het atelier van Johannes Vingboons voor Laurens van der Hem vervaardigd werden, gaat ook de kaart op blad 396 mogelijk terug op een origineel uit de door Artus Gijsels aangelegde collectie van verkenningen (zie onder meer de bladen 48-49). Een aanwijzing daarvoor is de vermelding van de opperkoopman Jacob Compostel als oorspronkelijke auteur van deze kaart in 1637. Vaststaat dat aan het begin van dat jaar Jacob Compostel en Artus Gijsels samen voor Bantam aanwezig waren op het compagniesschip *Galiasse*. De originele kaart dateert dus van kort na de stichting van de VOC-factorij in Chinsura in 1635 en zou wel eens een der vroegste pogingen van compagnieswege kunnen zijn om de rivieren van Bengalen in kaart te brengen. Waarschijnlijk verkende Compostel echter alleen de monding van de Hugli, het enige deel van de kaart waar dieptecijfers staan ingetekend. Voor het oostelijke deel van Bengalen leunt zijn weergave zo te zien op indirect uit Portugese bronnen verkregen informatie. Indien met 'Sieropour', waar volgens het inschrift in de linker bovenhoek veel Portugezen woonden, de stad Sripur even ten zuiden van Dhaka is bedoeld, waar inderdaad een aanzienlijke Portugese bevolkingsgroep gevestigd was, dan is de desbetreffende rivierarm hier enorm opgerekt. Ook de benaming 'Porto Grande', die de Portugezen voor de monding van de Brahmaputra en omgeving gebruikten, is op deze kaart enigszins misplaatst aangegeven bij de rivier de Karnaphuli, die uitmondt bij Chittagong (hier verbasterd tot 'Orettigam'). Interessant is verder dat de oostelijke arm van de Ganges hier geheel ontbreekt.

The delta of the Ganges and the Brahmaputra. In the almost two centuries that the VOC was active there, along the coast of Bengal, the common delta area of the Ganges and the Brahmaputra, a considerable accretion of land had occurred due to the deposit of enormous quantities of mud from both these rivers. Moreover over this length of time various lower arms of these great streams shifted their course, in particular those of the Ganges. Regarding the latter there is a current debate among historians and geographers – in which VOC maps play a part – concerning the time and the causes of these displacements. Whereas around 1550 most of the mass of water from the Ganges still flowed to the sea via the westerly Hugli, possibly by around 1600 the main course had already shifted far to the east, into East Bengal, the present Bangladesh. So while first most of Bengal was located *extra Gangem* (see the map by Johannes Vingboons based on obsolete information on sheets 34-35), in that period half of it came to lie *intra Gangem*. In 1608 the Mughals made Dhaka the capital of the province of Bengal, located on this new Ganges and previously rather insignificant. But oddly enough at present the river at Dhaka is known by the name Buriganga, which means 'old Ganges'; probably at the end of the seventeenth century the main stream had shifted back a little to the west. After that the then provincial governor, Murshid Quli Khan, made Murshidabad, located much further to the north-west and named after himself, the capital in 1704. This town lies on the Bhagirathi, one of the three channels that continued to feed the Hugli from the Ganges. In the seventeenth century the English, Dutch, French and Danes had set up their factories on the Hugli, but this river received less and less water from the Ganges, and hence gradually became less navigable upstream. This process of loss of water and silting of the Hugli continued up to the beginning of the nineteenth century, when the Ganges scarcely discharged any more water via the western arm (see Eaton, *Rise of Islam*, 194-207; Marshall, *Bengal*, 3-5; Van Galen, *Arakan*, 22-25).

Just as some of the other maps and drawings which were made in the studio of Johannes Vingboons for Laurens van der Hem, the map on sheet 396 also possibly derives from an original from the collection of surveys compiled by Artus Gijsels (see sheets 48-49). A pointer to this is the mention of the senior merchant Jacob Compostel as the original author of this map in 1637. It is certain that at the beginning of that year Jacob Compostel and Artus Gijsels were together on the Company ship *Galiasse* off Bantam. So the original map dates from shortly after the founding of the VOC factory in Chinsura in 1635, and could well be one of the earliest attempts on the part of the Company to chart the rivers of Bengal. However, probably Compostel explored just the mouth of the Hugli, the only part of the map where sounding figures have been written. For the eastern part of Bengal, it seems that his depiction is based indirectly on information gleaned from Portuguese sources. If with *Sieropour*, where according to the caption in the upper left-hand corner many Portuguese lived, the town of Sripur just to the south of Dhaka is intended, where indeed a considerable Portuguese community had settled, then the arm of the river concerned has been stretched a very long way in this depiction. The name *Porto Grande,* which the Portuguese used for the mouth of the Brahmaputra and surroundings, is also somewhat misplaced on this map at the Karnaphuli River, which flows out at Chittagong (here garbled to *Orettigam*). Another interesting point is that the eastern arm of the Ganges is completely missing here.

blad / sheet 397:

Maritiem Museum Rotterdam, K4084 CCC.

[Anoniem, ca. 1668] :
[Anonymous, c. 1668] :

[De mondingen van de Ganges].

[The mouths of the Ganges].

Schaalstok van 20 Duijtsche Mijlen vijfthien voor een graedt = [ca. 1 : 988.000].
Scale-bar of *20 Duijtsche Mijlen vijfthien voor een graedt* = [approximately 1: 988,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 54,5 x 64 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 54.5 x 64 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Evenals de andere kaart van Bengalen uit de Corpus Christi Collectie in het Maritiem Museum Rotterdam op blad 386, is de kaart op blad 397 getekend op papier met voorgedrukte kompaslijnen. Ook de kompasrozen op beide kaarten komen vrijwel overeen (men lette vooral op het ornamentje dat naar het oosten wijst), op grond waarvan deze kaart waarschijnlijk aan dezelfde Bataviase kaartenmaker kan worden toegeschreven en op ongeveer dezelfde periode gedateerd. De kaartinformatie gaat duidelijk terug op gegevens die verkregen waren tijdens de tocht die in 1666 en 1667 werd ondernomen naar Chittagong en omgeving met de schepen *Lantsmeer* en *Purmerlant*. Het oorspronkelijke doel van deze onderneming onder commandeur Johan van Leenen was het ondersteunen van de Mughals bij de verovering van Chittagong (zie de inleiding), maar nadat het daarvoor bij aankomst te laat bleek werd de vlootexpeditie omgezet in een verkenningstocht, waarvan het verslag is overgeleverd in het Nationaal Archief (1.04.02 1264 fols. 337-339). De reeks dieptecijfers op de kaart volgt precies de route die de verkenners daar beschrijven, namelijk van de rivier van Arakan naar Chittagong, vandaar verder naar Sripur onder Dhaka en vervolgens 'buitenom' naar Pipli. Verder is een aantal van de nieuwe namen weergegeven die Van Leenen c.s. aan locaties in de rivierdelta gaven, zoals de 'Suijckerhoeck', de 'Purmerlandtshoeck' en 'S Coninghoeck'. Deze weergave toont aan dat deze kaart niet Van Leenens eigen 'ontwerp caertjen' (schetskaartje) kan zijn; volgens het verslag stond de route daar met een stippellijn aangegeven.

Met betrekking tot het debat dat bij het voorgaande blad is beschreven lijkt deze kaart in het voordeel te wegen van degenen die menen dat de Ganges al vrij vroeg verschoof. In ieder geval is de oostelijke benedenloop van de Ganges hier breder ingetekend dan de westelijke Hugli. De laatste is hier afgebeeld tot aan de plaats Hooghly ('Ouglij') en de andere arm van de Ganges tot aan Sripur ('Ceerpoer'). Net onder Sripur is het begin aangegeven van het dubbele kanaal dat zich volgens Van Leenen c.s. bij die havenplaats bevond. Opvallend is verder de vermelding van de 'bangelaer ofte speelhuijs' bij de 'Hollandse logie' aan de Hugli, waarmee het paviljoen in de tuin van de Compagnie in de vorm van een Bengaalse hut wordt bedoeld. Het is een voorlopervorm van het latere woord *bungalow*, waarvan het bekende laat-negentiende-eeuwse woordenboek van Anglo-Indisch spraakgebruik *Hobson-Jobson* het vroegste Europese gebruik toeschrijft aan een vergelijkbare Nederlandse kaart die zich toen in het India Office in Londen bevond. Het kan zelfs deze zelfde kaart zijn geweest, aangezien de voorgeschiedenis van de Corpus Christi Collectie onduidelijk is (zie Baker, 'Some Original Maps'). Dat zou dan weer een aanwijzing kunnen zijn betreffende de herkomst van die collectie. Voor andere gevallen van het gebruik van de term 'bangelaer' of 'bangela' en enkele afbeeldingen daarvan, zie onder meer de bladen 402 en 411. Een laatste opmerkelijk detail is de aanduiding van de wrakplaats ten zuidoosten van Palmyras Point van het compagniesschip *Schiedam*, dat daar in 1654 op een rif liep (zie De Meer en Loomeijer, *De schat*, 31-32).

Just as the other map of Bengal from the Corpus Christi Collection in the Maritime Museum Rotterdam, on sheet 386, the map on sheet 397 has been drawn on paper with preprinted compass lines. The compass roses on both maps also resemble each other almost exactly (observe in particular the little ornament that points to the east), and on these grounds this map can probably be attributed to the same Batavia map-maker and be dated to approximately the same period. The map information clearly derives from data obtained during the voyage to Chittagong and surroundings with the ships *Lantsmeer* and *Purmerlant* in 1666-1667. The original aim of this expedition commanded by Johan van Leenen was to support the Mughals in their conquest of Chittagong (see the Introduction), but when they arrived and it turned out to be too late for this, its purpose was converted into an exploration, the report from which has been handed down in the Netherlands National Archives (1.04.02 1264 fols. 337-339). The series of depth soundings on the map follows exactly the route that the explorers describe there, namely from the river of Arakan to Chittagong, from there on to Sripur below Dhaka, and then *buitenom* (the long way round) to Pipli. As well as this a number of names are shown that Van Leenen and his men gave in the delta, such as *Suijckerhoeck*, *Purmerlandtshoeck* and *S Coninghoeck*. This rendering proves that this map cannot be Van Leenen's own *ontwerp caertjen* (sketch map); according to the report, the route was shown there with a dotted line.

In relation to the debate that was referred to in connection with the preceding sheet, it seems that this map lends support to those who are of the opinion that the Ganges shifted its course quite early. In any case the eastern lower reaches of the Ganges are drawn here as wider than the western Hugli. The latter is shown here as far as the town of Hooghly (*Ouglij*) and the other arm of the Ganges as far as Sripur (*Ceerpoer*). Just below Sripur the beginning is shown of the double channel that according to Van Leenen was found at that harbour. Another remarkable feature is the mention of the *bangelaer ofte speelhuijs* at the Dutch lodge on the Hugli, which alludes to the pavilion in the Company's garden in the form of a Bengali hut. This is a precursor form of the later word *bungalow*, of which the well-known late nineteenth-century glossary of Anglo-Indian idioms, *Hobson-Jobson*, ascribes the first use to a comparable Dutch map which was then in the India Office in London. This could possibly have been this very map, seeing that the earlier history of the Corpus Christi Collection is obscure (see Baker, 'Some Original Maps'). That could again be a pointer to the origin of that collection. For other cases of the use of the term *bangelaer* or *bangela* and several illustrations of these, see among others sheets 402 and 411. A final remarkable detail is the indication of the site to the south-east of Palmyras Point of the wreck of the Company ship *Schiedam*, which ran onto a reef there in 1654 (see De Meer and Loomeijer, *De Schat*, 31-32).

blad / sheet 398:

Koninklijke Bibliotheek 185 A 5 / François Valentijn, Oud- en Nieuw Oost-Indiën V-1, afb. / ill. B (tussen / between 150-151).

J. van Braam en G. onder de Linden excud. cum Privil., [ca. 1726, naar Johan van Leenen ca. 1667] :
J. van Braam and G. onder de Linden excud. cum Privil., [c. 1726, copied from Johan van Leenen c. 1667] :

Nieuwe Kaarte / van 't Koninkryk / Bengale [...].

New Map / of the Kingdom of / Bengal [...].

Schaalstok van 30 Duytsche Mylen 15 voor een Graad = [ca. 1 : 2.245.000].
Scale-bar of *30 Duytsche Mylen 15 voor een Graad* = [approximately 1: 2,245,000].

1 kaart : kopergravure, 47 x 57 cm.
1 map : copper-plate engraving, 47 x 57 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [rechtsboven] een beschrijving, als vervolg van de titel :
Explanations: [upper right] a description, in continuation of the title :

Door last van den Ed. Heer / Mattheus van den Broucke zal:r / in zyn Ed. Leven Directeur / in Bengale en Raad / Ordinaris van / Nederlands India, / Opgestelt / door Joh: van Leenen.

De gedrukte kaart op blad 398 uit het werk van de bekende chroniqueur van de VOC François Valentijn is hier opgenomen vanwege de belangrijke rol die dit kaartbeeld speelt in het debat over de verplaatsing van de hoofdstroom van de Ganges, die op deze weergave duidelijk ver beoosten de Hugli loopt. De historicus Richard Eaton gebruikt de kaart als een bewijs van gewicht dat de verschuiving al plaatsvond voor de tijd dat Mattheus van den Broucke, de klaarblijkelijke opdrachtgever voor de oorspronkelijke kaart, directeur was van de VOC-factorijen in Bengalen (1658-1663). Stephan van Galen trekt echter de toeschrijving aan Van den Broucke en Johan van Leenen in twijfel en daarmee ook de waarheidsgetrouwheid van de kaart. Inderdaad is de relatie tussen de kaart en Van den Broucke en Van Leenen gecompliceerd (zie Eaton, *Rise of Islam*, 194-207; Van Galen, *Arakan*, 22-27).

Valentijn beweert de beschikking te hebben gehad over de nagelaten papieren van Van den Broucke, die na zijn periode in Bengalen tot zijn terugkeer naar de Republiek eind 1669 nog lid van de Hoge Regering van de VOC in Batavia was geweest (zie Wijnaendts van Resandt, *De gezaghebbers*, 27-28). Onder die papieren zou ook een kaart van Bengalen zijn geweest, waarschijnlijk het schetskaartje van Van Leenen dat hiervoor werd genoemd bij blad 397, die door Valentijn naar eigen zeggen is 'ingelast'. De rest van de hier gereproduceerde kaart lijkt te berusten op een vijftien pagina's lang bestek dat Valentijn eveneens in zijn werk heeft opgenomen. Hierover zegt hij dat Van Leenen naast diens eigen verkenning uit 1666-1667 verslagen heeft verzameld van een groot aantal routes langs de vele waterwegen van Bengalen, van Patna in het noordwesten tot Bharatkhali in het noordoosten. In opdracht van Van den Broucke heeft Van Leenen deze verslagen vervolgens tot een geheel samengevoegd, waarbij het niet geheel duidelijk is of dat samenvoegen alleen in de vorm van een tekst is gebeurd of ook in de vorm van een kaart. Wel is het zeker dat het aanmaken en samenvoegen van de verslagen heeft plaatsgevonden na Van Leenens tocht naar Chittagong en Sripur, aangezien Van Leenen in zijn verslag van die tocht de indruk wekt dat alles voorbij Sripur hem nog geheel onbekend is. Van den Broucke zal hem de opdracht dus verstrekt hebben in zijn capaciteit als raad van Indië, niet in zijn eerdere functie van directeur van Bengalen. Wel heeft hij Van Leenen waarschijnlijk in Bengalen leren kennen, aangezien de laatste daar al in 1661 werkzaam was in de functie van assistent. De hier gereproduceerde en pas in 1726 gepubliceerde kaart is dus merendeels het resultaat van een grootscheepse, door meerdere VOC-dienaren uitgevoerde verkenningsoperatie van rond 1670, hoewel Valentijn ook nog een recentere verkenning van de Hugli en de Ganges tot aan Rajmahal ('Ragiamahol' op de kaart) door een verder onbekende Cornelis Proot noemt (zie Valentijn, *Oost-Indiën*, V-1: 146-160; vergelijk Barend-Van Haeften, 'Nicolaes de Graeff', 10).

Over de relatie tussen de beschrijving van de eerste verkenning door Johan van Leenen c.s. in het Nationaal Archief enerzijds en de kaart in Valentijns werk anderzijds valt verder nog het volgende te zeggen. Bij de monding van de Ganges ten zuiden van Dhaka, die Van Leenen het uitgebreidst verkend heeft, zijn op de gedrukte kaart al diens nieuwe toponiemen terug te vinden, waaronder de naar zijn schepen vernoemde 'Purmerlandshoeck' en het 'Lansmeerseijland'. De namen 'Nababshoeck' en 'Koningshoeck' gaf hij aan de twee tegenoverliggende hoeken van de monding, omdat de rivier de grens vormde tussen het gebied van de Mughalse *nawab* van Bengalen en de koning van Arakan. Op de route naar Pipli besloot Van Leenen ver uit de Bengaalse kust te varen om de 'vuijlen', dat wil zeggen de verraderlijke ondiepten aldaar te mijden. Terwijl hij in zijn verslag meende dat dit gedeelte van de kust al wel voldoende in kaart was gebracht, leest men daar op de kaart: 'dese cust is wel seer vuyl; nochtans de gelegentheit van dien by ons onbekent, op deselve is 't jacht Terschelling verongeluckt [...]'. De *Terschelling* was in oktober 1661 vergaan. In verband met de discussie over de verschuiving van de hoofdstroom van de Ganges valt op dat de kaart een zeer nauwkeurig onderscheid maakt tussen hoofd- en bijstromen van de rivieren. De tekst van het verslag gaat ook nadrukkelijk in op de drie kleine stromen die zich ten westen van 'Batsiella' afscheidden van wat de auteur 'de groote Ganges' noemt. De graveur die de kaart voor de uitgevers Van Braam en Onder de Linden maakte, heeft van dat onderscheid tussen deze 'westerspruyten' en de hoofdarm van de Ganges in ieder geval goed nota genomen.

The printed map on sheet 398 from the work of the well-known chronicler of the VOC, François Valentijn, is included here because of the important role that this cartographic image has played in the debate about the displacement of the main course of the Ganges, which in this representation clearly runs far to the east of the Hugli. The historian Richard Eaton uses this map as a significant piece of evidence that the shift had already happened before the time when Mattheus van den Broucke, probably the person who gave instructions to make the original map, was director of the VOC factories in Bengal (1658-1663). However, Stephan van Galen casts doubts on the attribution to Van den Broucke and Johan van Leenen, and hence also on the map's veracity. The relation between the map and Van den Broucke and Van Leenen is indeed a complicated one (see Eaton, *Rise of Islam*, 194-207; Van Galen, *Arakan*, 22-27).

Valentijn claims to have had access to the papers left by Van den Broucke, who in his period in Bengal up to his return to the Netherlands at the end of 1669 had still been a member of the High Government of the VOC in Batavia (see Wijnaendts van Resandt, *De gezaghebbers*, 27-28). Among those papers there is said to have been a map of Bengal, probably Van Leenen's little map that was referred to above with sheet 397, which Valentijn, as he admitted himself, 'inserted'. The rest of the map reproduced here seems to be based on a fifteen-page survey report that Valentijn also included in his book. On this he says that alongside his own observations from 1666-1667 Van Leenen also collected reports on a large number of routes along the many waterways of Bengal, from Patna in the north-west as far as Bharatkhali in the north-east. On the instructions of Van den Broucke he then combined these reports into one whole, but it is not completely clear whether this compilation was only in the form of a text or also in the form of a map. It is certain that the preparation and combination of the reports took place after Van Leenen's trip to Chittagong and Sripur, seeing that in his account of this trip Van Leenen gives the impression that everything past Sripur was still completely unknown to him. So Van den Broucke will have given him the instructions in his capacity as member of the Council of the Indies, not in his previous position as director of Bengal. He probably did make the acquaintance of Van Leenen in Bengal, seeing that the latter was already working there in 1661 in the position of assistant. So the map reproduced here and only published in 1726 is for the most part the product of a large-scale exploratory operation carried out by several servants of the VOC around 1670, although Valentijn also mentions a more recent exploration of the Hugli and the Ganges as far as Rajmahal (*Ragiamahol* on the map) by an otherwise unknown Cornelis Proot (see Valentijn, *Oost-Indiën*, V-1: 146-160; compare Barend-Van Haeften, 'Nicolaes de Graeff', 10).

Concerning the relation between the description of the first exploration by Johan van Leenen and his men in the Netherlands National Archives on the one hand, and the map in Valentijn's work on the other, the following can still be said. At the mouth of the Ganges to the south of Dhaka, which Van Leenen investigated most thoroughly, on the printed map all his new toponyms can already be found, including the *Purmerlandshoeck* and the *Lansmeerseijland* named after his ships. He gave the names *Nababshoeck* and *Koningshoeck* to the two opposite points of the mouth, because the river formed the border between the territory of the Mughal *nawab* of Bengal and the king of Arakan. On the way to Pipli Van Leenen decided to sail far off the coast of Bengal in order to avoid the *vuijlen*, that is, the treacherous shoals there. Whereas in his report he is of the opinion that the coast had already been sufficiently charted, we read on the map: 'this coast is very foul; nevertheless its exact location is unknown to us, [and] the yacht Terschelling came to grief on it'. The *Terschelling* had gone down in 1661. In connection with the discussion on the shift of the main course of the Ganges, it is striking that the map makes a very precise distinction between the main and minor courses of the rivers. The text also refers specifically to the three small streams that branch off from what the author calls 'the greater Ganges' to the west of *Batsiella*. The engraver who made the map for the publishers Van Braam and Onder de Linden in any case took good note of the distinction between the *westerspruyten* (western channels) and the main arm of the Ganges.

De aanwijsinge der woonplaase
A. Des Comp:s logie met tuijn en omslagh.
B. Lijn baan.
C. Graff Steden der Nederlanders.
D. De oude golo.
E.. Den despensiers golo.
[D. E] Bayde nu afgebrooken.
F. Het huijs en tuijn van den tegenwoordige fiscaal.
G. Jantiesse touslagerije en basaar.
H. Huijs van de h:r Comm:s volger staande op de grondt van hougelij.
I. Een moors bedehuijs en schoonen tanck.
K. 3 a 4 Heydensche pagoden.
L. Den baanmeester sijn woonig.
M. Verscheijde wooninge van Comp:s dienaren.
N. De schepen in de Rivier de ganges leggende.
O. Verscheyde steene Huijse Hoorende aan s Comp:s koopluijde off gomastos, en andre inlanse dienare.
Soo ver als dit afgestippelt is en met een purpere streep langs getrocken streckt het districkt van tsunsora en de basaar mirsjapoer.
85
C 21521

(Deel/Vol. I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, I-29a, I-29b I, II).

blad / sheet 399:

Bibliothèque nationale de France, DCP Ge C 10537 .

[Anoniem, ca. 1690] :
[Anonymous, c. 1690] :

[Kaart van Chinsura en Bazar Mirzapur].

[Map of Chinsura and Bazar Mirzapur].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 52,0 x 73,0 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 52.0 x 73.0 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechts.
Orientation: north is right.

Verklaringen: [linksonder] een legenda bij de letters A t/m O en een aantekening :
Explanations: [lower left] a key to the letters A to O and a note :

De aanwijsinge der woonplaase.
A. Des Comp:s logie met tuijn en omslagh.
B. Lijnbaan.
C. Graffsteden der Nederlanders.
D. De oude golo.
E.. Den despensiers golo.
[D. E] Bayde nu afgebrooken.
F. Het huijs en tuijn van den tegenwoordige fiscaal.
G. Jantiesse touslagerije en basaar.
H. Huijs van de h:r Comm:s volger staande op de grondt van hougelij.
I. Een moors bedehuijs en schoonen tanck.
K. 3 a 4 Heydensche pagoden.
L. Den baanmeester sijn woonig.
M. Verscheijde wooninge van Comp:s dienaren.
N. De schepen in de Rivier de ganges leggende.
O. Verscheyde steene Huijse Hoorende aan s Comp:s koopluijde off gomastos, en andre inlanse dienare.

Soo ver als dit afgestippelt is en met een purpere streep langs getrocken streckt het districkt van tsunsora en de basaar mirsjapoer.

Hooghly/Chinsura (Hugli/Chunchura). In oktober 1635 kreeg de VOC toestemming van de Mughalse *subadar* of provinciegouverneur alsmede van de keizer zelf om een factorij te bouwen bij de plaats Hooghly (Hugli). Naar aanleiding van een conflict met de lokale Mughalse gezaghebbers werd die eerste loge al in 1636 weer ontruimd, waarna pas zo'n tien jaar later ter plaatse een blijvende vestiging tot stand kwam. De eerste, in 1655 aangestelde directeur van Bengalen Pieter Sterthemius (in functie tot 1658) koos in 1656 in eerste instantie Cossimbazar als zetel, maar later dat jaar toch Hooghly. Nadat de factorij op 26 september van hetzelfde jaar bijna wegspoelde door een grote watervloed, verhuisde hij toch weer naar Cossimbazar, maar toen er een terrein beschikbaar kwam voor een nieuwe loge in het zuidelijk aan Hooghly grenzende Chinsura (Chunchura), werd de directeurszetel definitief daar gevestigd. VOC-bronnen benoemen de factorij echter ook in de periode na de verhuizing over het algemeen als 'Houglij' of 'Hougli'. Chinsura bleef de hoofdplaats van de VOC in Bengalen tot de overgave aan de Britten in 1795. Na een korte periode van beheer door het Nederlands-Indische Gouvernement van 1817 tot 1825 ging Chinsura op basis van het Tractaat van Londen met de overige Nederlandse bezittingen in India per 1 maart van het laatstgenoemde jaar definitief over naar Groot-Brittannië.

De kaart uit de collectie van de Bibliothèque nationale de France op blad 399 lijkt gemaakt te zijn kort na het verblijf van de gevolmachtigd commissaris Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein in Chinsura van januari 1686 tot februari 1687 (zie de inleiding). Een aantal van de veranderingen die daar op zijn last werden aangebracht is zichtbaar in deze weergave, zoals de sloten langs de laan van de factorij naar de rivier en het rechthoekige bouwblok ten zuiden van de factorij. Verder is bij de letter H sprake van een 'volger' van de gevolmachtigd commissaris Van Reede, waarmee het onderkomen voor diens eventuele opvolger zal zijn bedoeld; het ging in feite om Van Reedes woning tijdens zijn verblijf. Een interessant aspect van deze kaart is de zeer precieze aftekening van de grens van een van de gebieden langs de Hugli c.q. Ganges waarover de VOC de belastingrechten huurde en daarmee feitelijk ook een zekere mate van jurisdictie verkreeg. In dit geval ging het om de dorpen Chinsura en Bazar Mirzapur, waarvoor de VOC in de late jaren tachtig van de zeventiende eeuw respectievelijk 582 en 199 roepies aan de Mughalse overheid betaalde (zie Prakash, *Dutch East India Company*, 40). De grens van het gehuurde gebied is door middel van de met paars geaccentueerde stippellijn aangegeven. De grenslijn loopt dwars door het perceel (O) waar de voor de VOC werkende *gomashta's* (van het Perzische woord voor 'gedelegeerd') woonden. Opvallend is ook dat het huis van (de opvolger van) de commissaris (H) gelegen was buiten deze grens, in het eigenlijke Hooghly. De kaart van Chinsura in de overzichtsatlas van Isaak de Graaf uit ca. 1695 is overduidelijk afgeleid van deze oudere versie (zie Deel I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, blad I-29a). Van De Graafs iets uitgebreidere kaartinhoud leren we dat het complexje met de rode vlag geheel links aan de Hugli een factorij van Engelse zogenoemde *interlopers* moet voorstellen, dat wil zeggen een factorij van Engelse handelaren die niet behoorden tot de Engelse Oost-Indische Compagnie.

Hooghly/Chinsura (Hugli/Chunchura). In October 1635 the VOC obtained permission from the Mughal *subadar* or provincial governor as well as from the emperor himself to build a factory at the town of Hooghly (Hugli). As a result of a dispute with the local Mughal authorities, this first lodge was already evacated in 1636, and it was not until about ten years later that a permanent settlement was set up there. The first director of Bengal appointed in 1655, Pieter Sterthemius (in function till 1658), chose in the first instance Cossimbazar as his seat in 1656, but later that year decided to settle at Hooghly after all. After the factory was almost washed away in a great flood in September of the same year, he moved back to Cossimbazar, but when a suitable piece of land became available for a new lodge in Chinsura (Chunchura) bordering directly on Hooghly to the south, the director's residence was definitely established there. However, despite the move VOC sources continued to speak of the factory as *Houglij* or *Hougli*. Chinsura remained the headquarters of the VOC in Bengal until it was surrendered to the British in 1795. After a short interval of rule by the Netherlands Indies Government from 1817 to 1825, Chinsura passed finally to Great Britain on the basis of the Treaty of London as of 1 March 1825, together with the other Dutch possessions in India.

The map from the collection of the *Bibliothèque nationale de France* on sheet 399 seems to have been made shortly after the stay of the plenipotentiary commissioner Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein in Chinsura from January 1686 to February 1687 (see the Introduction). A number of the improvements which were made on his orders are visible in this depiction, such as the ditches along the avenue from the factory to the river and the rectangular block of buildings to the south of the factory. As well as this, at the letter H there is a mention of a 'follower' of Van Reede, which will refer to the accommodation of his eventual successor; in fact it was Van Reede's own residence during his stay. An interesting aspect of the map is the very precise definition of the boundaries of one of the areas along the Hugli (Ganges) over which the VOC rented taxation rights and also gained a certain measure of jurisdiction. In this case the latter extended over the villages of Chinsura and Bazar Mirzapur, for which in the late eighties of the seventeenth century the VOC paid 582 and 199 rupees respectively to the Mughal authorities (see Prakash, *Dutch East India Company*, 40). The border of the area rented is marked by means of the dotted line highlighted with purple. The line runs straight across the plot where the *gomashtas* (from the Persian word for 'delegated') who were working for the Company lived. It is also remarkable that the house of (the successor of) the commissioner (H) lay outside this border, in the actual town of Hooghly. The map of Chinsura in the general atlas of Isaak de Graaf from about 1695 is very clearly derived from this older version (see Volume I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, sheet I-29a). From De Graaf's somewhat more extensive map-content we learn that the little complex with a red flag at the far left on the Hugli must depict a factory of English so-called interlopers, that is, a factory of English traders who did not belong to the English East India Company.

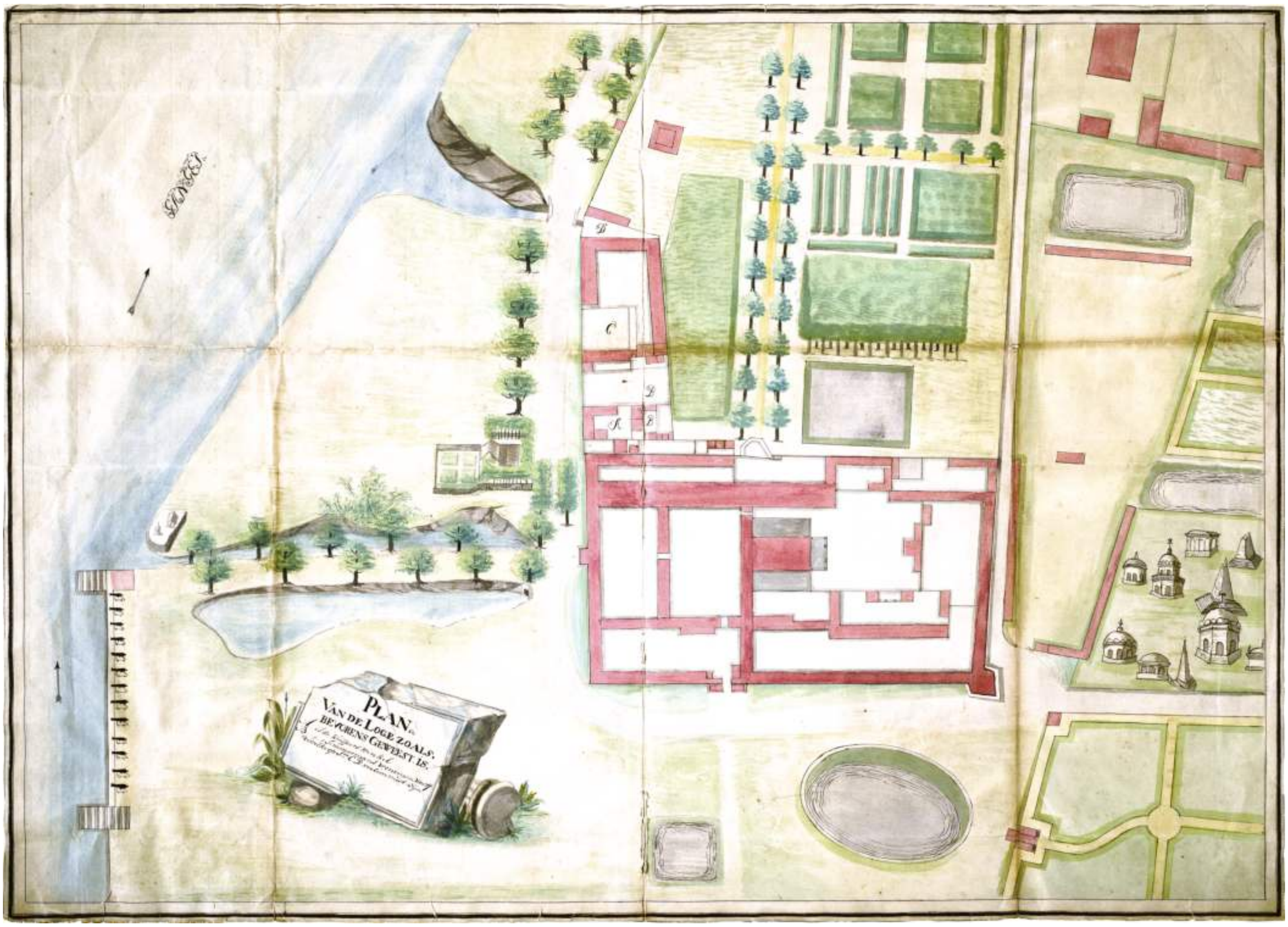

blad / sheet 400:

Nationaal Archief, 4.VEL 1103.

A.D. Scheffer. Fecit, [ca. / c. 1743] :

Plan. / Van de Loge zoals. / bevorens geweest is.

Plan. / Of the Lodge as. / it was before.

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 53,5 x 74,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 53.5 x 74.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksonder.
Orientation: north is lower left.

Verklaringen: [linksonder] een legenda bij de letters A en B :
Explanations: [lower left] a key to the letters A and B :

A. Is de Kuijpers winkel.
B. [Is de] Timmermans woning, en werff dewelke op L:ra C:D. vertimmert zijn.

Fort Gustavus. Plannen om de vestiging te Chinsura te voorzien van vestingwerken werden al in 1700 gemaakt, maar het duurde tot 1742 eer deze verwezenlijkt werden. In vredestijd mocht men namelijk niet hopen op toestemming daartoe van de *nawab*, maar toen in dat jaar Bengalen bedreigd werd door de Maratha-legers, boodt dit de Compagnie een welkome aanleiding om de lang gewenste fortificatie zonder officiële goedkeuring aan te leggen. Om de eerste dreiging op te vangen werden er in het voorjaar van 1742 aarden vestingwerkjes opgeworpen rondom de loge, waaronder een tenaille voor de noordpoort. Toen de verwachte aanval der Maratha's uitbleef en met de komende zware moessonregens in gedachten, werd vervolgens besloten om de provisorische aarden werkjes te versterken met stenen bastions aan de noord- en zuidwestzijde van de loge. Omdat ook deze voorzieningen niet voldoende werden geacht om een daadwerkelijke belegering te kunnen weerstaan en de oude muren van de loge niet bestand waren tegen een artilleriebeschieting, werd ten slotte op 8 juni 1742 door de directeur en raad een aanvullend plan goedgekeurd, dat voorzag in het uitgraven van een gracht rondom en de aanleg van een fausse-braye met de vrijkomende aarde. Aldus ontstond vrij onverwacht Fort Gustavus, vernoemd naar de toenmalige gouverneur-generaal Gustaaf Willem baron van Imhoff (1743-1750). Dit was een eerbetoon van directeur Jan Albert Sichterman (1734-1744) aan zijn 'neef', zoals hij Van Imhoff in zijn correspondentie aanschreef. Sichterman was getrouwd met Sibylla Volkera Sadelijn, een nicht van de echtgenote van de gouverneur-generaal, Catharina Magdalena Huysman.

De twee bij elkaar behorende kaarten op de bladen 400 en 401 boven door een verder onbekende A.D. Scheffer laten de situatie van de loge in Chinsura voor en na de aanpassingen van 1742 zien, waarbij meteen duidelijk wordt dat ook het nieuwe Fort Gustavus bepaald geen sterke vesting was. Het fort was weinig meer dan de omheinde oude loge voorzien van drie nieuwe bastions (het al bestaande zuidoostelijke bastion Middelburg werd verlaagd om binnen de nieuwe structuur te passen), een omringende gracht en fausse-braye (apart afgebeeld op blad 401 onder). Daarbij bleek het fundament van de oude loge spoedig ongeschikt om de nieuwe zware wallen met hun geschut te dragen. Al in 1744 liet Sichterman in zijn Memorie van Overgave aan zijn opvolger weten dat de nieuwe bedekte weg (G) tussen de Hugli en het fort gedeeltelijk was verwoest. Nog geen jaar later meldde Chinsura aan de Hoge Regering te Batavia dat de muren dringend gerepareerd dienden te worden. De aanhoudend hoge onderhoudskosten noopten de Hoge Regering in 1758 de vaandrig-ingenieur Claude Ogerdias te belasten met een onderzoek naar de staat van Fort Gustavus, met de opdracht tegelijkertijd uit te zien naar een geschiktere plaats in Bengalen voor een fort waarin 500 manschappen gehuisvest konden worden. Ogerdias was in zijn oordeel over de defensieve waarde van Fort Gustavus niet mild; zo merkte hij met enig sarcasme op dat de meeste graven op de nabijgelegen begraafplaats (X) beter gefundeerd waren dan de vesting. Zijn voorstel om in de door de Zuidnederlanders van de Oostendse Compagnie verlaten plaats Banquibazar een nieuw fort te bouwen, vond echter geen navolging. Debet hieraan was het beslissende treffen tussen de Nederlanders en Engelsen te Bedara in 1759 (zie de inleiding), waarvan de ongelukkige afloop de Compagnie dwong af te zien van alle verdere militaire aspiraties in Bengalen. Tijdens de Vierde Engelse Oorlog werd Fort Gustavus in juli 1781 met de overige vestigingen in Bengalen zonder verzet overgedragen aan de Britten, evenals opnieuw in 1795, op basis van de volmacht daartoe aan de Britse Kroon afgegeven door de uitgeweken stadhouder Willem V.

Fort Gustavus. Plans to provide the settlement at Chinsura with defensive works were already being made in 1700, but it was not till 1742 that these were realized. In peace-time one could not hope to get permission from the *nawab* to do this, but when in that year Bengal was threatened by the Maratha armies, this presented the Company with a welcome reason to construct the fortification it had long wanted, without official approval. In order to meet the first threat, in the spring of 1742 some modest earthen defences were thrown up around the lodge, including a *tenaille* (pincer) in front of the north gate. When the expected attack by the Marathas failed to eventuate, and bearing in mind the coming heavy monsoon rains, the decision was then made to strengthen the provisional earthen works with stone bastions on the northern and southwestern sides of the lodge. Because these provisions were also not considered adequate in case of a real siege, and the old walls of the lodge were not able to withstand an artillery bombardment, finally on 8 June 1742 the director and council approved a supplementary plan for digging a moat around the factory and constructing a fausse-braye with the earth produced from this. In this way, rather unexpectedly, Fort Gustavus arose, named after the then governor-general, Gustaaf Willem Baron van Imhoff (1743-1750). This was a gesture of respect from the director, Jan Albert Sichterman (1734-1744) to his *neef* (cousin), as he saw fit to address Van Imhoff in his correspondence. Sichterman was married to Sibylla Volkera Sadelijn, a cousin of the governor-general's wife, Catharina Magdalena Huysman.

The pair of maps on sheets 400 and 401 above by an otherwise unknown A.D. Scheffer show the situation of the lodge in Chinsura before and after the alterations of 1742, where it immediately becomes obvious that the new Fort Gustavus too was definitely not a strong fortification. The fort was little more than the old enclosed lodge with three new bastions (the existing southeastern bastion Middelburg was lowered in order to fit within the new structure), a surrounding moat and fausse-braye (shown separately on sheet 401 below). Moreover, it soon turned out that the foundations of the old lodge were unsuited for bearing the new heavy walls with their guns. Even in 1744 Sichterman in his Memorandum of Transfer informed his successor that the new covered way (G) between the Hugli and the fort had been partly destroyed. Not a year later Chinsura reported to the High Government at Batavia that the walls were in urgent need of repair. The continuous high costs of maintenance obliged the High Government in 1758 to charge the ensign-engineer Claude Ogerdias with an investigation into the state of Fort Gustavus, with the instructions at the same time to look around for a more suitable place in Bengal for a fort in which a garrison of 500 men could be quartered. In his judgement of the defensive value of Fort Gustavus Ogerdias was not kind – with some sarcasm he remarked that most of the graves in the nearby graveyard (X) had better foundations than the fortress. However, his proposal to build a new fort in the town of Banquibazar, which the Oostende Company had abandoned, was not followed up. This was due to the decisive confrontation between the Dutch and English at Bedara in 1759 (see the Introduction), the unlucky outcome of which forced the Company to give up all further military aspirations in Bengal. In 1781, during the Fourth Anglo-Dutch War, Fort Gustavus with the remaining establishments in Bengal was handed over to the British without resistance, and likewise again in 1795, on the basis of the authorization for this to the British Crown issued by the exiled stadtholder Willem V.

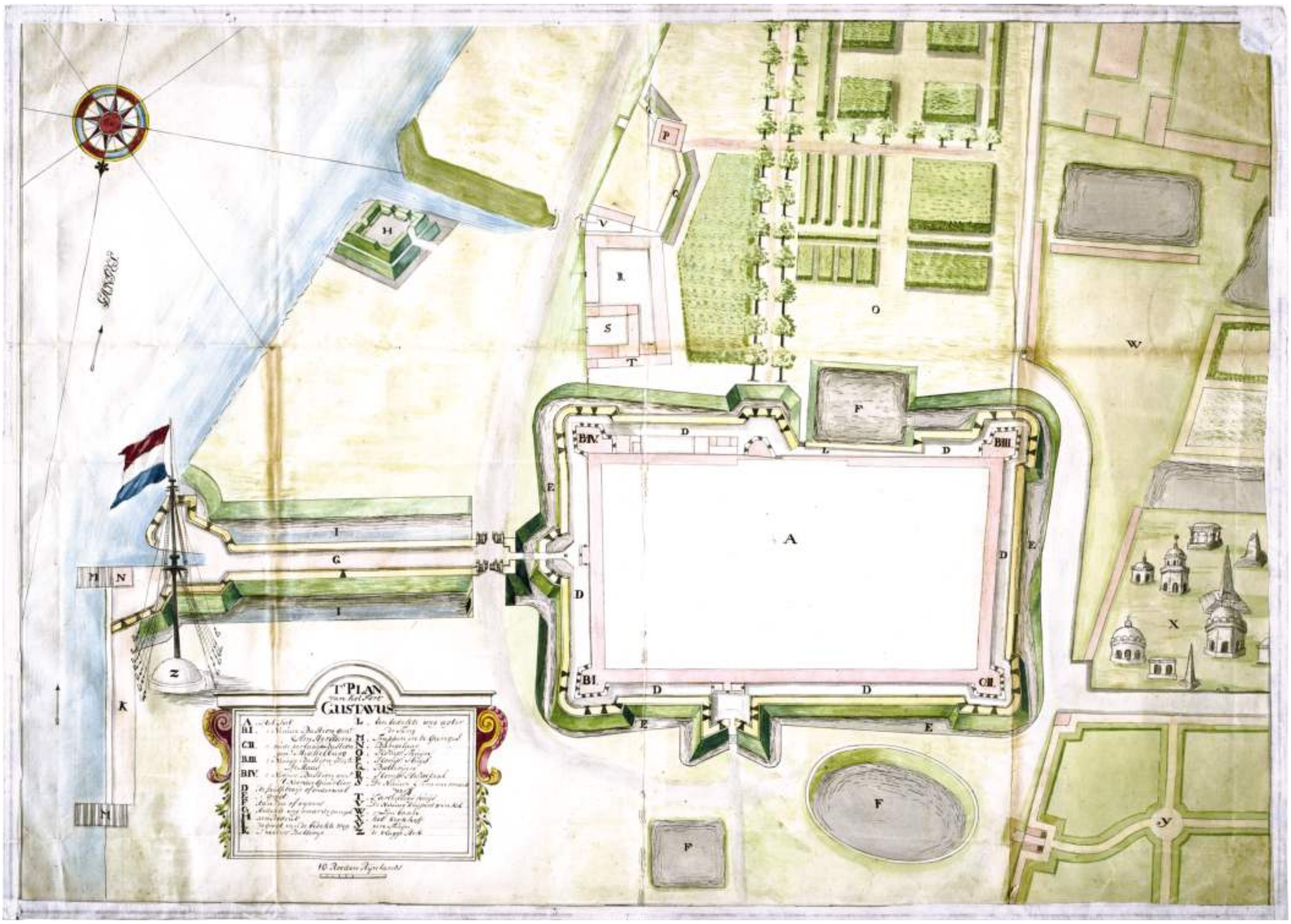

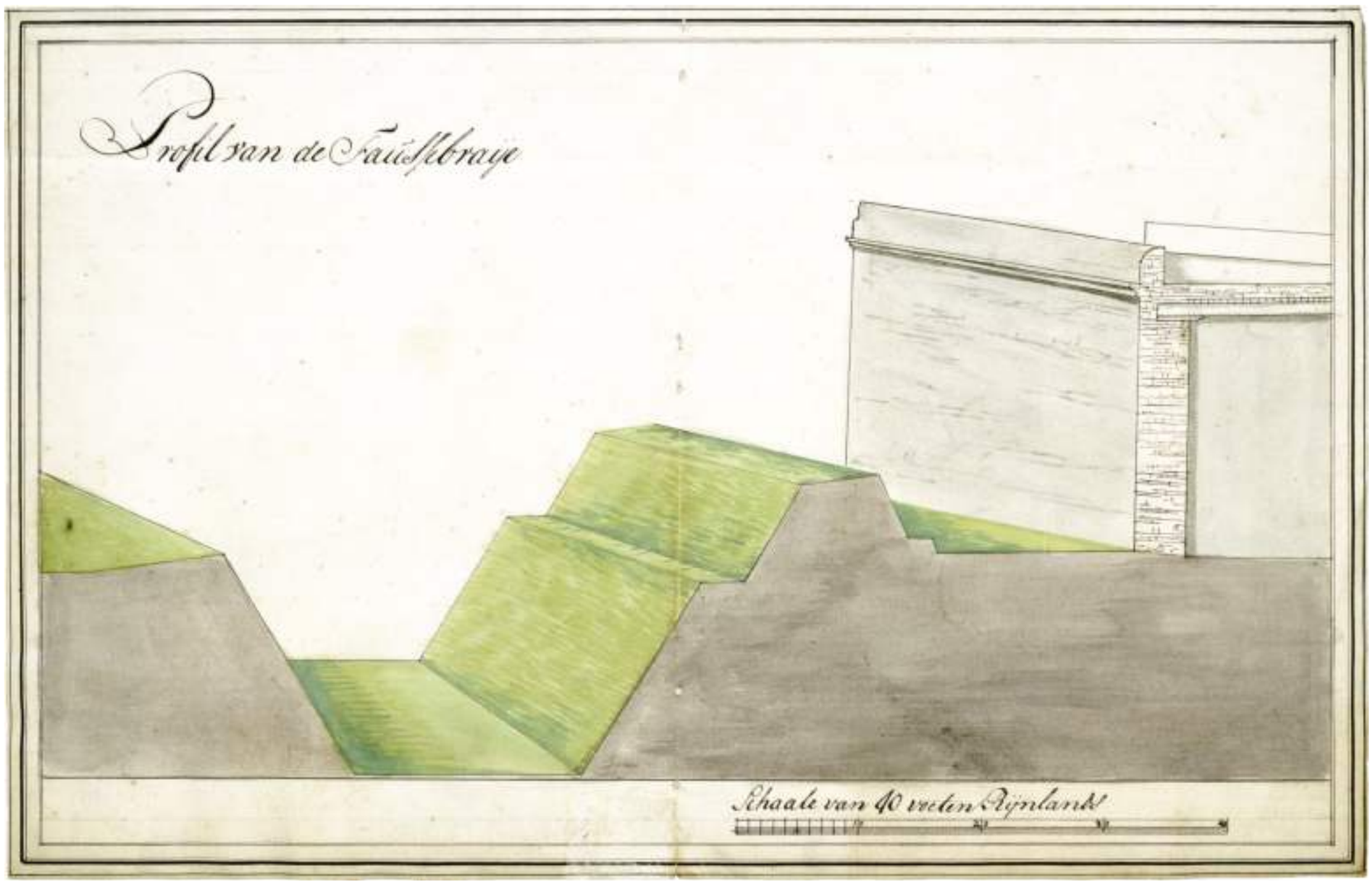

blad 401 boven / sheet 401 above:

Nationaal Archief, 4.VEL 1104.

[A.D. Scheffer, toegeschreven, ca. 1743] :
[A.D. Scheffer, attributed, c. 1743] :

T' Plan / van het Fort / Gustavus.

The Plan / of Fort / Gustavus.

Schaalstok van 10 Roeden Rijnlands = [ca. 1 : 990].
Scale-bar of *10 Roeden Rijnlands* = [approximately 1 : 990].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 53 x 74 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 53 x 74 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksonder.
Orientation: north is lower left.

Verklaringen: [linksonder] een legenda bij de letters A t/m Z :
Explanations: [lower left] a key to the letters A to Z :

A. Het Fort.
B.I. [Het] Nieuwe Bastion gen:t Amsterdam.
C.II. [Het] oude verlaagde Bastion gen:t Middelburg.
B.III. [Het] Nieuwe Bastion gen:t De Maas.
B.IV. [Het] Nieuwe Bastion gen:t 't Noorder Quartier.
D. De faussebraije of onderwal.
E. [De] gragt.
F. Tanken of vijvers.
G Bedekte weg naar de ganges.
H. Een Redout.
I. De gragt van de bedekte weg.
K. 'S Reviers Batterije.
L. Een bedekte weg agter de Tang.
M. Trappen in de Ganges.
N. Bangelaar.
O. 'S Comp:s Thuijn.
P. 'S Comp:s Huijs.
Q. Batterijen.
R. 'S Comp:s Hospitaal.
S. De Nieuwe Timmermans Werff.
T. 'T Arthillerij huijs.
V. De Nieuwe Kuijpers winkel.
W. [De] Lijn baan.
X. Het kerkhoff.
Y. Een Thuijn.
Z. De vlagge stok.

blad 401 onder / sheet 401 below:

Nationaal Archief, 4.VEL 1105.

[Anoniem, ca. 1743] :
[Anonymous, c. 1743] :

Profil van de Faussebraije [van Fort Gustavus].

Profile of the Fausse-braye [of Fort Gustavus].

Schaalstok van 40 voeten Rijnlands = [ca. 1 : 85].
Scale-bar of *40 voeten Rijnlands* = [approximately 1 : 85].

1 profiel : ms op papier, gekleurd, 27 x 42 cm.
1 profile : ms on paper, coloured, 27 x 42 cm.

blad / sheet 402:

Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-4282.

Anno 1665. Schuijlenburgh delin. :

Affbeeldinge vande Vereenighde / Nederlantze Oostindische Comp:ag / Logie, ofte Hooft Comptoir / in Bengale, / ter Stede Ougelij.

Depiction of the Dutch / United East India Company's / Lodge, or Head Office / in Bengal, / in the Town of Hooghly.

Olieverfschilderij op doek, 203 x 316 cm.
Oil painting on canvas, 203 x 316 cm.

Het olieverfschilderij op blad 402 uit de collectie van het Rijksmuseum Amsterdam toont het centrale terrein van de factorij te Hooghly/Chinsura in de periode voordat de omringende muur in de late jaren tachtig van de zeventiende eeuw in opdracht van de gevolmachtigd commissaris Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein van binnenuit werd versterkt tot een verkapte fortificatie (zie Deel I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, blad I-29b I, II). Dit werk is waarschijnlijk in het Rijksmuseum gekomen uit de verzameling van de Kamer Zeeland van de VOC, waar het mogelijk lange tijd samen met het op blad 405 gereproduceerde pendant als wandversiering heeft gediend in het Oost-Indisch Huis te Middelburg, op dezelfde wijze als de eerder genoemde tien olieverfschilderijen van Johannes Vingboons vanaf 1663 de vergaderzaal van de Amsterdamse Kamer sierden (zie blad 174 e.v.). Zowel de schilder als de waarschijnlijke opdrachtgever van dit schilderij waren Zeeuwen.

Uit het uitgebreide artikel van Martine Gosselink over de twee schilderijen (*Bulletin van het Rijksmuseum* 46: 390-409) weten we dat de schilder Hendrick van Schuylenburgh (1620-1689) lid was van het schilders- of St. Lucasgilde van Middelburg. In de boeken van het gilde wordt hij in de jaren 1644, 1653, 1655, 1660 en 1669 genoemd. Het is dus mogelijk dat hij tussen 1660 en 1669 in Azië heeft verbleven en daar in 1665 dit schilderij of de voorschetsen ervoor heeft vervaardigd. De vele specifiek Indiase details in de voorstelling maken het zelfs hoogst onwaarschijnlijk dat de schilder níet zelf ter plaatse is geweest en heeft gewerkt naar door anderen vervaardigde schetsen zoals Vingboons deed, wat in diens werk zoals opgemerkt vaak tot vereuropeeste gebouwen en omgevingen leidde. Opvallende voorbeelden zijn onder meer de schoenen die uitgedaan zijn voor het podium rechtsboven waarop een Indiase hoogwaardigheidsbekleder zit en de *bangla-ghars* of Bengaalse hutten met hun typische gebogen dakvorm die her en der verspreid staan. De *bangla-ghar* was oorspronkelijk een hut die gebruikt werd door landarbeiders op het veld, maar heeft zich in een lange geschiedenis van interculturele uitwisseling tot de moderne bungalow ontwikkeld. Het door palmen omringde exemplaar bij de rivier op deze voorstelling is wellicht de 'bangelaer' die op de kaart op blad 397 wordt genoemd. Er zijn ook enkele details te zien die men als oriëntalistisch zou kunnen betitelen (in de zin dat ze het anders-zijn van de oosterlingen benadrukken), namelijk de *sati* of weduwenverbranding die links bij de rivier plaatsvindt en het zelfkastijdingsritueel rechtsboven. De opdrachtgever van het schilderij was waarschijnlijk de eerste directeur van de VOC-factorijen in Bengalen, Pieter Sterthemius. Dit valt af te leiden uit het wapen boven het opschrift rechtsonder, waarvan de linker helft dat van de familie Sterthemius weergeeft en de rechter helft dat van de familie van zijn vrouw Maria Calandrini. Sterthemius was van 1655 tot 1658 directeur van Bengalen en keerde in 1659 via Batavia terug naar de Republiek, waar hij in de resterende jaren tot zijn overlijden in 1676 enige functies in het bestuur van de provincie Zeeland heeft vervuld. Tijdens zijn directeurschap van Bengalen koos hij aanvankelijk beurtelings Hooghly en Cossimbazar als standplaats en was hij vervolgens betrokken bij de nieuwbouw van de VOC-factorij in Chinsura bij Hooghly na de grote overstroming van 1656. Wellicht heeft Sterthemius na zijn thuiskomst in Zeeland contact gelegd met Van Schuylenburgh en hem gevraagd deze twee plaatsen, bij de vestiging waarvan hij zo'n centrale rol had gespeeld, op het doek vast te leggen.

The oil painting on sheet 402 from the collection of the *Rijksmuseum Amsterdam* shows the central grounds of the factory at Hooghly/Chinsura in the period before the surrounding wall was strengthened from the inside into a disguised fort in the late eighties of the seventeenth century on the instructions of the plenipotentiary commissioner Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein (see Volume I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, Sheet I-29b I, II). This work probably came to the *Rijksmuseum* from the Zeeland Chamber of the VOC, where possibly it long served as decoration on the walls of the East India House in Middelburg, together with its counterpart reproduced on sheet 405, in the same way as the ten oil paintings of Johannes Vingboons from 1663 embellished the meeting room of the Amsterdam Chamber (see sheets 174 and following). Both the painter and the probable patron of this painting were from Zeeland.

From the lengthy article by Martine Gosselink on the two paintings (*Bulletin van het Rijksmuseum* 46: 390-409) we know that the painter Hendrick van Schuylenburgh (1620-1689) was a member of the painters' or St. Lucas Guild of Middelburg. He is mentioned in the guild's books in the years 1644, 1653, 1655, 1660 and 1669. So it is possible that between 1660 and 1669 he spent time in Asia and there made this painting or preliminary sketches for it in 1665. The many specifically Indian details in the picture even make it highly unlikely that the painter had not been there on the spot and worked from sketches made by others as Vingboons did, which, as we have remarked, often gave rise to Europeanized buildings and settings in his work. Some striking examples in this painting include the shoes that have been taken off in front of the podium at the top right on which an Indian dignitary is seated, or the *bangla-ghars* or Bengali huts with their typical curved roofs. The *bangla-ghar* was originally a hut used by agricultural workers in the fields, but in a long history of intercultural exchange developed into the modern bungalow. The specimen surrounded by palms by the river in this picture is perhaps the bangelaer that is mentioned on the map on sheet 397. There are also several details to be seen that could be termed 'orientalist', in the sense that they stress the otherness of the Orientals, such as the *sati* or widow-burning that is taking place on the left by the river and the ritual self-castigation at the top right. The person who commissioned the painting was probably the first director of the VOC factories in Bengal, Pieter Sterthemius. This can be concluded from the coat-of-arms above the caption at the lower right, where the left half depicts that of the Sterthemius family and the right half that of his wife, Maria Calandrini. From 1655 to 1658 Sterthemius was director of Bengal and in 1659 he returned via Batavia to the Republic, where in his remaining years until his death in 1676 he occupied several positions in the government of the province of Zeeland. During the time that he was director of Bengal he initially chose Hooghly and Cossimbazar in turn as his base and later on was instrumental in the construction of the new VOC factory in Chinsura near Hooghly after the great flood of 1656. Perhaps after returning home to Zeeland Sterthemius made contact with Van Schuylenburgh and asked him to make a record on canvas of these two places, where he had played a founding role of such significance.

blad 403 boven / sheet 403 above :

Rijksmuseum Amsterdam, NG-400-C.

C. B.[erkhout], 1762.

Gezigt / der Zuid en West zijden / van het Nederlandsche / fort Gustavus, te / Tjutjura in / Bengaalen.

View / of the South and West faces / of the Dutch / fort Gustavus, at / Chinsura in / Bengal.

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier,
34 x 49 cm.
Pen and brush drawing in black ink on paper, 34 x 49 cm.

De tekening op blad 403 boven is hoogstwaarschijnlijk een van twee bij elkaar behorende gezichten op Fort Gustavus te Chinsura, beide met een brede donkere rand rondom voorzien van een rijke rococo-versiering met allegorische figuren. Terwijl dit gezicht de zuid- en westzijden van de versterking weergeeft, laat de pendant, die in 1977 nog in het privé-bezit was van de bekende Britse historicus Charles Ralph Boxer (1904-2000), de noord- en oostzijden van het fort zien (afgebeeld in Boxers *Jan Compagnie in oorlog en vrede*, pag. 78). De opdracht aan gouverneur-generaal Van der Parra die de onderrand van de pendant siert, ontbreekt op deze tekening. Ook vindt men hier slechts de initialen C.B., terwijl de pendant de meer volledige naam C. Berkhout geeft als degene die de tekening heeft opgedragen aan Van der Parra. Waarschijnlijk is deze verder nog onbekende C. Berkhout dus de tekenaar van beide werken. Afgezien van de figuren komt de hier gereproduceerde voorstelling nauwkeurig overeen met die van of naar Johannes Rach in de vermoedelijk tien tot vijftien jaar latere tekening op blad 404 boven.

The drawing on sheet 403 above is very probably one of the two views of Fort Gustavus at Chinsura that belong together, both with a broad dark edge around them and provided with a richly rococo ornamentation with allegorical figures. While this view shows the south and west sides of the fort, the corresponding one, which in 1977 was still in the private possession of the well-known British historian Charles Ralph Boxer (1904-2000), shows the north and east sides of the fort (published in Boxer's *Jan Compagnie in oorlog en vrede*, p. 78). The dedication to Governor-General Van der Parra which adorns the lower side of the counterpart is absent on this drawing. Here one also finds only the initials C.B., while the counterpart gives the more complete name C. Berkhout as the person who dedicated the drawing to Van der Parra. Apart from the figures, the picture reproduced here agrees precisely with the one by or after Johannes Rach in the presumably ten to fifteen years later drawing on sheet 404 above.

blad 403 onder / sheet 403 below:

Perpustakaan Nasional Republik Indonesia, BW 79.

[Johannes Rach, leerling of navolger, 1770-1780] :
[Johannes Rach, apprentice or follower, 1770-1780] :

Het Gezigt van 't Revier van Bengaalen.

The View of the River of Bengal.

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier, 3
5,5 x 52 cm.
Pen and brush drawing in black ink on paper, 35.5 x 52 cm.

Het gezicht op Chinsura vanaf de Hugli op blad 403 onder door een leerling of navolger van Johannes Rach (zie blad 136) toont in het midden de waterpoort van Fort Gustavus met de trappartijen naar de rivier (een van de weinige tot op heden bewaard gebleven elementen van het fort) en rechts daarvan de toren van de Nederduits Hervormde kerk. De klokkentoren kwam in 1744 tot stand als gift van directeur Jan Albert Sichterman, wiens carrière en latere architectonische projecten in de stad Groningen reeds in de inleiding zijn besproken. De toren ging in 1864 in een orkaan verloren. Overigens lijkt dit bouwwerk zoals het hier is afgebeeld in het geheel niet op de toren die tussen 1780 en 1784 door William Hodges werd getekend en later gegraveerd. De kerk zelf zou het lage gebouwtje ter rechterzijde kunnen zijn, maar dan wel voor de verbouwing door directeur George Lodewijk Vernet in 1767, aangezien de lunetramen die dit in 1986 gesloopte gebouw sindsdien kenmerkten, op deze tekening nog ontbreken (zie Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 23-25 en Wijnaendts van Resandt, *De gezaghebbers*, 47). Het nu onbekende origineel waarnaar Rach c.s. werkten, dateerde klaarblijkelijk uit een eerdere periode.

The view of Chinsura from the Hugli on sheet 403 below by an apprentice or follower of Johannes Rach (see sheet 136) shows in the centre the water-gate of Fort Gustavus with the flights of steps down to the river (one of the few parts of the fort that have survived up to the present), and to the right of this the tower of the Dutch Reformed church. The bell-tower was erected in 1744 as a gift from the director Jan Albert Sichterman, whose career and later architectural projects in the city of Groningen have been discussed in the Introduction. The tower was lost in a hurricane in 1864. In any case the building as depicted here looks quite different from the tower that was drawn and later engraved by William Hodges between 1780 and 1784. The church itself might be the low little building on

(vervolg op pag. 404 / continued on p. 404)

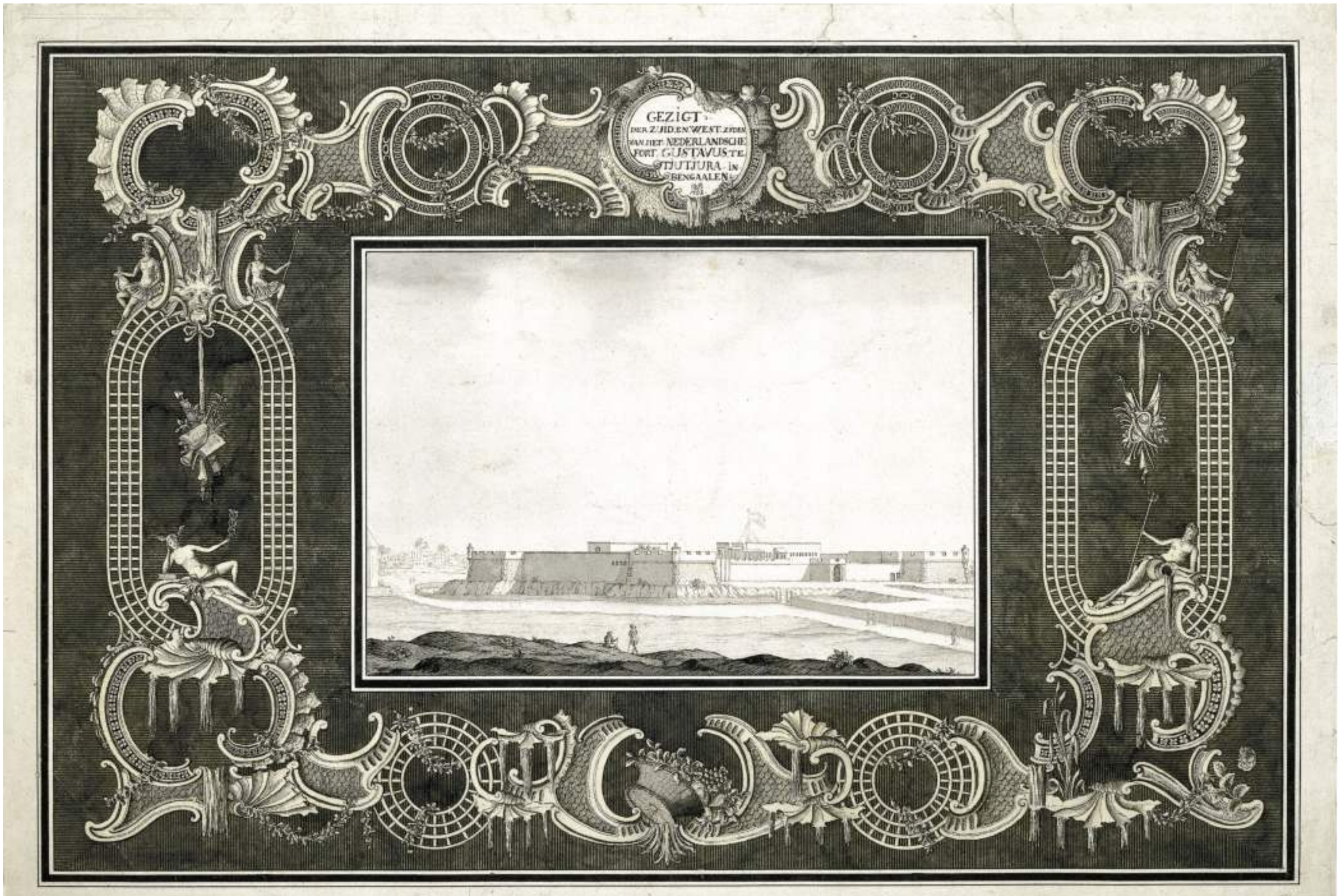

Het Gezigt van 't Revier van Bengaalen.

(vervolg van pag. 402 / continued from p. 402)

the right-hand side, but then before the alterations by the director George Lodewijk Vernet in 1767, seeing that the lunette windows which characterized the building (demolished in 1986) are not yet present on the drawing (see Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 23-25 and Wijnaendts van Resandt, *De gezaghebbers*, 47). The now unknown original that Rach and his staff worked from apparently dated from an earlier period.

blad 404 boven / sheet 404 above:

Perpustakaan Nasional Republik Indonesia, BW 80.

[Johannes Rach, leerling of navolger, 1770-1780] :
[Johannes Rach, apprentice or follower, 1770-1780] :

Het Gezigt van het E:d Compagnies. Neederlands Fort / Gustavus te Sintsura in Bengalen.

The View of the Honourable Company's. Dutch Fort / Gustavus at Chinsura in Bengal.

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier,
35,5 x 52 cm.
Pen and brush drawing in black ink on paper, 35.5 x 52 cm.

De voorstelling in de tekening naar Johannes Rach op blad 404 boven, een blik op Fort Gustavus van de zuid- en westzijde, is vrijwel identiek aan die uit 1762 op blad 403 boven en zal wellicht ook op dat voorbeeld of een kopie daarvan zijn gebaseerd. Net als het origineel geeft Rachs versie een nogal geflatteerd beeld van de weerbaarheid van het fort, dat in werkelijkheid, zoals in 1781 zou blijken, nauwelijks verdedigbaar was tegen een goed toegeruste Europese tegenstander. Wellicht was dit ook de reden dat de Britten Fort Gustavus na de tweede bezetting in 1795 niet vernielden, zoals zij in Malabar en Coromandel wel deden met vrijwel alle versterkingen in de veroverde compagniesvestigingen. In 1817 was het fort in Chinsura aldus het enige van betekenis in heel India dat ongeschonden aan het Nederlandse gezag werd teruggegeven. Evenals de voorgaande afbeelding op blad 403 onder is deze tekening weer afkomstig uit de collectie van het vroegere Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, nu in de Nationale Bibliotheek van Indonesië.

The picture in the drawing after Johannes Rach on sheet 404 above, a view of Fort Gustavus from the south and west sides, is almost identical to the one from 1762 on sheet 403 above, and will perhaps have been based on that model or a copy of it. Just like the original, Rach's version gives a flattering image of the defensibility of the fort, which in fact, as would become apparent in 1781, was scarcely defensible against a well equipped European adversary. Perhaps this was the reason that the British did not destroy Fort Gustavus after the second occupation in 1795, as they did in Malabar and Coromandel with almost all the fortifications in the Company establishments they captured. Hence in 1817 the fort in Chinsura was the only one of any significance in the whole of India that was given back intact to the Dutch authorities. Just like the preceding depiction on sheet 403 below, this drawing again comes from the collection of the former *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, now in the National Library of Indonesia.

blad 404 onder / sheet 404 below:

Collectie Heijning.

[Anoniem, ca. 1817] :
[Anonymous, c. 1817] :

Nederlandsch fort te Chinsuru.

Dutch fort at Chinsura.

Aquareltekening op papier, gekleurd, 18 x 27,5 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 18 x 27.5 cm.

Het gezicht op de noordzijde van Fort Gustavus op blad 404 onder is afkomstig uit de nagelaten papieren van de kapitein-ter-zee Pieter Heijning (1845-1923), Koninklijke Marine, wiens voorouders tussen 1769 en 1817 in Bengalen vertoefden. De leden van de familie woonden op verschillende locates in Chinsura en vanaf 1786 ook in een huis met landerijen te Satgaon (in de familiepapieren 'Saatgong' genoemd). Satgaon ligt zo'n zes kilometer ten noorden van Chinsura en heeft een lange geschiedenis van Europese bewoning, als de eerste plaats waar de Portugezen zich aan de Hugli vestigden. Na de Britse overname van Chinsura in 1795 leidde de familie, zo blijkt uit bewaarde correspondentie, een kwijnend bestaan, hoewel zij toen zoals de meeste Nederlandse huishoudens in de vroegere compagniesvestigingen in Bengalen enige tijd een subsidie van 800 roepies per maand uitgekeerd kregen wegens het verlies van emplooi bij de VOC. Op de landerijen in Satgaon hielden de Heijningen zich staande met de opbrengsten uit de landbouw, totdat zij op 19 december 1817 uit Bengalen naar Kaap de Goede Hoop vertrokken en vandaar een jaar later doorreisden naar Nederland. Dit vertrek viel net geen twee maanden na de overdracht van Chinsura aan het Nederlandse gezag op 20 september 1817 (zie Heyning, *Een Hollandse familie*, 51-81). Het is waarschijnlijk dat deze tekening met de Nederlandse vlag op het bastion naast de noordpoort van Fort Gustavus de situatie in die laatste periode van Nederlands bestuur weergeeft. Wat daar vooral op wijst is de oranje wimpel boven de vlag (hier weergegeven in bruin), die in deze vorm pas werd geïntroduceerd nadat Willem I in 1813 koning der Nederlanden was geworden.

The view of the north side of Fort Gustavus on sheet 404 below comes from the papers left by the naval captain Pieter Heijning (1845-1923), Royal Netherlands Navy, whose ancestors lived in Bengal between 1769 and 1817. The members of the family resided in various places in Chinsura and from 1786 in a house with estates at Satgaon (in the family papers called *Saatgong*). Satgaon is about six kilometres to the north of Chinsura and has a long history of European habitation, as the first place where the Portuguese settled on the Hugli. After the British took over Chinsura in 1795 the family, as appears from the surviving correspondence, led a languishing existence, although just like most of the Dutch households in former Company settlements in Bengal for some time they received a subsidy of 800 rupees per month by way of compensation for their loss of employment with the VOC. The Heijnings kept themselves going on the estates in Satgaon with the products of agriculture, till on 19 December 1817 they set out from Bengal for the Cape of Good Hope, and from there travelled on to the Netherlands a year later. This departure was just two months short of the transfer of Chinsura to Dutch rule on 20 September 1817 (see Heyning, *Een Hollandse familie*, 51-81). It is likely that this drawing with the Dutch flag on the bastion next to the north gate of Fort Gustavus shows the local situation during this final period of Dutch rule. In particular what indicates this is the orange pennant above the flag (here shown in brown), which was only introduced in this form after Willem I had become king of the Netherlands in 1813.

blad / sheet 405:

Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-4283
[= Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, RB.0568].

[Hendrick van Schuylenburgh, ca. / c. 1665] :

[Gezicht op de loge bij Cossimbazar].

[View of the lodge at Cossimbazar].

Olieverfschilderij op doek, 133 x 205 cm.
Oil painting on canvas, 133 x 205 cm.

Cossimbazar/Kalikapur. Hoewel iets kleiner van formaat en niet gesigneerd, is het schilderij op blad 405 direct herkenbaar als een pendant van de voorstelling van het Bengaalse hoofdkantoor op blad 402. Men neemt aan dat het de op een na grootste factorij van de VOC in Bengalen voorstelt, die in Cossimbazar (eigenlijk Kasimbazar of Qasimbazar, VOC: 'Cassembasaer') op zo'n 150 kilometer stroomopwaarts van Chinsura aan de oostelijke oever van de Hugli. Het overtuigendste bewijs daarvoor is wel dat er elf Europeanen rond de factorij te zien zijn (exclusief de man te paard rechts die vooraf wordt gegaan door – mogelijk – een Engelse vlag), precies het aantal dat op de factorij werkzaam was in 1668, kort na de waarschijnlijke vervaardigingsdatum van dit schilderij (zie Gosselink, 'Schilderijen van Bengaalse VOC-loges').

De factorij in Cossimbazar werd kort na 1645 opgericht en werd in 1656 door de eerste directeur van Bengalen, Pieter Sterthemius, tevens de waarschijnlijke opdrachtgever van dit schilderij, in eerste instantie tot bestuurszetel gekozen. Naderhand verhuisde Sterthemius naar Hooghly, maar later in 1656 werd Cossimbazar toch weer even de hoofdplaats nadat de factorij aan de benedenloop van de Hugli bijna was weggespoeld. Van de vestiging in Cossimbazar rest nu nog een aantal Nederlandse graven uit de periode 1721-1792. Deze dragen de plaatsaanduiding 'Calcapour', omdat net zoals het nieuwe hoofdkantoor bij Hooghly feitelijk in Chinsura kwam, de factorij bij Cossimbazar eigenlijk in het dorp Kalikapur lag. De met leemen muren omgeven dorpskern is rechtsachter op het schilderij te zien (zie Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 33-35). De hoofdreden voor de aanwezigheid van de VOC in Cossimbazar was de ligging van de plaats middenin het belangrijkste zijdeproductiegebied van Bengalen. In 1653 begon de VOC hier een eigen 'zijdehaspelarij' onder een Indiase 'meesterhaspelaar'. Het 'verhaspelen' van de zijde hield in dat de reeds afgewikkelde cocondraden op haspels werden strakgetrokken en per kwaliteit op een bepaalde lengte werden gewonden. Door dit proces in eigen hand te houden had de Compagnie beter zicht op de sortering in verschillende kwaliteitsgraden, die in de zijdehandel zeer nauwkeurig werden onderscheiden en ook voor sterk uiteenlopende prijzen werden verkocht. De drie grote loodsen met daken van riet of palmblad op het terrein van de factorij op dit schilderij boden waarschijnlijk onderdak aan deze haspelarij, waar overigens in het jaar 1664-1665, dus de tijd van deze schildering, nog niet meer dan elf procent werd verwerkt van alle zijde die de factorij toen leverde (zie Prakash, *Dutch East India Company*, 39, 113-115).

Cossimbazar/Kalikapur. Although somewhat smaller in size and not signed, the painting on sheet 405 is immediately recognizable as a counterpart of the picture of the main office in Bengal on sheet 402. It is assumed that it depicts the second largest factory of the VOC in Bengal, located in Cossimbazar (actually Kasimbazar or Qasimbazar, VOC: *Cassembasaer*), about 150 kilometres upstream from Chinsura on the eastern bank of the Hugli. The most convincing evidence for this is that eleven Europeans can be seen around the factory (excluding the man on horseback on the right who is being preceded by – possibly – an English flag), and this is precisely the number who were working at the factory in 1668, shortly after the probable date when this painting was made (see Gosselink, 'Schilderijen van Bengaalse VOC-loges').

The factory in Cossimbazar was set up shortly after 1645 and in 1656 the first director of Bengal, Pieter Sterthemius, also the probable patron of this painting, initally chose it as the seat of his administration. Afterwards Sterthemius moved to Hooghly, but later in 1656 Cossimbazar became the main office for a while after all, when the factory on the lower reaches of the Hugli had almost been washed away. Now a number of Dutch graves from the period 1721-1792 are all that is left of the settlement in Cossimbazar. These bear the place-name *Calcapour*, because just as the new main office at Hooghly was in fact in Chinsura, the factory at Cossimbazar actually lay in the village of Kalikapur. The core of the village surrounded by mud walls can be seen in the painting at the rear right (see Ambagtsheer, *Dutch Monuments in India: West Bengal*, 33-35). The main reason for the presence of the VOC in Cossimbazar was its location in the centre of the most important area of silk production in Bengal. In 1653 the VOC began its own silk-winding works here under an Indian 'master winder', where the threads which had been unwound from the cocoons were stretched onto spools and wound to a certain length according to quality. By keeping this process in its own hands the Company had a better idea of the sorting into different grades of quality, which in the silk trade were distinguished very precisely and were also sold for very divergent prices. The three large sheds with thatched or palmleaf roofs in the grounds of the factory in this painting probably housed these silk-winding works, which in the year 1664-1665, hence the time of the painting, processed as yet a mere eleven percent of all the silk that the factory then supplied (see Prakash, *Dutch East India Company*, 39, 113-115).

blad / sheet 406:

Maritiem Museum Rotterdam, K4088 CCC.

[Anoniem, Engels, eind zeventiende of eerste helft achttiende eeuw] :
[Anonymous, English, late seventeenth or first half of the eighteenth century] :

The / Course of / The River / Ganges.

De / Loop van / De Rivier / de Ganges.

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

2 kaarten : kopergravure op papier, 61 x 72 cm.
2 maps : copper-plate engraving on paper, 61 x 72 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechts [onderste kaart], links [bovenste kaart].
Orientation: north is right [lower map], left [upper map].

De bovenloop van de Ganges. De Ganga of Ganges wordt door hindoes algemeen gezien als de heiligste rivier van India. De loop wordt gemarkeerd door een groot aantal pelgrimsoorden, waaronder Gangotri (de bron), Haridwar, Prayag/Allahabad (waar de Yamuna zich bij de rivier voegt), Benares of Varanasi, en het eiland Sagar (waar de Hugli-Ganges zich met de zee mengt). Tot iets voorbij Patna was de rivier aan het eind van de zeventiende eeuw redelijk goed bekend bij Europeanen, of in ieder geval bij de Nederlanders, en het onderste deel van de Engelse kaart van de Ganges-loop op blad 406, in een ruwe maar wel Europese cartografische stijl, reikt dan ook tot deze stad. De kaart boven is veel abstracter en zou goed terug kunnen gaan op een Indiaas voorbeeld. Het geheel lijkt een drukproef te zijn geweest voor een uit te geven kaart, waarvan echter geen voltooid exemplaar bekend is. Met pen is een aantal correcties en aanvullingen aangebracht.

De bovenste kaart sluit nadrukkelijk aan bij de topografie van de gewijde plaatsen van het hindoeïsme in India; hij volgt de heilige Ganges van rechts naar links stroomopwaarts van Benares tot voorbij Haridwar. Inderdaad verdeelt de Ganges zich onder Haridwar tijdelijk over een aantal takken, maar de opmerking 'the rock which the Indians say is like a cows head' heeft betrekking op een locatie die nog ruim ten noorden van Haridwar is gelegen, namelijk de gletsjer waaruit de Ganges bij Gangotri ontspringt. De heilige mond van deze gletsjer staat bekend als de *gomukh* of koeiemond en de kaart van het Mughalrijk op blad 89 beeldt om die reden bij Haridwar een koeieschedel af. Geheel linksboven zijn verder nog de uiterste bovenlopen van de Yamuna rond de plaats Purola te zien. Degene die de kaart corrigeerde, heeft waarschijnlijk van dit stukje gedacht dat het de verre bovenloop van de Ganges moest voorstellen en er om die reden het kader van een inzetkaart omheen getekend, met een aparte, naar rechts wijzende noordpijl. De kaart onder, van het riviergedeelte van Patna tot aan de zee, is ondanks de grove uitvoering zeer vergelijkbaar met die uit Valentijns *Oud en Nieuw Oost-Indiën* op blad 398, in het bijzonder met betrekking tot de vertakkingen en vorm van de westelijke benedenlopen van de Ganges. Veel toponiemen komen sterk overeen met de kaart uit Valentijns werk en hebben dus een Nederlandse of van het Nederlands afgeleide vorm, bijvoorbeeld 'Barrempoetter' voor de Brahmaputra. De algehele gestalte van de Ganges is hier echter anders doordat de discipline van lengte- en breedtegraden ontbreekt en de hoofdstroom relatief veel breder is weergegeven. Deze kaart lijkt dus geen kopie te zijn uit *Oud en Nieuw Oost-Indiën* maar eerder op eenzelfde bron te zijn gebaseerd. Een sterke aanwijzing daarvoor is de spelling van de naam van de plaats Sutanati aan de benedenloop van de Hugli, die op deze kaart als 'Soeternote' staat en op Valentijns versie als 'Soelanotti'. Beide zijn te herleiden tot een waarschijnlijk zeventiende-eeuwse Nederlandse spelling 'Soetanotti', maar kunnen niet van elkaar afgeleid zijn. De kaart maakt onderdeel uit van de Corpus Christi Collectie in het Maritiem Museum Rotterdam, waarin zich verder alleen manuscriptkaarten bevinden van merendeels Nederlandse herkomst.

The upper course of the Ganges. The Ganga or Ganges is generally considered by Hindus as the holiest river of India. Its course is marked by a large number of places of pilgrimage, including Gangotri (the source), Haridwar, Prayag/Allahabad (where the Yamuna joins the river), Benares or Vanarasi, and the island of Sagar (where the Hugli-Ganges flows into the sea). At the end of the seventeenth century the river was fairly well known to Europeans, or in any case the Dutch, to a point a little past Patna, and the lower part of the English map of the course of the Ganges on sheet 406, in a rough but certainly European style, thus extends as far as this town. The map above is much more abstract and could well derive from an Indian model. The whole seems to have been a printing proof for a map that was going to be published, but of which no completed specimen is known. A number of corrections and additions have been marked with pen.

The upper map is definitely connected with the topography of the sacred places of Hinduism in India; it follows the holy Ganges from right to left upstream from Benares to past Haridwar. The Ganges does indeed divide temporarily below Haridwar into several branches, but the remark 'the rock which the Indians say is like a cows head' refers to a location that lies well to the north of Haridwar, namely the glacier from which the Ganges rises at Gangotri. The holy mouth of this glacier is known as the *gomukh* or cow's mouth, and the map of the Mughal empire on sheet 89 shows a cow's skull at Haridwar for this reason. At the very top left the farthest upper course of the Yamuna around the town of Purola can also be seen. The person who corrected the map apparently thought that this section should represent the far upper reaches of the Ganges and for that reason drew the frame of an inset map around it, with an arrow for north pointing to the right. The map below, with the part of the river from Patna to the sea, is despite its rough execution very similar to the one from Valentijn's *Oud en Nieuw Oost-Indiën* on sheet 398, in particular in relation to the branches and form of the western lower courses of the Ganges. Many of the toponyms agree closely with the map from Valentijn's work and thus have a Dutch or Dutch-derived form, for example *Barrempoetter* for the Brahmaputra. The overall shape of the Ganges, however, is different here because the discipline of degrees of longitude and latitude is lacking and the main stream is shown relatively much wider. Therefore this map does not seem to be a copy from *Oud en Nieuw Oost-Indiën* but rather to be based on the same source. A strong indication for this is the spelling of the name of the place Sutanati on the lower reaches of the Hugli, which on this map is written as *Soeternote* and on Valentijn's version as *Soelanotti*. Both may be traced back to a presumably seventeenth-century Dutch spelling, *Soetanotti*, but cannot have been derived from each other. The map is part of the Corpus Christi Collection in the Maritime Museum in Rotterdam, in which for the rest only manuscript maps of mostly Dutch origin are found.

blad / sheet 407:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis 002-09-038.

Geteekend door Prof. Gilbert van Leipzig, [na 1810, naar Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron, 1756] :
Drawn by Professor Gilbert of Leipzig, [after 1810, copied from Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron, 1756] :

Karte vom Quell der / Ganges und Gra / nebst / den angränzenden / Gegenden.

Kaart van de Bron van de / Ganges en Ghaghara / met daarbij / de aangrenzende / Landstreken.

Map of the Source of the / Ganges and Ghaghara / including / the surrounding / Regions.

Charte der / Ganges und der Gagra / entworfen / von / Tiefentaler, d.g.i. / construirt / von / Anquetil du Perron.

Kaart van de / Ganges en Ghaghara / ontworpen / door / Tiefentaler, d.g.i. / geconstrueerd / door / Anquetil du Perron.

Map of the / Ganges and Ghaghara / drafted / by / Tiefentaler, d.g.i. / constructed / by / Anquetil du Perron.

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart in 2 delen : ms op papier, gekleurd, 42 x 34 cm + 26 x 42 cm.
1 map in 2 parts : ms on paper, coloured, 42 x 34 cm + 26 x 42 cm.

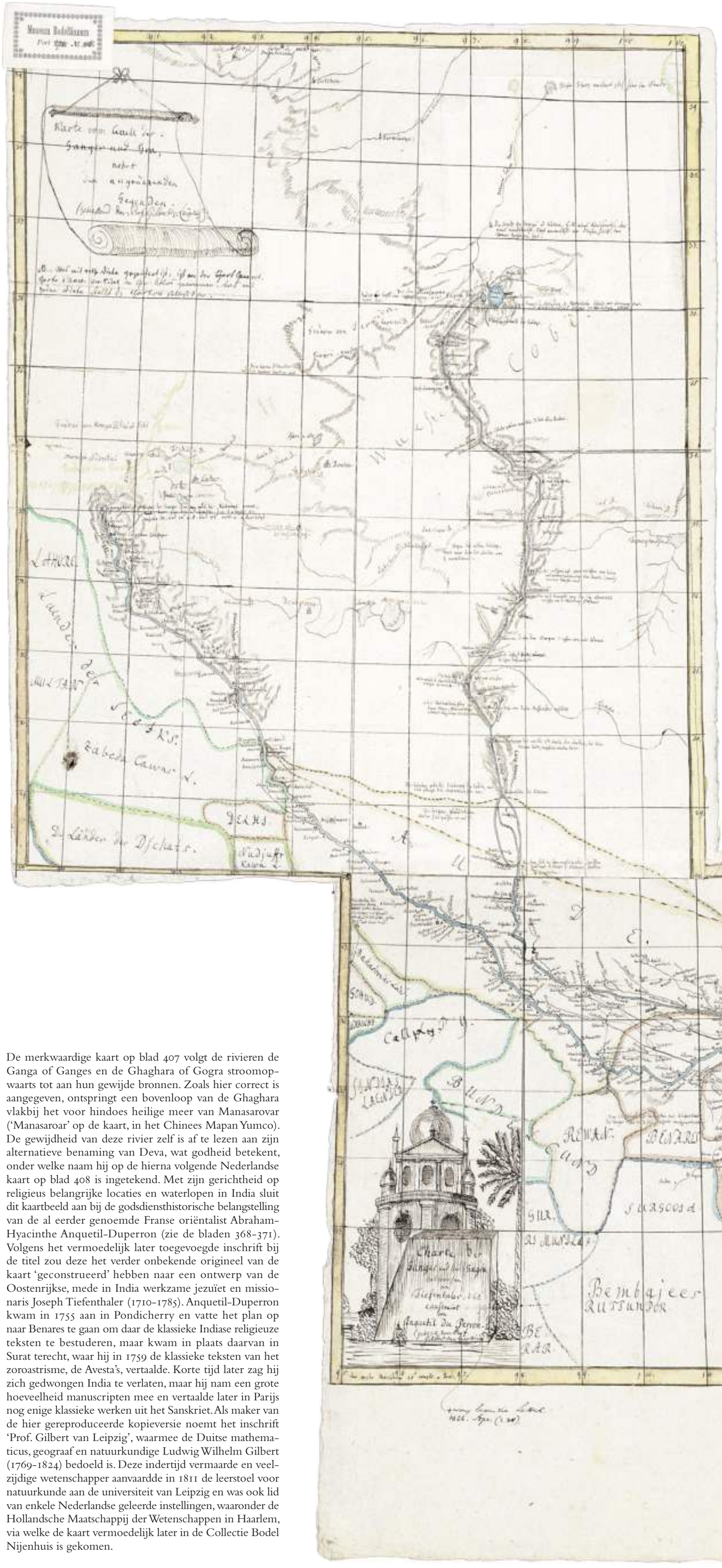

The remarkable map on sheet 407 follows the Ganga or Ganges and Ghaghara or Gogra rivers upstream as far as their holy sources. As is correctly indicated here, one of the upper courses of the Ghaghara rises near the lake Manasarovar (*Manasaroar* on the map, Mapan Yumco in Chinese), which is holy for Hindus. The sacred nature of this river itself can be concluded from the alternative name of Deva, which means divinity, under which name it is drawn on the following Dutch map on sheet 408. With its emphasis on locations and streams important for religion in India, this map-image connects with the interest in the history of religions of the French orientalist Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron (mentioned earlier, see sheets 368-371). In the caption with the title, presumably added later, he is said to have 'constructed' the otherwise unknown original of the map from a draft by the Austrian Jesuit missionary Joseph Tiefenthaler (1710-1785), who worked in India for some time. Anquetil-Duperron arrived in Pondicherry in 1755 and formed the plan to go to Benares to study the classical Indian texts there, but instead of that ended up in Surat, where in 1759 he translated the classical texts of Zoroastrianism, the *Avesta*. A short time later he found himself obliged to leave India, but took a large number of manuscripts with him and later translated several more classic works from Sanskrit in Paris. As the maker of the copy version reproduced here, the caption mentions 'Prof. Gilbert of Leipzig', referring to the German mathematician, geographer and physicist Ludwig Wilhelm Gilbert (1769-1824). In 1811 this then famed and versatile scholar accepted the chair for physics at the University of Leipzig, and was also a member of several Dutch learned institutions, including the *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* in Haarlem, through which the map presumably later came into the Bodel Nijenhuis Collection.

De merkwaardige kaart op blad 407 volgt de rivieren de Ganga of Ganges en de Ghaghara of Gogra stroomopwaarts tot aan hun gewijde bronnen. Zoals hier correct is aangegeven, ontspringt een bovenloop van de Ghaghara vlakbij het voor hindoes heilige meer van Manasarovar ('Manasaroar' op de kaart, in het Chinees Mapan Yumco). De gewijdheid van deze rivier zelf is af te lezen aan zijn alternatieve benaming van Deva, wat godheid betekent, onder welke naam hij op de hierna volgende Nederlandse kaart op blad 408 is ingetekend. Met zijn gerichtheid op religieus belangrijke locaties en waterlopen in India sluit dit kaartbeeld aan bij de godsdiensthistorische belangstelling van de al eerder genoemde Franse oriëntalist Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron (zie de bladen 368-371). Volgens het vermoedelijk later toegevoegde inschrift bij de titel zou deze het verder onbekende origineel van de kaart 'geconstrueerd' hebben naar een ontwerp van de Oostenrijkse, mede in India werkzame jezuïet en missionaris Joseph Tiefenthaler (1710-1785). Anquetil-Duperron kwam in 1755 aan in Pondicherry en vatte het plan op naar Benares te gaan om daar de klassieke Indiase religieuze teksten te bestuderen, maar kwam in plaats daarvan in Surat terecht, waar hij in 1759 de klassieke teksten van het zoroastrisme, de Avesta's, vertaalde. Korte tijd later zag hij zich gedwongen India te verlaten, maar hij nam een grote hoeveelheid manuscripten mee en vertaalde later in Parijs nog enige klassieke werken uit het Sanskriet. Als maker van de hier gereproduceerde kopieversie noemt het inschrift 'Prof. Gilbert van Leipzig', waarmee de Duitse mathematicus, geograaf en natuurkundige Ludwig Wilhelm Gilbert (1769-1824) bedoeld is. Deze indertijd vermaarde en veelzijdige wetenschapper aanvaardde in 1811 de leerstoel voor natuurkunde aan de universiteit van Leipzig en was ook lid van enkele Nederlandse geleerde instellingen, waaronder de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem, via welke de kaart vermoedelijk later in de Collectie Bodel Nijenhuis is gekomen.

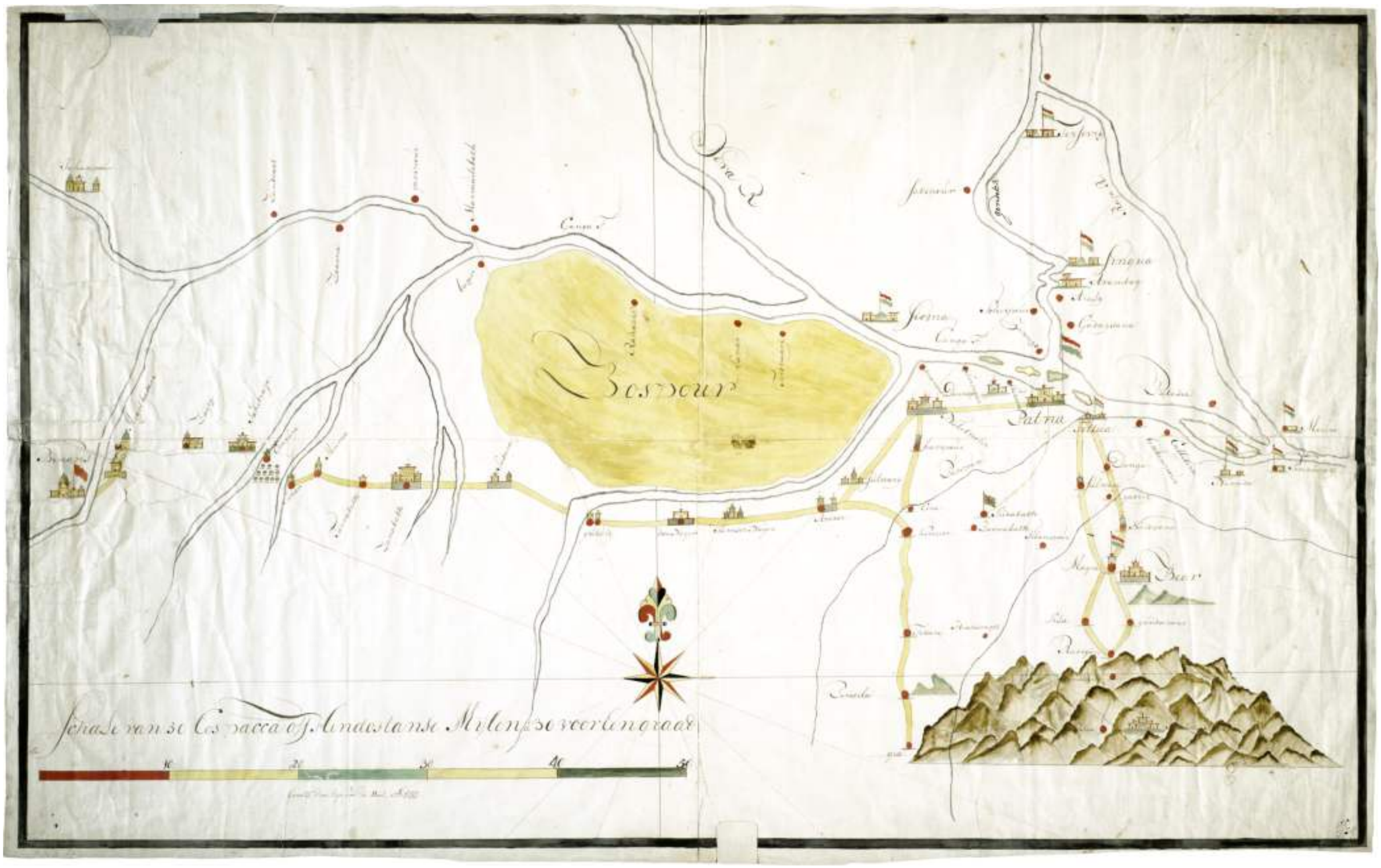

blad / sheet 408:

Nationaal Archief, 4.VELH 121.

Gemaakt door mijn Jan de Waal A:o 1755 :

[De loop van de Ganges vanaf Benares tot Pnadarakh].

[The course of the Ganges from Benares up to Pnadarakh].

Schaalstok van 50 Cos pacca off Hindostanse Mijlen a 30 voor Een graad = [ca. 1 : 390.000].
Scale-bar of *50 Cos pacca off Hindostanse Mijlen a 30 voor Een graad* = [approximately 1 : 390,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 61 x 100 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 61 x 100 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Bihar. De kaart op blad 408 toont het gedeelte van de Ganges ('Ganga F.' op de kaart) tussen Benares of Varanasi ('Binares'), geheel links op de kaart, tot aan Pnadarakh ('Ponnarak'), en daarnaast een aantal zijrivieren van de Ganges, waaronder de belangrijkste op dit traject de Ghaghara ('Deva R.') is. De bedekking omvat delen van de landstreken Awadh (links) en Bihar (rechts), met daartussen de regio Bhojpur ('Bospour'). Het perspectief is enerzijds Nederlands, met de vele Nederlandse vlaggen die factorijen en buitenposten aangeven, maar komt anderzijds ten dele overeen met de typische Indiase routekaarten. Dit laatste is te zien in de nogal abstract weergegeven reiswegen op de onderste helft van de kaart. Ook de schaal is aangegeven in een Indiase maat, de *kos* die we al bij de kaart op blad 107 tegenkwamen. De *kos* die deze kaart gebruikt is *pakka*, dat wil zeggen 'officieel', ofwel de *kos* die door de Mughalse overheid gebruikt werd en een lengte had van ruim drie kilometer. In de regio die op de kaart is afgebeeld gebruikte men ook wel een *kaccha* of onofficiële *kos*, die veel korter was. Met betrekking tot het merendeel van de VOC-factorijen in Bihar die hier worden getoond is naar verhouding nog weinig onderzoek gedaan. De belangrijkste twee waren die in Patna en Chhapra, die hierna aan bod komen. De overige waren voornamelijk productiecentra van opium, salpeter en suiker, die geleid werden door Indiase agenten en waar slechts af en toe inspecties door Europese dienaren van de VOC plaatsvonden. Hoewel deze kaart is gemaakt in de bloeiperiode van de in Batavia gevestigde Amfioen-Sociëteit (zie de inleiding), die de Nederlandse handel in opium uit Bihar monopoliseerde, wordt hier geen uitputtend overzicht getoond van alle plaatsen waar de VOC actief is geweest in Bihar. Nog in 1789 vestigde de VOC een suikermolen in Motipur, dat waarschijnlijk nog ten noorden lag van de plaats die rechtsboven op de kaart is aangegeven als 'Terferrij'.

Bihar. The map on sheet 408 shows the part of the Ganges (*Ganga F.* on the map) between Benares or Vanarasi (*Binares*) on the far left of the map as far as Pnadarakh (*Ponnarak*), and as well as these a number of tributaries of the Ganges, of which the main one on this sector is the Ghaghara (*Deva R.*). The coverage includes parts of Awadh (left) and Bihar (right), with between them the region of Bhojpur ('Bospour'). The perspective is on the one hand Dutch, with the many Dutch flags which mark factories or outposts, but on the other hand partly corresponds with typical Indian route maps. The latter aspect is to be seen in the rather abstractly depicted roads on the lower half of the map. The scale is also given in an Indian unit, the *kos* that we already have met on the map on sheet 107. The *kos* that this map uses is *pakka*, that is, 'official', or the *kos* that was used by the Mughal administration and had a length of more than three kilometres. In the region that is depicted on the map the *kaccha* or unofficial *kos* was also used, and this was much shorter. Relatively little research has yet been done with reference to the majority of the VOC factories in Bihar that are shown here. The most important two were those in Patna and Chhapra, which will be discussed below. The others were primarily centres for the production of opium, saltpetre and sugar; these were led by Indian agents, and were only occasionally inspected by European servants of the VOC. Although this map was made in the heyday of the *Amfioen-Sociëteit* (Opium Society, see the Introduction) in Batavia, which held a full monopoly over the trade in opium from Bihar, it does not present an exhaustive survey of all the places where the VOC was active in Bihar. As late as 1789 the VOC set up a sugar-mill in Motipur, that probably was located to the north of the place marked on the map at the top right as *Terferrij*.

blad 409 boven / sheet 409 above:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis Port 314 I N 109.

[Nicolaas de Graaff, 1671] :

[Gezicht op de rots Jahangira].

[View of the Jahangira rock].

Aquareltekening op papier, gekleurd, 38 x 71,5 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 38 x 71.5 cm.

Nicolaas de Graaff (1619-1688) werd postuum bekend door zijn in 1701 gepubliceerde *Reisen van Nicolaus de Graaff na de vier gedeeltens des werelds, als Asia, Africa, America, en Europa*, waaruit we veel kunnen afleiden over de totstandkoming van de vier aquareltekeningen op de bladen 409 en 411, alle uit de Collectie Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek Leiden. De voorstelling op blad 409 boven is niet gesigneerd, wellicht omdat deze, zoals de stijl verraadt, naar het voorbeeld van een Indiase miniatuur is gemaakt. Op grond van enkele elementen die de tekening gemeen heeft met de drie overige, bijvoorbeeld de rode rand, mag echter worden aangenomen dat ook deze behoort tot de serie die Nicolaas de Graaff op zijn hierna beschreven reis langs de Ganges maakte. Bovendien komt de voorstelling goed overeen met de beschrijving die De Graaff geeft van een rotseiland in een baai van de Ganges die hij 'Jangira' noemt, met daarop een 'Heidense pagode' en 'pelgrims woningen'. Het gaat om de rots bij het huidige Sultanganj met een tempel gewijd aan een vorm van de god Shiva en een zeer oude *ashram*, die gesticht zou zijn door de wijze Jahnu. De naam Jahangira die voor de rots werd gebruikt en ook wel voor het naburige dorp en de directe omgeving, was waarschijnlijk een verbastering van Jahnugrha of Jahnugiri, wat respectievelijk de verblijfplaats of heuvel van Jahnu betekent. De Graaff geeft een andere etymologie van de plaatsnaam, die niet correct is maar niettemin interessant. Hij meende dat de plaatsnaam afgeleid was van de Mughal-keizer Jahangir, die eerder in de zeventiende eeuw regeerde. Deze zou een paleis bij de plaats hebben gehad, maar de ruïnes die De Graaff aanzag voor de overblijfselen daarvan waren waarschijnlijk de nabijgelegen restanten van een boeddhistisch klooster.

Nicolaas de Graaff, die van beroep chirurgijn was maar naar eigen zeggen ook 'enige kennisse van de teken-, wis-, en meet-konst' had, nam meerdere malen dienst bij de VOC. In 1669 belandde hij in Bengalen, waar hij de zomer van 1670 op de factorij Cossimbazar doorbracht. Van de opperkoopman Jacob Verburgh kreeg hij vervolgens opdracht naar Patna te reizen om het hoofd van die factorij te genezen van een chronische kwaal. Daarnaast diende De Graaff op verzoek 'van 't opperhoofd en andere' onderweg 'aftekeningen' te maken van de voornaamste kastelen, steden en paleizen op de route langs de Ganges. Nadat hij de opdracht gretig had aangenomen, kreeg hij een lijst van de plaatsen die hij moest aandoen. Dit doet vermoeden dat zijn tocht verband hield met de bij blad 398 beschreven opdracht die Mattheus van den Broucke iets eerder aan Johan van Leenen had gegeven om een aantal verkenningen van het Bengaalse achterland te vergaren. Van Leenen was rond 1670 nog als koopman werkzaam in Bengalen en zou een van de genoemde 'andere' geweest kunnen zijn voor wie De Graaff zijn tekeningen moest maken. In ieder geval vertrokken De Graaff en een Nederlandse medereiziger op 17 september 1670, na de regentijd, uit Cossimbazar voor hun vaart stroomopwaarts langs de Ganges, in een goed geoutilleerd vaartuig met twaalf roeiers, twee bedienden, een kok en een tolk (zie De Graaff, *Reisen*, 107-120; vergelijk Barend-Van Haeften, 'Nicolaas de Graaff').

Nicolaas de Graaff (1619-1688) became known posthumously for his *Reisen van Nicolaus de Graaff na de vier gedeeltens des werelds, als Asia, Africa, America en Europa* published in 1701, from which we can deduce much regarding the creation of the four water-colours on sheets 409 and 411, all from the Bodel Nijenhuis Collection in the Leiden University Library. The depiction on sheet 409 is not signed, perhaps because this, as the style suggests, was made after the model of an Indian miniature. However, on the basis of several elements that the drawing has in common with the other three, for example the red border, we can assume that this too belongs to the series that Nicolaas de Graaff made on his journey along the Ganges to be described below. Furthermore the depiction agrees well with the description that De Graaff gives of a rocky island in a bay of the Ganges which he calls *Janjira*, with a *Heidense pagode* (Heathen temple) and *pelgrims woningen* (pilgrims' dwellings) on it. This is the rock at the present Sultanganj with a temple dedicated to a form of the god Shiva and a very old *ashram*, said to have been founded by the sage Jahnu. The name Jahangira which was used for the rock and also for the neighbouring village and its surroundings was probably a corruption of Jahnugrha or Jahnugiri, which mean the dwelling or hill of Jahnu respectively. De Graaff gives a different etymology for the place-name, which is not correct but interesting just the same. He thought that it was derived from the name of the Mughal emperor Jahangir, who ruled earlier in the seventeenth century. The latter was said to have had a palace at this place, but the ruins that De Graaff imagined were its remains were probably the nearby vestiges of a Buddhist monastery.

Nicolaas de Graaff, who was a surgeon by profession and claimed to have 'some knowledge of the arts of drawing, mathematics and geometry', had taken service with the VOC several times. In 1669 he landed up in Bengal, where he spent the summer of 1670 at the factory of Cossimbazar. From the senior merchant Jacob Verburgh he then received instructions to travel to Patna to cure the chief factor there of a chronic disease. As well as this, at the request 'of the head and others' De Graaff was to make 'sketches' on the way showing the main castles, towns and palaces on the route along the Ganges. When he had eagerly accepted the task, he was given a list of the places he should call at. This suggests that his journey was connected with the instructions described on sheet 398 which Mattheus van den Broucke had previously given to Johan van Leenen to gather a number of surveys of the hinterland of Bengal. Around 1670 Van Leenen was still working as a merchant in Bengal, and he might have been one of the 'others' referred to for whom De Graaff was to make his drawings. In any case De Graaf and a Dutch fellow traveller set out on 17 September 1670, after the rainy season, from Cossimbazar for their voyage upstream along the Ganges, in a well equipped vessel with twelve rowers, two servants, a cook and an interpreter (see De Graaff, *Reisen*, 107-120; compare Barend-Van Haeften, 'Nicolaas de Graaff').

blad 409 onder / sheet 409 below:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis Port 314 I N 110.

N[icolaas] d[e] G[raaff] fec. 1671 :

[Gezicht op de stad Monghyr vanaf de Ganges].

[View on the town of Munger from the Ganges].

Aquareltekening op papier, gekleurd, 40,5 x 74 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 40.5 x 74 cm.

Na aankomst in Monghyr (Munger) in oktober 1670 zette Nicolaas de Graaff zich aan het tekenen en meten van deze zwaar ommuurde stad op ca. 300 kilometer stroomopwaarts van Cossimbazar, vanwaar al het rivierverkeer tussen Bengalen en het hart van het Mughalrijk kon worden gecontroleerd. Hij werd echter opgepakt op verdenking van spionage en kwam pas zeven weken later vrij, na bemiddeling van de VOC-opperhoofden van Cossimbazar en Patna en nadat hij zich gebogen had over het ziekbed van de neef van de gouverneur van de stad. De aantekeningen die hij tijdens het afpassen van de stad reeds gemaakt had, wist hij echter te behouden en moeten de basis hebben gevormd voor de plattegrond van de stad die als gravure in zijn *Reisen* te vinden is. Op die plattegrond is een aantal elementen van het hier gereproduceerde gezicht op de westkant van de stad terug te vinden. Van links naar rechts zien we een heuveltje met een hindoeïstische tempel, de citadel aan het water met twee grote torens, de westpoort met eveneens twee bastions en een achthoekig bastion op de hoek van de stadsmuur. Achter de westpoort is nog de volgens De Graaff 'treffelijke' achthoekige *katra* of overdekte markt te zien, die stond aan het kruispunt van de hoofdstraten naar de oostelijke, zuidelijke en westelijke stadspoorten en naar het noordelijke deel van de ommuurde stad, waar geen poort van betekenis was (De Graaff, *Reisen*, 110-120).

Having arrived in Monghyr (Munger) in October 1670, Nicolaas de Graaff set to work drawing and measuring the sturdily walled town about 300 kilometres upstream of Cossimbazar, from where all the river traffic between Bengal and the heart of the Mughal empire could be controlled. However, he was arrested on suspicion of spying and was only released seven weeks later, after the VOC heads of Cossimbazar and Patna had mediated, and after he had attended the sickbed of the cousin of the governor of the town. However, he managed to keep the drawings that he had made while pacing out the town, and these must have formed the basis for the plan of the town that can be found as an engraving in his *Reisen*. A number of elements from the view of the western side of the town reproduced here can be found on this plan. From left to right we see a little hill with a Hindu temple, the citadel on the water with two large towers, the west gate also with two bastions, and an eight-sided bastion at the corner of the town wall. Behind the west gate the eight-cornered *katra* or market, described by De Graaff as *treffelijk* (striking or excellent), can be seen, situated at the crossroads of the main streets to the eastern, southern and western town gates and to the northern part of the walled town, where there was no gate of any significance (De Graaff, Reisen, 110-120).

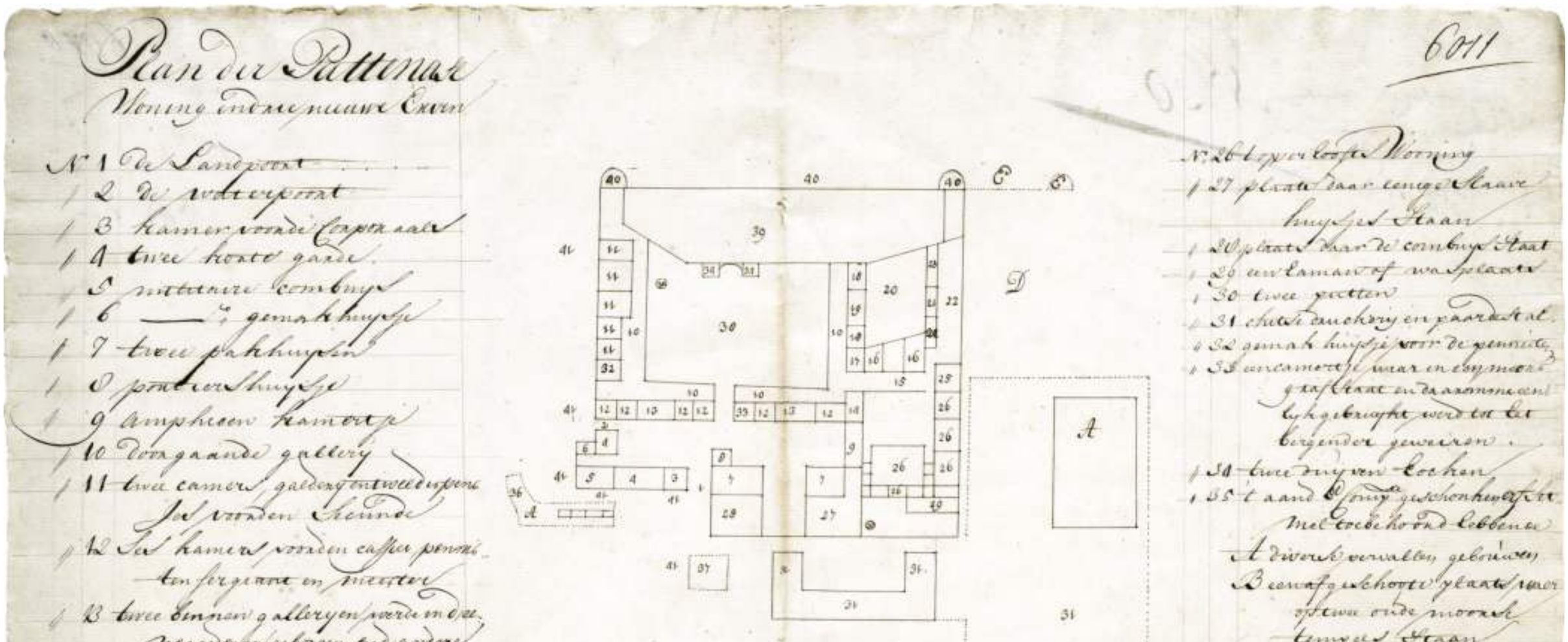
Plan der Pattenase
Woning en drie nieuwe Erven
6011
N:o 1 De Landpoort
/ 2 De waterpoort
/ 3 Kamer voorde Corporaals
/ 4 twee korte garde.
/ 5 militaire combuys
/ 6 —— 's gemakhuysje
/ 7 twee pakhuysen
/ 8 portiershuysje
/ 9 amphioen kamertje
/ 10 Doorgaande gallery
/ 11 twee camers galdery en twee dispens
Jes voorden Secunde
/ 12 Ses kamers voorden cassier pennis
ten sergeant en meester
/ 13 twee binnen galleryen werde in d'ee
ne goederen geborgen, end andere
gebruykt ter plaatsing vande
Wackiel schryver en verdere
inlandse bediendens
/ 14 een camertje tot de schenkagie goederen
/ 15 open doorgang na t opperh:ts woning
/ 16 twee camertjes waar inde speceryen
geborgen worden
/ 17 dispens vant opperhoofd
/ 18 twee camertjes voor de packagie etc
/ 19 doorgang na
/ 20 de galdery waarde cooplieden en inlandse
bdiend:s ontf: en gesproken worden
/ 21 doorgang na
/ 22 de gemeengaldery en eetplaatsen bediend:s
/ 23 een camertje waar in s'Comp:s boeken leggen
/ 24 een camertje tot dagelycxse provisie
/ 25 een Camer waar in s Comp:s geld kas staet ent
opperhooft Comptoir houd
N:o 26 t opperhoofts Woning
/ 27 plaats daar eenige slaave huysjes staan
/ 28 plaats daar de combuys staat
/ 29 een haman of wasplaats
/ 30 twee putten
/ 31 chitse druckery en paardestal
/ 32 gemak huysje voor de pennisten
/ 33 een camertje waar in een moors graf staet
gaat en daaromme eenlyk gebruykt
wert tot het bergen der geweeren
/ 34 twee duyven hocken
/ 35 't aand E Comp:e geschonken erf
toebehoord hebbende
A diverse vervallen gebouwen
B een afgeschoote plaats waer op twee oude moorse
tempels staan
C uytgang vant Erff
D afgespoelde voorgrond van d:o
E Fondament van een end muur en beer voorged:e
grond Leggende
36 het tweede erf van mier wolke
A vier vervalle camertjes
37 het derde erf dat tot een kleen
pleyntje voor de poort deser
woning is gemaakt als synde
genoegsaam allerwegens
tot op de muuren door de
inlanders met hutte betimmert
38 Middel plyn
/ 39 voorgrond synde omtrend 5 voet
lager als de andere
/ 40 de muur en beren aan de ganges
/ 41 gemene weg
A
B
C
D
E

blad / sheet 410:

Nationaal Archief, 4.VEL 1106.

[Anoniem, ca. 1733] :
[Anonymous, c. 1733] :

Plan der Pattenase / Woning en drie nieuwe Erven.

Plan of the Patna / House [Company Lodge] and three new Plots.

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, 33,5 x 42 cm.
1 map : ms on paper, 33.5 x 42 cm.

Oriëntatie: onbekend.
Orientation: unknown.

Verklaringen: [links] een legenda bij de cijfers 1 t/m 25:

N:o 1. De Landpoort.
2. De waterpoort.
3. Kamer voor de Corporaals.
4. Twee korte garde.
5. Militaire combuys.
6. D:o gemakhuysje.
7. Twee pakhuysen.
8. Portiershuysje.
9. Amphioen kamertje.
10. Doorgaande gallery.
11. Twee camers, galdery en twee dispensjes voorden Secunde.
12. Ses kamers voorden cassier pennisten sergiant en meester.
13. Twee binnen galleryen, werde in d'eene goederen geborgen, en d'andere gebruykt ter plaatsing van de Wackiel schryver en verdere inlandse bediendens.
14. Een camertje tot de schenkagie goederen.
15. Open doorgang na t opperh:ts woning.
16. Twee camertjes waar inde speceryen geborgen worden.
17. Dispens vant opperhoofd.
18. Twee camertjes voor de packagie etc.
19. Doorgang na.
20. De galderij waar de cooplieden en inlandse bediend:s ontf: en gesproken werden.
21. Doorgang na.
22. De gemeengalderij en eetplaats der bediend:s.
23. Een camertje waar in s Comp:s boeken leggen.
24. Een camertje tot de dagelycxse provisie.
25. Een Camer waar in s Comp:s geld kas staet ent opperhooft Comptoir houd.

[rechts] een legenda bij de cijfers 26 t/m 41 en de letters A t/m E, A :
[right] a key to the numbers 26 to 41 and the letters A to E, A :

N:o 26. 't Opperhoofts Wooning.
27. Plaats daar eenige slaave huysjes staan.
28. Plaats daar de combuys staat.
29. Een haman of wasplaats.
30. Twee putten.
31. Chitse druckery en paardestal.
32. Gemak huijsje voor de pennisten.
33. Een camertje waarin een moors graf staat en daaromme eenlyk gebruykt werd tot het bergen der geweeren.
34. Twee duijven hocken.
35. 't Aand E Comp:e geschonken erf Sec Mel toebehoord hebbende.
A. Diverse vervallen gebouwen.
B. Een afgeschoote plaats waer op twee oude moorse tempels staan.
C. Uytgang vant Erff.
D. Afgespoelde voorgrond van d:o.
E. Fondament van een end muur en beer voorged:e grond Leggende.
36. Het tweede erf van mier wolke.
A. vier vervalle camertjes.
37. Het derde erf dat tot een kleen pleyntje voor de poort deser woning is gemaakt als synde genoegsaam allerwegens tot op de muuren door de inlanders met hutte betimmert.
38. Middel plyn.
39. Voorgrond synde omtrend 5 voet lager als de andere.
40. De muur en beren aan de ganges.
41. Gemene weg.

Patna. In 1638 opende de VOC voor het eerst een factorij in Patna, die echter nog datzelfde jaar weer gesloten werd. Enige tijd na 1645 volgde opnieuw een vestiging, die evenmin geen onverdeeld gelukkige aanloopperiode kende. In 1651 werd Patna getroffen door een grote brand, waarbij ook de factorij grote schade opliep; er zou onder meer 900.000 pond salpeter van de Compagnie verloren zijn gegaan. Patna was in principe de hoofdvestiging in Bihar, maar zoals hierna bij de tekeningen van Chhapra op blad 411 wordt uiteengezet, was de factorij aldaar in de late zeventiende eeuw minstens even belangrijk. In de achttiende eeuw werd de vestiging in Patna flink uitgebreid, wat in de plattegrond van ca. 1733 op blad 410 tot uiting komt in de vermelding van de terreinen onder de nummers 35, 36 en 37, die deels in 1727 of 1728 waren aangekocht en voor een ander deel in 1732 door de Mughalse overheid waren geschonken. Twee ervan hadden kennelijk aan eerbiedwaardige personen behoord, namelijk aan een *shaikh* ('Sec Mel') en een *mir* ('Mier Wolke'). De hier weergegeven gebouwen lijken niet de behuizing van de factorij te zijn die in 1795 aan de Britten werd overgedragen en na de napoleontische tijd van 1817 tot 1825 opnieuw in Nederlandse handen was. Dit pand, dat heden ten dage fungeert als bijgebouw van het lokale hoofdkwartier van de Archeological Survey of India, is waarschijnlijk later in de achttiende eeuw opgetrokken ter vervanging of aanvulling van de oudere onderkomens op deze plattegrond (zie Wevers, *Dutch Monuments in India: Bihar*, 3-11).

Patna. In 1638 the VOC first opened a factory in Patna, but this was closed again in the same year. Some time after 1645 a new post was established, which did not have undividedly prosperous beginnings either. In 1651 Patna was struck by a great fire, in which the factory also suffered severe damage; amongst other things more than 900,000 pounds of saltpetre are said to have been lost. In theory Patna was the main establishment in Bihar, but as is explained with the drawings of Chhapra on sheet 411, the factory there in the late seventeenth century was at least as important. In the eighteenth century the establishment in Patna was much expanded, as can be seen from the plan from about 1733 on sheet 410, with its mention of the grounds under numbers 35, 36 and 37, which were partly bought in 1727 or 1728 and partly given by the Mughal authorities in 1732. Two of these had apparently belonged to respectable persons, namely a *shaikh* (Sec Mel) and a *mir* (Mier Wolke). The premises depicted here do not seem to be the very factory building that was transferred to the British in 1795 and after the Napoleonic period was again in Dutch hands from 1817 to 1825. The latter, which at present functions as an outbuilding of the local headquarters of the Archaeological Survey of India, was probably erected later in the eighteenth century to replace or add to the older accommodation on this plan (see Wevers, *Dutch Monuments in India: Bihar*, 3-11).

blad 411 boven / sheet 411 above:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis Port 314 I N 107.

N. de graaff fecit An. 1671 :

Chiopra.

Chhapra.

Aquareltekening op papier, gekleurd, 51,5 x 78,5 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 51.5 x 78.5 cm.

Chhapra. In Chhapra bereikte Nicolaas de Graaff in december 1670 de verst landinwaarts gelegen factorij van het VOC-directoraat Bengalen. De vestiging was rond 1650 tot stand gekomen voor de inkoop en verwerking van salpeter, die ter plaatse van goede kwaliteit was, en bovendien leverde de omgeving veel opium, eveneens van hoge kwaliteit. Uit De Graaffs *Reisen* valt af te leiden dat deze factorij in zijn tijd eigenlijk belangrijker was dan die in Patna, aangezien het voltallige Nederlandse personeel zich toen in Chhapra ophield, terwijl de factorij in Patna aan de zorgen van een Baniya genaamd Hariprasad was toevertrouwd. De Graaffs werk bevat verder een beschrijving van de factorij, waaruit we een verklaring kunnen afleiden van de verschillende onderdelen die te zien zijn op zijn beide aquareltekeningen op blad 411. Binnen de achterste omheining met de vier torentjes op de hoeken in de bovenste voorstelling bevindt zich links een tuin, in het midden het gebouw dat fungeerde als woonverblijf en pakhuis en rechts de werkplaats voor de raffinage van salpeter, waar deze onontbeerlijke grondstof voor de fabricage van buskruit gezuiverd en gedroogd werd. Het terrein binnen de omheining op de voorgrond werd gebruikt voor houtopslag en als paardenstal (De Graaff, *Reisen*, 121-127). Zoals bij de meeste grotere vestigingen in India was er buiten de factorij zelf ook nog een compagniestuin, die zich moest kunnen meten met de tuinen van de Mughalse edelen. De tuin van Chhapra was volgens Valentijn 'een zeer fraeje en lustige plaats, die al 't vermaak geeft, dat men wenschen kan' (*Oost-Indiën*, V-1: 150). De Graaff maakte ook van de tuin een afbeelding, die op blad 411 onder is gereproduceerd. Aan de vijver staat een fraai voorbeeld van een *bangla-ghar*, de oorspronkelijke bungalow met zijn karakteristieke gebogen dakvorm en dakoverstek.

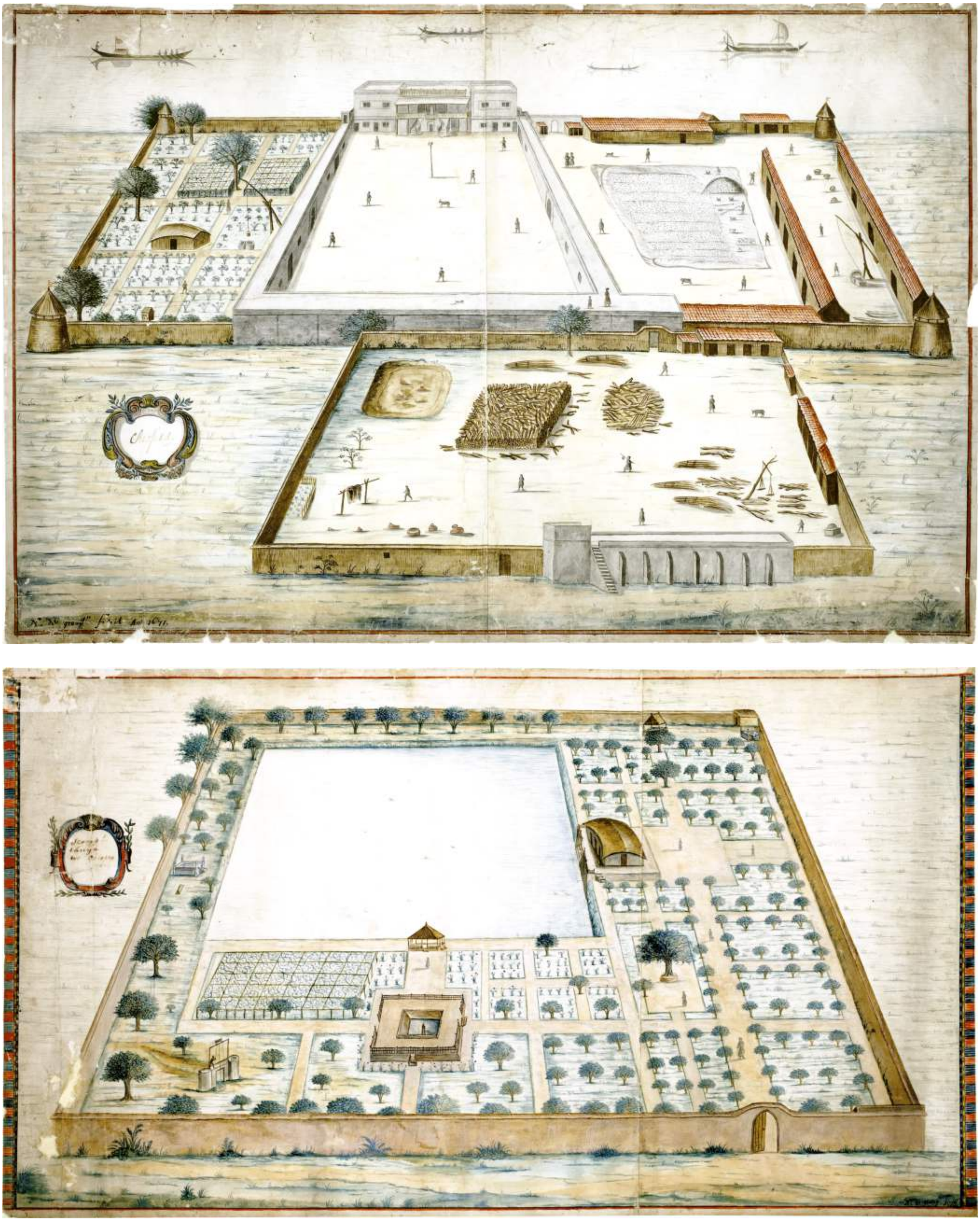

Chhapra. In december 1670 Nicolaas de Graaff reached Chhapra, where the furthest inland factory in the VOC directorate of Bengal was located. This settlement had been set up around 1650 for buying and processing saltpetre, which was of good quality there, and the surroundings also supplied much opium, likewise of high quality. From De Graaff's *Reisen* we can conclude that in his time this factory was actually more important than the one in Patna, seeing that the full Dutch staff lived in Chhapra, whereas the factory in Patna was entrusted to the care of a Baniya named Hariprasad. De Graaff's work also contains a description of the factory, from which we can derive an explanation of the various parts that can be seen in his two water-colour drawings on sheet 411. Inside the rearmost enclosure with the four little towers on the corners in the picture above there is on the left a garden, in the centre the building that functioned as dwelling and warehouse, and on the right the workshop for refining saltpetre, where this indispensible constituent for manufacturing gunpowder was purified and dried. The area within the enclosure in the foreground was used for storing wood and as a stable (De Graaff, *Reisen*, 121-127). As with most of the larger establishments in India, outside the factory itself there was also a Company garden, which had to be able to match the gardens of the Mughal notables. According to Valentijn, the garden of Chhapra was 'a very fine and delightful place, which provides all the pleasures that one could wish for' (*Oost-Indiën*,V-1: 150). De Graaff also made a depiction of the garden, which is reproduced on sheet 411 below. By the side of the pond there stands a fine example of a *bangla-ghar*, the original bungalow with its typical curved roof and eaves.

blad 411 onder / sheet 411 below:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis Port 314 I N 108.

N: de graaf fecit 1671 :

S Comp:s / thuijn / tot Chiopra.

The Company's / garden / at Chhapra.

Aquareltekening op papier, gekleurd, 41 x 73 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 41 x 73 cm.

blad 412 boven / sheet 412 above:

Zeeuwse Bibliotheek, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen Hs. 3531.

[Samuel van de Putte, ca. / c. 1730] :

[Kaart van Nepal].

[Map of Nepal].

Schaalstok van *un Kos, o 1½ Miglia Ital:* =
[ca. 1 : 125.000].
Scale-bar of *un Kos, o 1½ Miglia Ital:* =
[approximately 1 : 125,000].

1 kaart : ms op papier, 18 x 22,5 cm.
1 map : ms on paper, 18 x 22.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [midden boven, rechts] aantekeningen in het Italiaans, geen transcriptie.
Explanations: [above centre, right] notes in Italian, not transcribed.

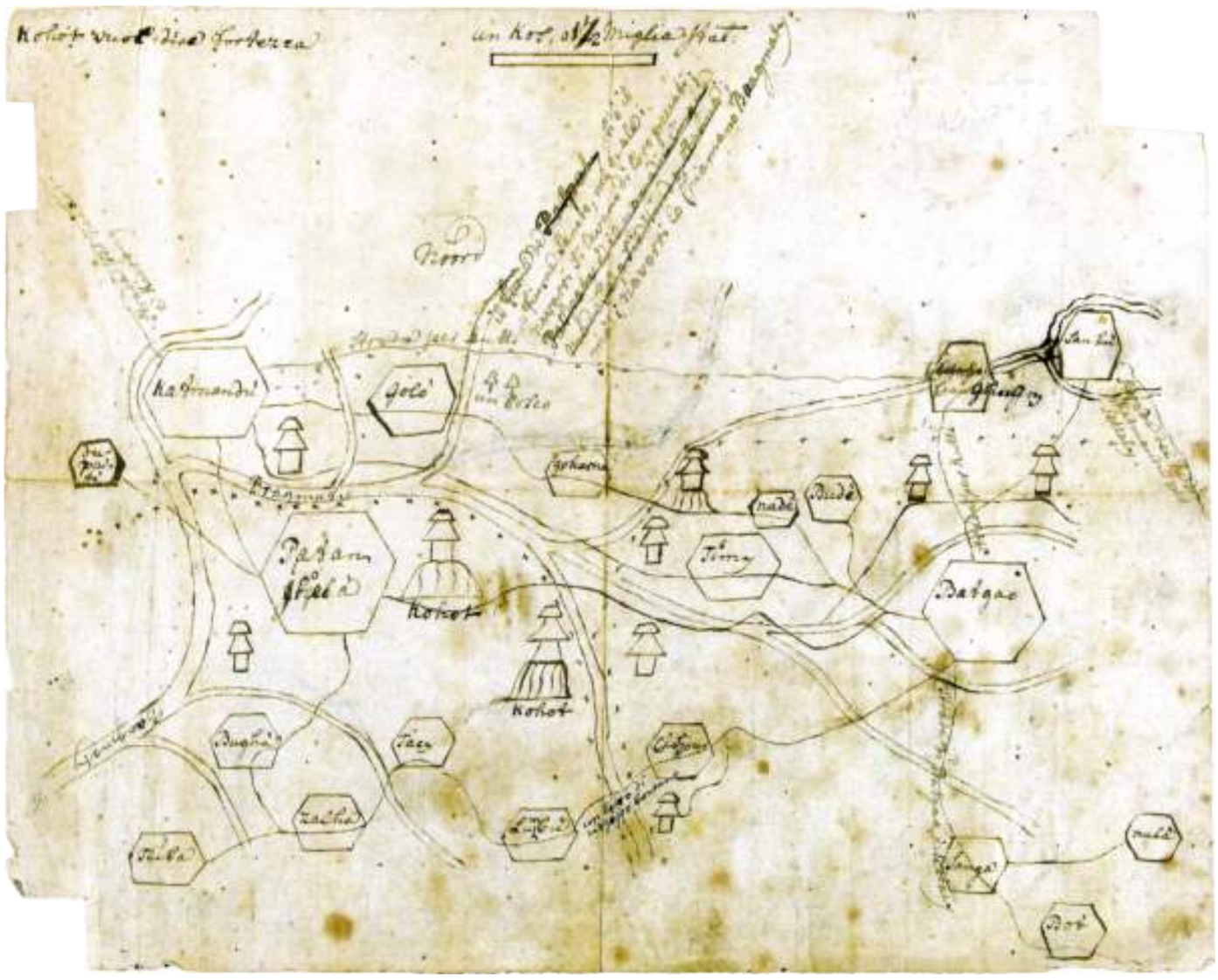

blad 412 midden / sheet 412 centre:

Zeeuwse Bibliotheek, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen Hs. 3531.

[Samuel van de Putte, ca. / c. 1730 en 1737] :

[Kaart van Tibet].

[Map of Tibet].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, 18 x 26,5 cm.
1 map : ms on paper, 18 x 26.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [meerdere plaatsen] aantekeningen in het Italiaans en het Tibetaans, geen transcriptie.
Explanations: [various places] notes in Italian and Tibetan, not transcribed.

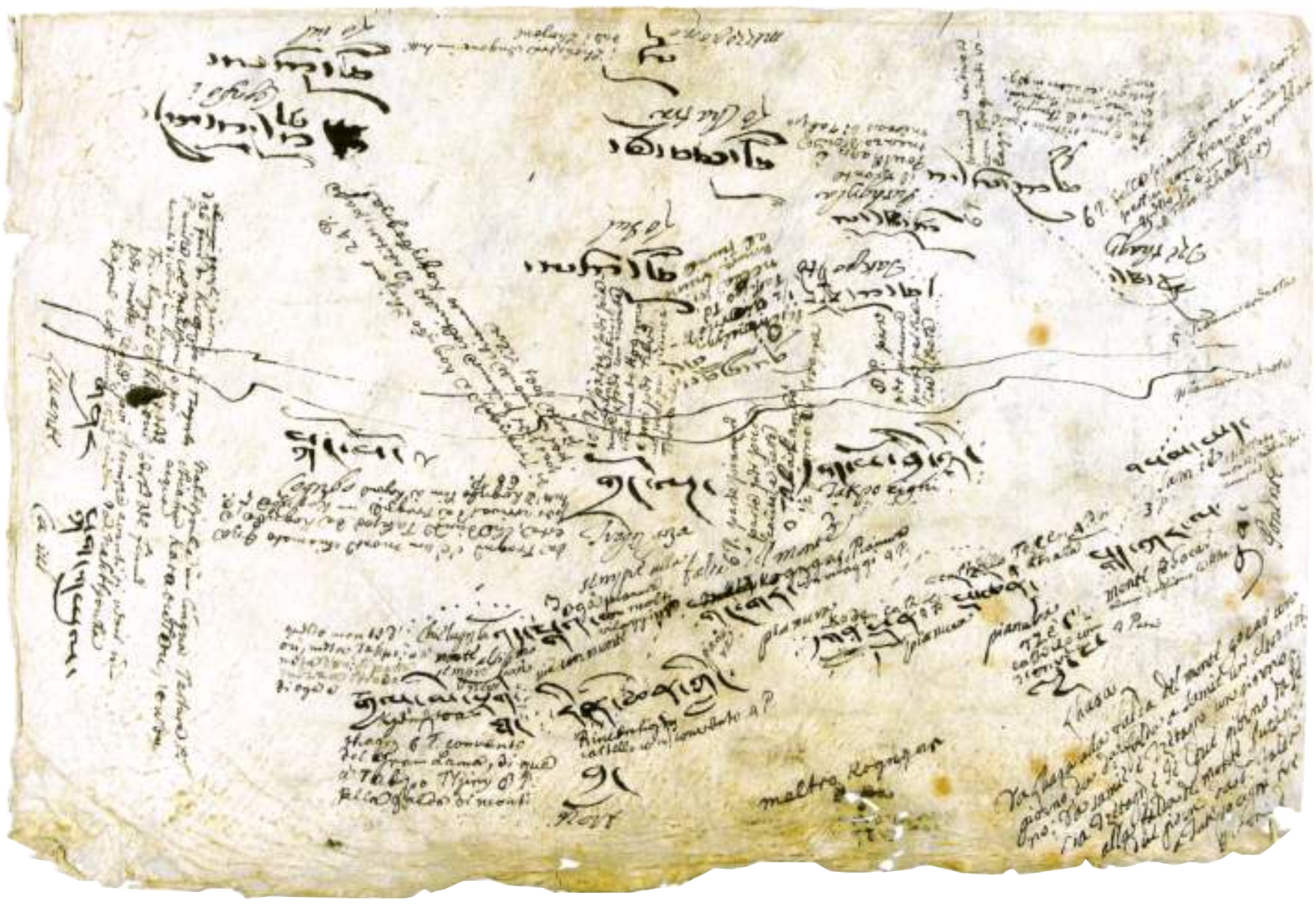

blad 412 onder / sheet 412 below:

Zeeuwse Bibliotheek, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen Hs. 3531.

[Samuel van de Putte, 1731] :

Nieuw plan van Keukonoor.

New map of Koko Nor [Qinghai Hu].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : ms op papier, 18 x 21,5 cm.
1 map : ms on paper, 18 x 21.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

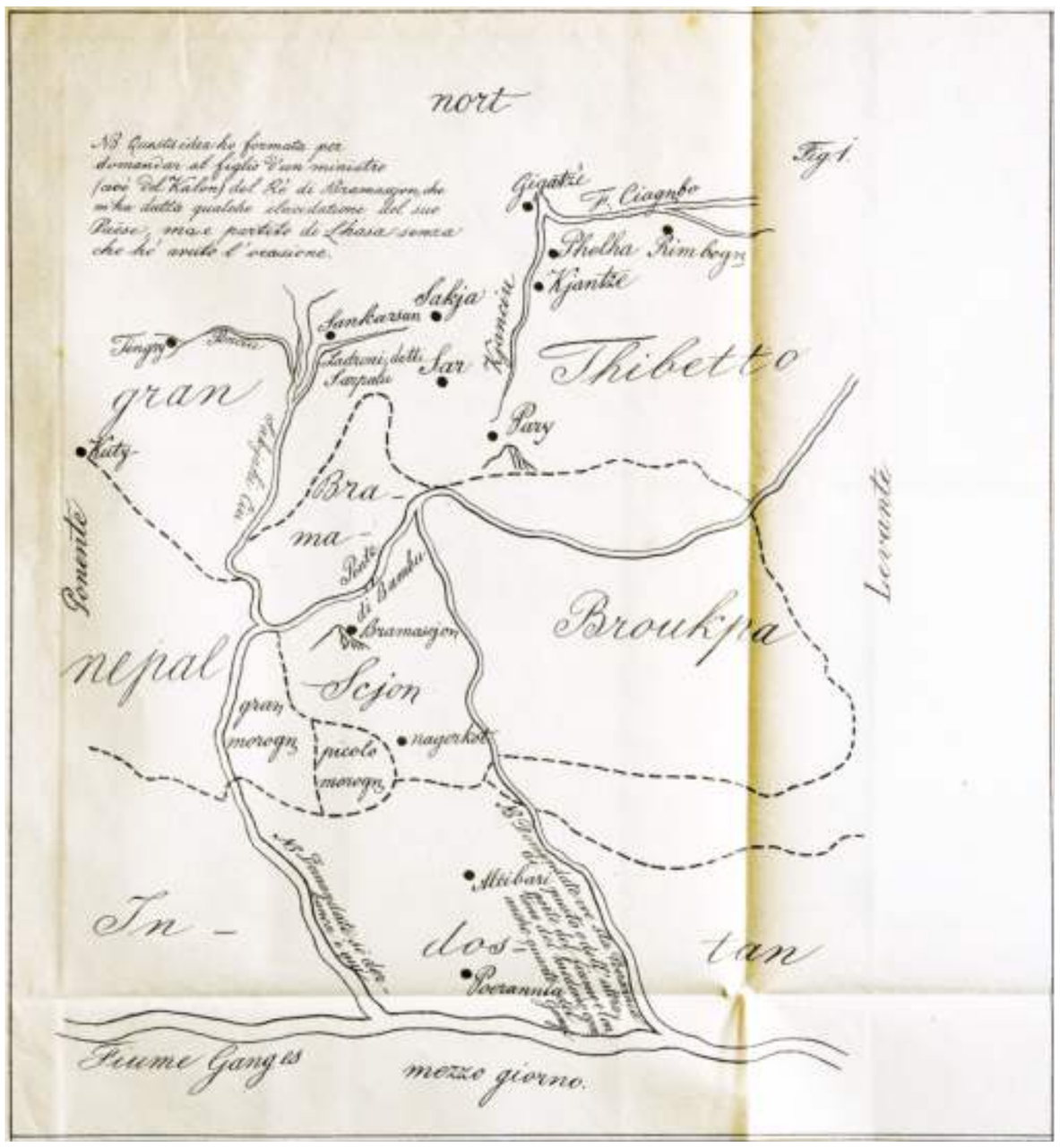

blad / sheet 413:

Universiteitsbibliotheek Amsterdam, Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap 1877 (2) kaart / map 1 fig. 1.

[Pieter Johannes Veth, 1877, naar Samuel van de Putte, ca. 1730] :
[Pieter Johannes Veth, 1877, copied from Samuel van de Putte, c. 1730] :

Fig. 1 [Kaart van Nepal en Tibet].

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart : lithografie op papier, 27,5 x 25,5 cm.
1 map : lithography on paper, 27.5 x 25.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [linksboven] een aantekening in het Italiaans, geen transcriptie.
Explanations: [upper left] a note in Italian, not transcibed.

Samuel van de Putte. De hoofdvestiging van de Compagnie in Bihar, Patna, was op 15 februari 1726 ook de plaats van vertrek voor een andere beroemd geworden Nederlandse reiziger, Samuel van de Putte (1690-1745), op een tocht die hem volgens plan vandaar alleen naar Delhi en aansluitend terug naar Bengalen had moeten voeren, maar onvoorzien uitmondde in een epische reis van vele jaren door Nepal, Tibet, China en Kasjmir. Leven, werk en nalatenschap van Samuel van de Putte zijn door Frank Lequin en Albert Meijer uitmuntend gedocumenteerd in hun *Samuel van de Putte, een mandarijn uit Vlissingen (1690-1745)*, dat in 1989 verscheen als uitgave van de Stichting VOC Publicaties te Middelburg. Hun uitputtende behandeling, met onder meer een compleet overzicht van Van de Puttes bewaard gebleven werk in de collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen in de Zeeuwse Bibliotheek in Middelburg en van alle daaraan gerelateerde annotaties, transcripties, verklaringen en bronnen, dient hier als basis voor de noodzakelijkerwijs beknopte introductie van deze bijzondere historische figuur en van vier van zijn nagelaten kaarten op de bladen 412-413. Voor alle nadere gegevens en achtergronden wordt hier eveneens in de eerste plaats naar deze publicatie verwezen.

Samuel van de Putte werd in 1690 in Vlissingen geboren als tweede zoon van de toenmalige vice-admiraal van de Zeeuwse Admiraliteit, Carel van de Putte, en diens echtgenote Johanna Constantia Biscop. Die gegoede komaf en de uitzonderlijke intellectuele kwaliteiten die zich al snel bij de jonge Samuel openbaarden, maakten het hem mogelijk zich in 1708 in Leiden als student in de rechten te laten inschrijven. In 1714 behaalde hij daar zijn doctorsgraad, waarop hij in het volgende jaar na zijn terugkeer in Vlissingen werd benoemd tot lid van de Raad, een bestuursfunctie die in beginsel voor het leven gold. Al in 1718 verliet hij echter opnieuw zijn geboortestad, ditmaal voor een verblijf van drie jaar in Italië, waar hij volgens sommige bronnen in Padua een studie medicijnen volgde. Hij leerde er in elk geval vloeiend Italiaans spreken en schrijven, van welke taal hij zich later bij voorkeur bediende in zijn reisgeschriften en kaarten. In 1721 schijnt hij voor een kort bezoek nog eenmaal in Vlissingen te zijn geweest om vervolgens, gehoor gevend aan zijn natuurlijke reislust en wetenschappelijk gerichte nieuwsgierigheid en klaarblijkelijk welvoorzien van de benodigde middelen en connecties, voorgoed naar de Oost te vertrekken. Anders dan gebruikelijk in die tijd verliep zijn Azië-reis aanvankelijk niet in samenhang met de VOC. In gezelschap van de diplomaat en vroegere mede-student Johannes Aegidius van Egmond van der Nyenborg ging het eerst terug naar Italië en vandaar via Constantinopel en Alexandrië door naar Aleppo in Syrië, waar Van de Putte zich na afscheid van zijn vriend genomen te hebben aansloot bij een karavaan naar de Perzische hofstad Isfahan. In het voorjaar van 1723 was hij langs deze weg uiteindelijk in Gamron (Bandar-e Abbas) aan de Perzische Golf aangekomen en na een verblijf in de Engelse (!) loge aldaar doorgereisd naar Pondicherry, het Franse hoofdkwartier aan de Coromandelkust. Gedurende de volgende twee jaar bezocht Van de Putte hier onder meer de Deense vestiging Tranquebar, de VOC-hoofdplaats Nagappattinam en het Engelse Madras, maar van een voorgenomen bezoek aan Surat en Delhi moest hij vanwege de onrust in het Mughalrijk voorlopig afzien. Wel deed hij in dezelfde tijd ook Cochin aan, evenals waarschijnlijk Ceylon.

Intussen hadden Van de Puttes omzwervingen en zijn amicale omgang met de Franse, Deense en Engelse concurrentie op minder gunstige wijze de aandacht getrokken van de Hoge Regering in Batavia, die binnen haar invloedssfeer in Azië nooit graag onafhankelijk reizende Nederlanders zag. Dreigende problemen van die kant konden echter tijdig voorkomen worden door zijn oudere broer Carel Constantijn van de Putte, die zich na het bericht van Samuels aankomst in Coromandel tot de Heren Zeventien had gewend met het verzoek hem tijdens zijn verdere verblijf in de Oost onderdak en hulp te bieden in alle compagniesvestigingen die hij onderweg nog zou aandoen. Een aanbeveling van dien aard ging in oktober 1724 inderdaad uit naar Batavia, met de nadrukkelijke aantekening evenwel dat Van de Putte zich van elke vorm van private handel diende te onthouden. Aldus toegerust met officiële goedkeuring vertrok hij in juni 1725 van Nagappattinam naar Bengalen, met de bedoeling via Chinsura en Patna door te reizen naar het hof van de Mughal-keizer in Delhi. Over het verdere verloop van die onderneming na het hiervoor genoemde vertrek uit Patna in februari 1726 zijn door de latere vernietiging van Van de Puttes reisjournaal slechts fragmenten uit indirecte bronnen bekend. Zeker is in elk geval dat hij geruime tijd in Delhi heeft doorgebracht en vervolgens naar Lhasa in Tibet ging, waar hij tot eind 1730 of begin 1731 is gebleven. Tijdens dit lange verblijf maakte hij zich de Tibetaanse taal eigen en leerde hij ook Mongools, terwijl hij zoals overal op zijn reizen uitvoerige wetenschappelijke observaties over de bezochte landstreken, hun samenlevingen en de natuur noteerde en waar mogelijk metingen voor de aanmaak van kaarten en plattegronden verrichtte. In 1731 vertrok hij uit Lhasa om zijn reis te vervolgen naar Peking, vanwaar hij dan later via Kanton door hoopte te kunnen gaan naar Batavia of een andere Europese vestiging in Zuid-Oost Azië.

Van dit traject weten we dat Samuel van de Putte met enkele medereizigers in oktober 1731 al bij het grote zoutmeer Koko Nor (Qinghai Hu) was aangekomen, in de provincie Qinghai in het noorden van China, maar dat het daarna nog tot mei 1734 duurde voor hij Peking had bereikt. Ook daar bleef hij vervolgens langere tijd; de beoogde doorreis via Kanton bleek echter onmogelijk, zodat hij zich ten slotte gedwongen zag de tocht terug naar Lhasa te maken, waar hij in 1736 aankwam. Na hier nogmaals een jaar doorgebracht te hebben, vervolgde hij zijn tocht in noordwestelijke richting naar Kasjmir, vanwaar hij na lange omwegen via Lahore weer in Delhi kwam. In juli 1742, meer dan zestien jaar na zijn afreis uit deze plaats, was hij terug in Patna. Eind december van dat jaar meldde Van de Putte zich bij het Bengaalse hoofdkantoor van de VOC in Chinsura, waarna hij medio april 1743 met een compagniesschip alsnog in Batavia arriveerde. Daar overleed hij na een kort ziekbed op 27 september 1745, na in de twee tussenliggende jaren nog enkele korte verkenningen op het Maleise Schiereiland te hebben gemaakt, als voorbereiding op een geplande terugreis naar Europa over land vanuit Malakka. In overeenstemming met het aanzien en de faam die hem intussen door de berichtgeving over zijn spectaculaire reizen alom in Europese kring in de Oost ten deel was gevallen, werd Samuel van de Putte bij resolutie van de Hoge Regering op grootse wijze en met militaire eer ter aarde besteld op de begraafplaats bij de Portugese Binnenkerk in Batavia. Zijn graf is helaas niet bewaard gebleven; de kerk brandde in 1808 af, waarop enkele jaren later na de afbraak van de restanten ook het kerkhof is geruimd.

Van de enorme hoeveelheid aantekeningen, kaarten en andere geschriften en materialen die Van de Putte tijdens zijn jarenlange reizen verzamelde, is door zijn eigen toedoen tegenwoordig nog slechts een miniem restant bekend. Vanwege zijn groeiende twijfels over de wetenschappelijke waarde van zijn werk bepaalde hij in zijn testament dat zijn complete verzameling na zijn overlijden verbrand diende te worden, een wens die in hoofdzaak ook is nagekomen door de vermoedelijke executeur-testamentair in Batavia, de raad van Justitie Pieter Willem Lammens. Niettemin kregen Van de Puttes erfgenamen van Lammens na diens terugkeer in Zeeland in 1746 alsnog enkele zaken uit de nalatenschap overhandigd, die deze klaarblijkelijk toch niet had willen vernietigen. Het ging daarbij om een aantal van Samuels eigen aantekeningen en kaarten met betrekking tot Nepal, Tibet en China en om een collectie naturalia, die later in de achttiende en de vroege negentiende eeuw via legaten in het bezit kwamen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Met uitzondering van de bijbehorende etiketten is deze laatste verzameling naderhand verloren gegaan, terwijl ook het bescheiden bestand aan nagelaten papieren niet ongeschonden is gebleven: Van de Puttes belangrijke overzichtskaart van Nepal en Tibet in het toenmalige Rijksarchief in Zeeland ging met deze instelling in vlammen op bij het bombardement op Middelburg op 17 mei 1940. De overige, wel bewaard gebleven tekeningen en kaarten zijn nog altijd in het bezit van het Genootschap, dat zijn Van de Putte-collectie nu heeft ondergebracht in de Zeeuwse Bibliotheek in Middelburg.

Daaruit zijn op blad 412 de drie voornaamste kaarten gereproduceerd, van boven naar beneden respectievelijk een relatief kleinschalig overzicht van de delen van Nepal om en ten oosten van Kathmandu, een nogal summiere en zowel in het Tibetaans als het Italiaans geannoteerde schets van de rivier Yarlung Zangbo ten zuidoosten van Lhasa, een der bovenlopen van de Brahmaputra, en een opmerkelijk juist weergegeven bedekking van het oostelijke deel van het zoutmeer Koko Nor (Qinghai Hu) in het noorden van China. Van Samuel van de Puttes in 1940 verbrande overzichtskaart van Nepal, Tibet, Noord-India ('Indostan') en Bhutan ('Broukpa') rest alleen een schetsmatige kopie die in 1877 door prof. P.J. Veth in het *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap* werd gepubliceerd bij zijn artikel *De Nederlandsche Reiziger Samuel van de Putte*, de eerste wetenschappelijk gefundeerde beschouwing van het leven en werk van deze uitzonderlijke Zeeuw. Deze gedrukte kopieversie is volledigheidshalve afgebeeld op blad 413.

Samuel van de Putte. The Company's main establishment in Bihar, Patna, was also the place where another Dutch traveller who achieved fame, Samuel van de Putte (1690-1745), set out from, on a journey that according to plan was supposed to take him to Delhi and then back to Bengal, but unexpectedly resulted in an epic trek of many years through Nepal, Tibet, China and Kashmir. The life, work and legacy of Samuel van de Putte have been excellently documented by Frank Lequin and Albert Meijer in their *Samuel van de Putte, een mandarijn uit Vlissingen (1690-1745)*, which appeared in 1989 as a publication of the *Stichting VOC Publicaties*, Middelburg. Their exhaustive treatment, including a complete survey of Van de Putte's surviving work in the collection of the *Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* in the *Zeeuwse Bibliotheek* in Middelburg, and of all the annotations, transcriptions, explanations and sources related to this, serves here as a basis for the necessarily brief introduction to this special historical figure and four of the maps from his legacy on sheets 412-413. For all other information and background we refer in the first place to this publication.

Samuel van de Putte was born in 1690 in Vlissingen as second son of the then vice-admiral of the Zeeland Admiralty, Carel van de Putte, and his wife Johanna Constantia Biscop. This well-to-do family origin and the remarkable intellectual qualities that soon revealed themselves in the young Samuel made it possible for him to enrol as a student of law in Leiden in 1708. In 1714 he obtained his doctorate there, and having returned to Vlissingen in the next year he was appointed there as a member of the Council, an administrative position which in principle was for life. But already in 1718 he again left his home town, this time for a stay of three years in Italy, where according to some sources he studied medicine in Padua. In any case he learned to speak and write fluent Italian, and later preferred to use this language in his travel accounts and maps. In 1721 he seems to have been in Vlissingen for one more short visit, and after that, responding to his natural love of travel and curiosity for matters of scholarship, and apparently well provided with the necessary means and connections, he set out for the East for good. Contrary to what was customary at that time, his journey to Asia was initially not in assocation with the VOC. In the company of the diplomat and former fellow-student Johannes Aegidius van Egmond van der Nyenborg, he first went to Italy and from there via Constantinople and Alexandria to Aleppo in Syria where, having taken leave of his friend, Van de Putte joined a caravan bound for the Persian capital, Isfahan. In the spring of 1723 in this way he had finally arrived in Gamron (Bandar-e Abbas), and having stayed in the English (!) lodge there travelled on to Pondicherry, the French headquarters on the Coromandel Coast. In the next two years Van de Putte visited such places as the Danish settlement of Tranquebar, the VOC's main office at Nagappattinam and English Madras, but for the time being had to cancel a planned visit to Surat and Delhi because of unrest in Mughal territory. In the same period he did call at Cochin, and probably also Ceylon.

In the meantime Van de Putte's wanderings and amicable association with the French, Danish and English competitors had attracted the unfavourable attention of the High Government in Batavia, which never liked to see independent Dutch travellers within its sphere of influence in Asia. However, he was able to avoid imminent problems from that quarter in time through his elder brother, Carel Constantijn van de Putte, who, when he received news of Samuel's arrival on the Coromandel Coast, had addressed the Gentlemen Seventeen with a request to grant him accommodation and assistance in all the Company establishments where he might call on the way. A recommendation to this effect did indeed go out to Batavia in October 1724, but with the emphatic note that Van de Putte was to abstain from any form of private trade. Armed with this official approval, in June 1725 he departed from Nagappattinam for Bengal, with the intention of travelling via Chinsura and Patna onward to the court of the Mughal emperor in Delhi. Only fragments are known from indirect sources regarding the further course of this undertaking, following his departure from Patna in February 1726 alluded to above, due to the later destruction of Van de Putte's travel diary. In any case it is certain that he spent a considerable time in Delhi and after that went to Lhasa in Tibet, where he stayed till the end of 1730 or the beginning of 1731. During this long sojourn he mastered the Tibetan language and also learnt Mongolian, while as everywhere on his travels he recorded detailed scientific observations of the regions visited, their societies and nature, and where possible made measurements for drawing maps and plans. In 1731 he set out from Lhasa to continue his travels to Peking, from where he hoped to be able later to go via Canton to Batavia or another European settlement in South-East Asia.

Regarding this sector, we know that in October 1731 Samuel van de Putte had with several companions reached the great salt lake of Koko Nor (Qinghai Hu) in the province of Qinghai in the north of China, but that after that it was not until May 1734 that he reached Peking. Here too he stayed for a long time; the intended onward journey via Canton turned out to be impossible, however, so that finally he was forced to make the journey back to Lhasa, where he arrived in 1736. Having spent another year there, he made his way in a northwesterly direction to Kashmir, from where he came to Delhi again after a long detour via Lahore. In July 1742, more than sixteen years after he left, he was back in Patna. At the end of December of that year Van de Putte reported to the main office of the VOC in Bengal in Chinsura, after which he finally arrived in Batavia on a Company ship in mid April 1743. After a short illness he died there on 27 September 1745, in the two intervening years having made several short reconnoitres on the Malay Peninsula in preparation for a planned return to Europe from Malacca. In keeping with the respect and fame he had in the meantime won in European circles everywhere in the East through the news of his spectacular journeys, by resolution of the High Government Samuel van de Putte was buried in the graveyard at the *Portugese Binnenkerk* (the church of Batavia's Protestant *Mardijker* community within the walled town) in a grand manner and with military honours. Unfortunately his grave has not been preserved; in 1808 the church burned down, and when several years later the remains were demolished the graveyard was also cleared.

Of the enormous quantity of notes, maps and other writings and materials that Van de Putte collected during his many years of travel only a minimal remnant is at present still known, through his own actions. Because of his growing doubts about the scholarly value of his work, he laid down in his will that after his death his complete collection was to be burnt, a wish that was also carried out in the main by the presumed testamentary executor in Batavia, the member of the Board of Justice Pieter Willem Lammens. Nevertheless, Van de Putte's heirs did receive a number of items from the estate from Lammens when he returned to Zeeland in 1746, which apparently he had not wanted to destroy after all. These were a number of Samuel's own notes and maps relating to Nepal, Tibet and China and a collection of naturalia, which later in the eighteenth century and in the early nineteenth century came into the possession of the *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* via bequests. With the exception of the labels pertaining to them the latter collection was later lost, while the modest corpus of papers handed down has also not survived undamaged: Van de Putte's important general map of Nepal and Tibet in the then *Rijksarchief* in Zeeland went up in flames with this institution during the bombardment of Middelburg on 17 May 1940. The other drawings and maps that were preserved are still in the possession of the *Genootschap*, which has now placed its Van de Puttte collection in the *Zeeuwse Bibliotheek* in Middelburg.

From this the three main maps have been reproduced on sheet 412, from top to bottom a relatively small-scale overview of the parts of Nepal around and to the east of Kathmandu, a rather scant sketch of the Yarlung Zangbo river to the south-east of Lhasa, one of the upper reaches of the Brahmaputra, annotated in both Tibetan and Italian, and a remarkably correct coverage of the eastern part of the salt lake of Koko Nor (Qinghai Hu) in the north of China. Of Samuel van de Putte's general map of Nepal, Tibet, North India (*Indostan*) and Bhutan (*Broukpa*) burnt in 1940 all that remains is a rough copy that Prof. P.J. Veth published in 1877 in the *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap* with his article *De Nederlandsche Reiziger Samuel van de Putte*, the first sound, scholarly consideration of the life and work of this remarkable Zeelander. This printed version has for the sake of completeness been shown on sheet 413.

blad / sheet 414:

Nationaal Archief, 4.VMF 848,46.

[Anoniem, 1767-1783] :
[Anonymous, 1767-1783] :

[Kaart van de rivieren Lakhya en Banar bij Dhaka en van de Brahmaputra tot aan Guwahati in Assam].

[Map of the rivers Lakhya and Banar at Dhaka and the Brahmaputra River up to Guwahati in Assam].

Schaalstok van 10 Duijtsche Mijlen ijder van 1920 Rijnlandse Roeden = [ca. 1 : 222.000].
Scale-bar of *10 Duijtsche Mijlen ijder van 1920 Rijnlandse Roeden* = [approximately 1 : 222,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 115 x 50 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 115 x 50 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Oost-Bengalen. Het oosten van Bengalen was voor de VOC van minder betekenis dan het westelijke deel en Bihar, hoewel de wereldberoemde zeer fijne mousseline uit de omgeving van Dhaka een belangrijk product was. In Dhaka werd kort na 1650 een factorij gesticht, maar door de roerigheid van het gebied in de zeventiende eeuw leidde die een kwijnend bestaan, dat uiteindelijk wel tot 1795 duurde en ook nog tussen 1817 en 1825 werd voortgezet. Dhaka werd in 1608 tot hoofdstad van de Mughalse provincie Bengalen gemaakt, maar omstreeks het midden van de eeuw zag de toenmalige gouverneur, prins Shah Shuja, zich vanwege de toenemende druk van de Arakanezen gedwongen zijn residentie te verplaatsen naar het veel verder stroomopwaarts aan de Ganges gelegen Rajmahal. Ook de vorsten van de ten oosten en noordoosten van de delta gelegen staten Tripura en Assam voerden voortdurend oorlog tegen de Mughals. Uit het roerige Oost-Bengalen werden veel slaven weggevoerd door de Arakanezen en de onafhankelijk van de Portugese *Estado* opererende *fronteiros* van Portugese en gemengde afkomst, zoals in de inleiding al is vermeld. Volgens Stephan van Galen droeg de vraag van de VOC naar slaven indirect bij aan de instabiliteit van dit gebied, omdat het daarbij vooral ging om gevangenen die tijdens de campagnes van de Arakanezen en Portugezen onder de Bengaalse bevolking werden gemaakt (zie Van Galen, *Arakan*, 184, 222-232). De anonieme kaart van een deel van het stroomgebied van de Brahmaputra in Oost-Bengalen op blad 414 loopt van Dhaka ('Dacca') met de Nederlandse factorij in het zuiden tot aan de stad Guwahatti ('Koehattie') in het noorden. Zoals ter plaatse is aangegeven, was deze laatste de residentie van de Burphukan, die als een soort onderkoning beneden-Assam bestuurde namens de koning der Ahom of Assamezen. Daarmee reikt de bedekking veel verder dan de verkenningen van rond 1670, die slechts tot Bharatkhali aan de benedenloop van de Brahmaputra kwamen (zie blad 398). De kaart komt uit het archief van de familie Vosmaer, nu in het Nationaal Archief, dat ook de nagelaten bescheiden van Jacobus Cornelis Mattheus Radermacher (1741-1783) bevat. Deze bekleedde tussen 1767 en 1783 in Batavia meerdere hoge functies in het compagniesbestuur (zie Deel II: *Java en Madoera*) en was daar in 1778 een der oprichters van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. In 1766, voorafgaand aan zijn tweede verblijf in de Oost, en in 1783 schreef hij memoranda over de algehele en militaire staat van de VOC, waarin hij ruim aandacht besteedde aan Zuid-Azië. Deze kaart is wellicht gemaakt in het kader van een van die twee rapporten (zie Gommans, Bes en Kruijtzer, *Dutch Sources*, 152).

East Bengal. The east of Bengal was of less significance to the VOC than the western part and Bihar, although the world-famous very fine muslin from the area of Dhaka was an important product. A factory was founded in Dhaka shortly after 1650, but because of the turbulence of the region in the seventeenth century it led a languishing existence, which ultimately lasted till 1795 and was also continued between 1817 and 1825. In 1608 Dhaka was made the capital of the Mughal province of Bengal, but around the middle of the century the then governor, Prince Shah Shuja, found himself obliged to move his residence to Rajmahal, located much further upstream on the Ganges, because of growing pressure from the Arakanese. The kings of the states of Tripura and Assam, located to the east and north-east of the delta, also were continually at war with the Mughals. Many slaves were carried off from turbulent East Bengal by the Arakanese and by *fronteiros* of Portuguese and mixed descent operating independently of the Portuguese *Estado*, as has been mentioned in the Introduction. According to Stephan van Galen, the VOC's demand for slaves contributed indirectly to the instability of this area, because these were in particular captives taken during the campaigns by the Arakanese and Portuguese among the Bengali population (see Van Galen, *Arakan*, 184, 222-232). The anonymous map of a part of the basin of the Brahmaputra in East Bengal on sheet 414 runs from Dhaka (*Dacca*) with the Dutch factory in the south as far as the town of Guwahatti (*Koehattie*) in the north. As is marked there, the latter was the residence of the Burphukan, who as a sort of viceroy ruled lower Assam in the name of the king of the Ahom or Assamese. In this way the coverage extends much further than the explorations of around 1670, which went only up to Bharatkhali on the lower course of the Brahmaputra (see sheet 398). The map comes from the archive of the Vosmaer family, now in the Netherlands National Archives, which also contains the documents left by Jacobus Cornelis Mattheus Radermacher (1741-1783). Between 1767 and 1783 the latter occupied several high positions in Batavia in the Company administration (see Volume II: *Java and Madura*), and in 1778 was one of the founders of the *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*. In 1766, prior to his second stay in the East, and in 1783 he wrote memoranda on the general and military condition of the VOC, in which he devoted ample attention to South Asia. This map was perhaps made in the context of one of these two reports (see Gommans, Bes and Kruijtzer, *Dutch Sources*, 152).

blad 415 boven / sheet 415 above:

Österreichische Nationalbibliothek, Atlas Blaeu-Van der Hem 39:11.

[Johannes Vingboons, 1665-1670] :

De Rivier, van, Bengala. / gemaeckt Na Een Portugeese Afteijckeninghe.

The River, of, Bengal. / copied From A Portuguese Depiction.

Schaal: niet aangegeven.
Scale: not indicated.

1 kaart in 2 delen : ms op papier, gekleurd, 52,5 x 68,5 cm.
1 map in 2 parts : ms on paper, coloured, 52.5 x 68.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verklaringen: [midden onder] een aantekening :
Explanations: [below centre] a note :

De Stucken van de Rivier van Bengala, hier Nevens ten ende, ter rechter, ende Linckehandt vertoont, moeten op de Letteren. A. aen Melcanderen gepast worden.

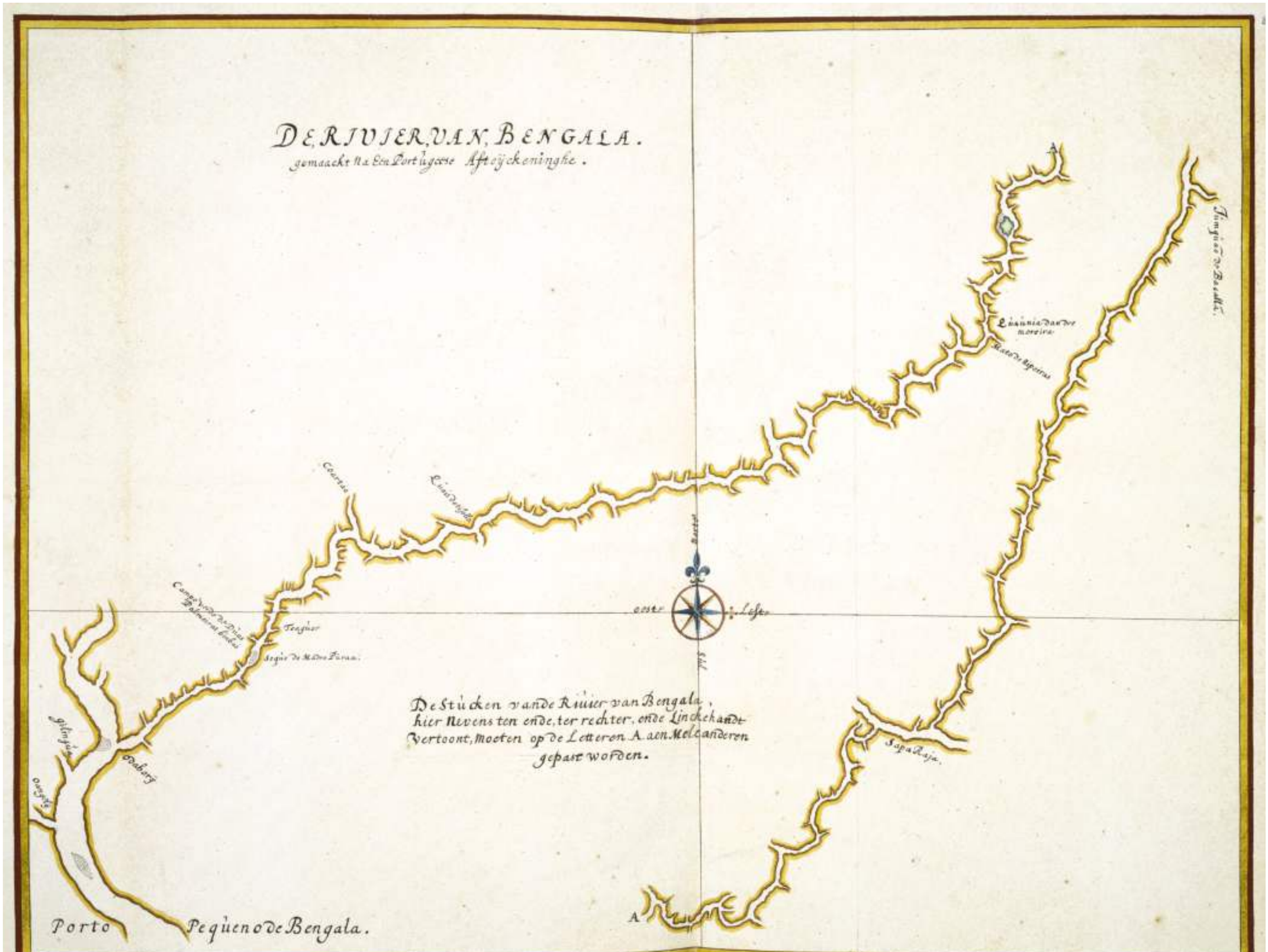

De kaart van Johannes Vingboons voor de atlas van Laurens van der Hem op blad 415 boven, weergegeven in twee delen die bij de letter A aan elkaar moeten worden gedacht, toont de rivierroute tussen de monding van de Hugli die de Portugezen 'Porto Pequeño' (Kleine Haven) noemden en het ten zuiden van Dhaka gelegen Bakla ('Baccala') bij de 'Porto Grande' (Grote Haven), de gezamenlijke monding van de oostelijke benedenlopen van de Ganges en de Brahmaputra. Deze dwarsverbinding werd vooral intensief bevaren door de Portugezen en Portugese mestiezen die in plaatsen rond de 'Porto Grande' gevestigd waren, waaronder Bakla, Sripur en Chittagong. De Nederlandse reiziger Wouter Schouten en de Mughalse chroniqueur Shihab ud-Din Talish beschrijven beiden hoe de route in de jaren zestig van de zeventiende eeuw werd gebruikt door slavenhalers die het gemunt hadden op de Bengaalse bevolking (zie Van der Krogt en De Groot, *Atlas*, 5: 294 en Van Galen, *Arakan*, 230-231). De Nederlanders gebruikten deze route niet of nauwelijks, vandaar dat de kaart naar een Portugees voorbeeld is gemaakt. Johan van Leenen, die de 'Porto Grande' tijdens zijn expeditie van 1667 tot de Portugese vestiging bij Sripur invoer, besloot deze 'sorgelijcke wegh', die volgens hem alleen met goede lokale loodsen af te leggen was, links te laten liggen (zie blad 397).

The map by Johannes Vingboons for the atlas of Laurens van der Hem on sheet 415 above, shown in two parts that have to be imagined as joined at the letter A, shows the river route between the mouth of the Hugli which the Portuguese called the *Porto Pequeño* (Small Port) and Bakla (*Baccala*) located to the south of Dhaka at the *Porto Grande* (Main Port), the shared mouth of the eastern lower courses of the Ganges and the Brahmaputra. This cross-connection was intensively sailed in particular by the Portuguese and Portuguese mestizos who had settled in places around the *Porto Grande*, including Bakla, Sripur and Chittagong. The Dutch traveller Wouter Schouten and the Mughal chronicler Shihab ud-Din Talish both describe how the route was used in the sixties of the seventeenth century by slave traders who were after the local Bengali population (see Van der Krogt and De Groot, *Atlas*, 5: 294 and Van Galen, *Arakan*, 230-231). The Dutch did not or only very occasionally use this route, hence the map was made from a Portuguese model. Johan van Leenen, who sailed into the *Porto Grande* up to the Portuguese fort at Sripur during his expedition of 1667, decided to steer clear of this 'troublesome way', which in his opinion could only be taken with good local pilots.

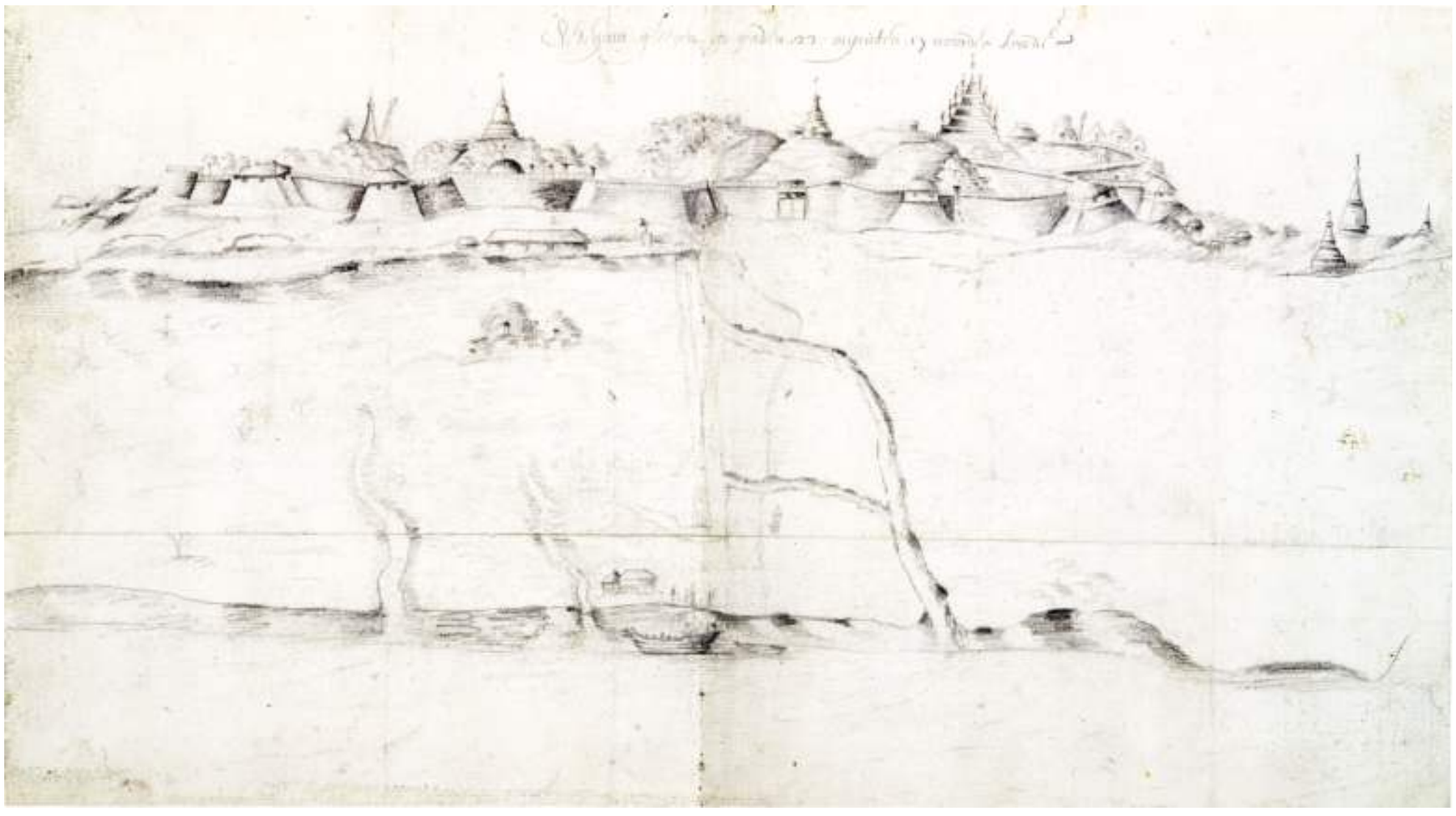

blad 415 onder / sheet 415 below:

Stichting Atlas Van Stolk, op achterzijde van plaat / on reverse of plate XXIX in Joan Blaeu, Atlas Maior, deel / volume 8.

[Anoniem, 1625-1627] :
[Anonymous, 1625-1627] :

Setegam gelegen op graden 22 mijnuten 17 noorder breede.

Chittagong situated at degrees 22 minutes 17 northern latitude.

Potloodtekening op papier, 24 x 43 cm.
Pencil drawing on paper, 24 x 43 cm.

De anonieme tekening van Chittagong op blad 415 onder geeft een uniek beeld van deze belangrijke handelsplaats in de periode dat hij onder Arakanees gezag stond, en wel juist in de periode dat Arakan zijn grootste bloei doormaakte. De boeddhistische stupa's, paleizen en andere monumenten in Arakanese stijl geven de stad hier een zeer Zuidoost-Aziatisch aanzien. Heden ten dage is van die gebouwen niets meer te zien. Kort na hun verovering van de stad in 1666 bouwden de Mughals een 'keizerlijke' moskee op de hoogte waarop de citadel van Chittagong was gelegen (mogelijk de heuvel met het rijkversierde gebouw rechts), maar ook die is inmiddels weer vervangen door nieuwbouw. De VOC is op verschillende manieren betrokken geweest bij de stad, maar heeft er nooit een echte factorij gevestigd. In de jaren tien en veertig van de zeventiende eeuw had de Compagnie wel een vertegenwoordiger in Dianga, de plaats aan de overzijde van de rivier de Karnaphuli waar de meeste Portugezen woonden; deze is aangegeven in de kaarten op de bladen 396 en 397. Tijdens die eerste periode werd op de VOC door de vorst van Arakan ook enige druk uitgeoefend om in Dianga een fort te bouwen, als tegenwicht tegen de groeiende invloed van de Portugezen ter plaatse. Verder was er in 1666-1667 de halfslachtige poging tot assistentie aan de Mughals bij de verovering van Chittagong door het kleine compagnieseskader onder Johan van Leenen, die reeds in de inleiding en bij blad 397 ter sprake is gekomen. De tekening is ingeplakt in een deel van Joan Blaeu's vermaarde *Atlas Maior* in de collectie van de Stichting Atlas Van Stolk, tezamen met het aanzicht van Batavia door dezelfde onbekende maker dat in Deel II: *Java en Madoera* is afgebeeld op blad 95 onder. De datering van de tekening van Chittagong in de jaren 1625-1627 is gebaseerd op die van deze andere voorstelling.

(vervolg op pag. 416 / continued on p. 416)

(vervolg van pag. 415 / continued from p. 415)

The anonymous drawing of Chittagong on sheet 415 below gives a unique picture of this important trading port in the period when it was under Arakanese rule and the kingdom of Arakan experienced its greatest prosperity. The Buddhist stupas, palaces and other monuments in Arakanese style give the town here a very South-East Asian appearance. At the present day nothing more is to be seen of these buildings. Shortly after they conquered the town in 1666, the Mughals built an 'imperial' mosque on the high ground on which the citadel of Chittagong stood (possibly the hill with the richly decorated building on the right), but this too has in the meantime been replaced by new construction. The VOC was involved with the town in various ways, but never set up an actual factory there. In the 1610s and 1640s the Company did have a representative in Dianga, the town on the other side of the Karnaphuli River where most of the Portuguese lived; this is shown on the maps on sheets 396 and 397. In that early period the king of Arakan put some pressure on the VOC to build a fort in Dianga, intended to counter the growing influence of the Portuguese there. Then in 1666-1667 there was a half-hearted attempt to assist the Mughals with their conquest of Chittagong by the small Company squadron under Johan van Leenen, which has already been discussed in the Introduction and in connection with sheet 397. The drawing was pasted into a volume of Joan Blaeu's famous *Atlas Maior* in the collection of the Atlas Van Stolk Foundation, together with the view of Batavia by the same unknown maker that is shown in Volume II: *Java and Madura* on sheet 95 below. The dating of the drawing of Chittagong to the years 1625-1627 is based on that of this other depiction.

blad 416 boven / sheet 416 above:

British Library, Add. Ms. 34.184 fol. 37.

[Johannes Vingboons, ca. / c. 1660] :

[Kaart van de kusten van Bengalen, Arakan, Pegu en Tenasserim].

[Chart of the coasts of Bengal, Arakan, Pegu and Tenasserim].

Schaalstok van 100 Duijtsche Mijlen Vijftien Voor Een Graed = [ca. 1 : 10.288.000].
Scale-bar of *100 Duijtsche Mijlen Vijftien Voor Een Graed* = [approximately 1 : 10,288,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 17 x 21 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 17 x 21 cm.

Oriëntatie: het noorden is rechts.
Orientation: north is right.

blad 416 onder / sheet 416 below:

Maritiem Museum Rotterdam, K4083 CCC.

[Anoniem, ca. 1666] :
[Anonymous, c. 1666] :

[Kaart van de kusten van Bengalen, Arakan en Pegu].

[Chart of the coasts of Bengal, Arakan and Pegu].

Schaalstok van 35 [Duitse mijlen] = [ca. 1 : 1.640.000].
Scale-bar of *35* [*Duitse mijlen*] = [approximately 1 : 1,640,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 53 x 75 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 53 x 75 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Bij wijze van inleiding op de laatste regio die in dit atlasdeel wordt behandeld, Arakan, zijn op de bladen 416-417 drie kaarten van het zeegebied in het noordoostelijke deel van de Golf van Bengalen en de aangrenzende kusten gereproduceerd. De kleine kaart op blad 416 boven is afkomstig uit het eerder genoemde zeeatlasje door Johannes Vingboons van omstreeks 1660, nu in de collectie van de British Library (zie blad 39). Ten behoeve van de vergelijking met de andere twee kaarten is deze in de reproductie een kwartslag gedraaid, met het noorden boven. Bij de veel grotere kaart uit de Corpus Christi Collectie in het Maritiem Museum Rotterdam op blad 416 onder, die buiten een aantal peilgegevens geen inschriften heeft, gaat het hoogstwaarschijnlijk om een anonieme Engelse kopie van een Nederlandse kaart uit de jaren zestig van de zeventiende eeuw. De bedekking is minder omvangrijk, van Palmyras Point linksboven via de mondingen van de Hugli en de Ganges en Brahmaputra tot het zuidelijke kerngebied van het Birmese rijk in de delta van de Irawaddy rechtsonder. De Kaladan, die het hart vormde van de Arakanese staat in deze periode, is de enige rivier die hier tot ver in het binnenland is ingetekend. De grote kaart op blad 417, van ongeveer hetzelfde zee- en kustgebied als in Vingboons' kaartje op blad 416 boven en eveneens een kwartslag gedraaid met het noorden boven, is weer overgenomen uit het tweede deel van Gerrit de Haans *Ligtende Zee Fakkel* uit 1761. Van belang zijn hier vooral de twee inzetkaartjes van de benedenlopen van de rivieren van Arakan en Pegu, respectievelijk de Kaladan en de Rangoon of Yangon. Ten tijde dat de Bataviase baas-kaartenmaker zijn manuscriptatlas samenstelde had de VOC overigens in beide gebieden al meer dan 80 jaar geen vestigingen meer. Voor een overzicht van de bewaard gebleven kaarten van Pegu en andere delen van het Birmese rijk uit de compagniestijd, zie Deel VII: *Oost-Azië, Birma tot Japan*, bladen 44 t/m 50.

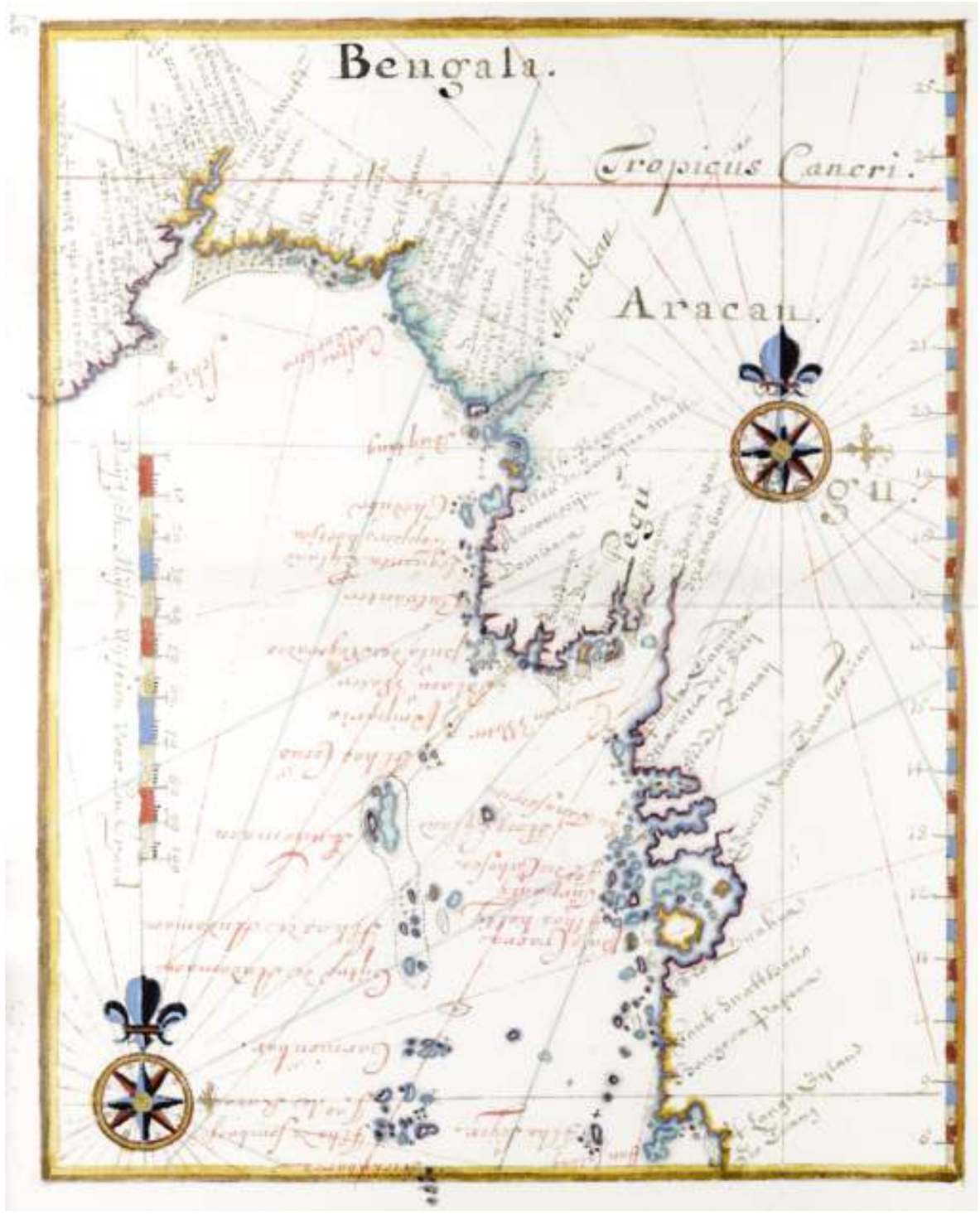

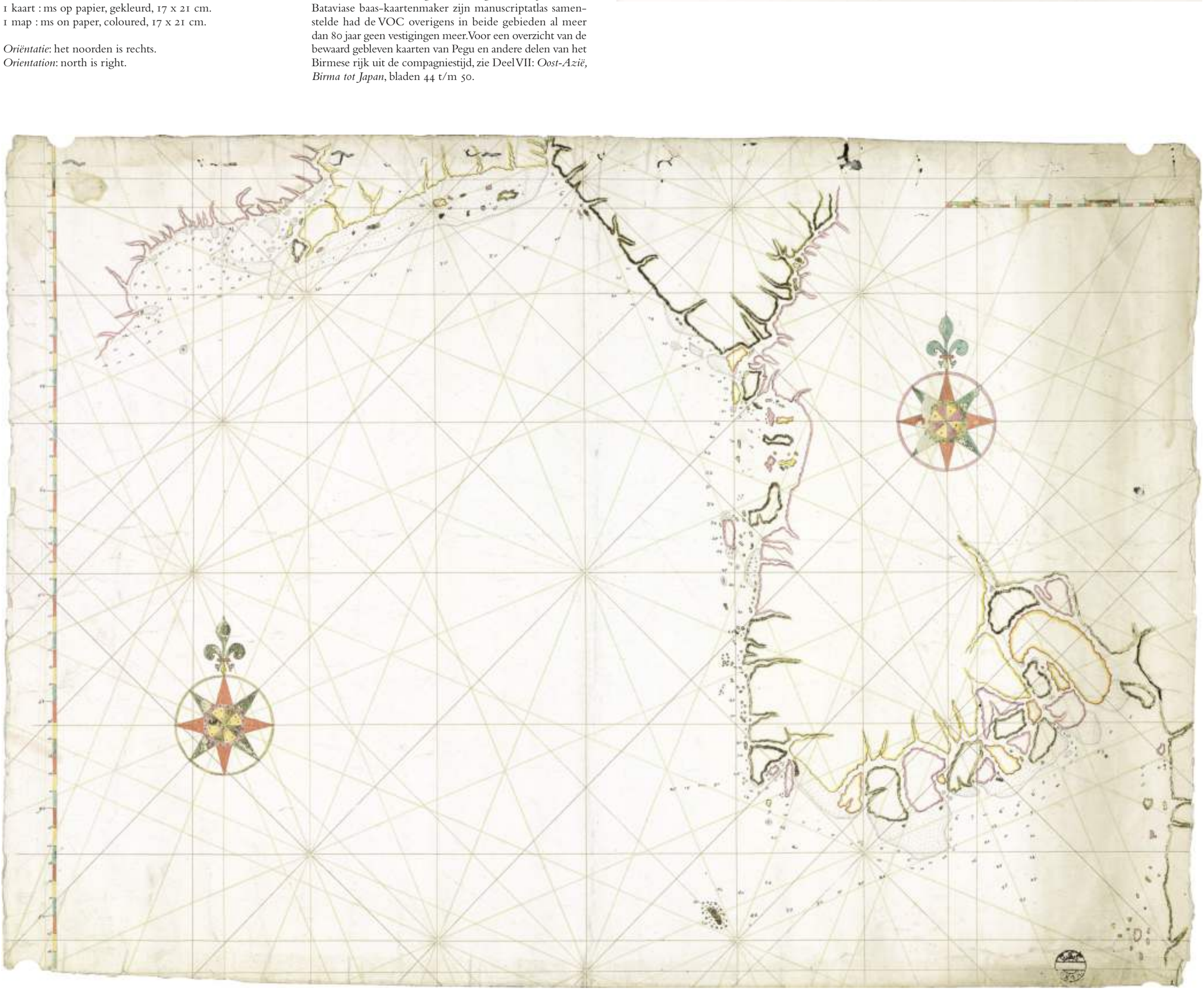

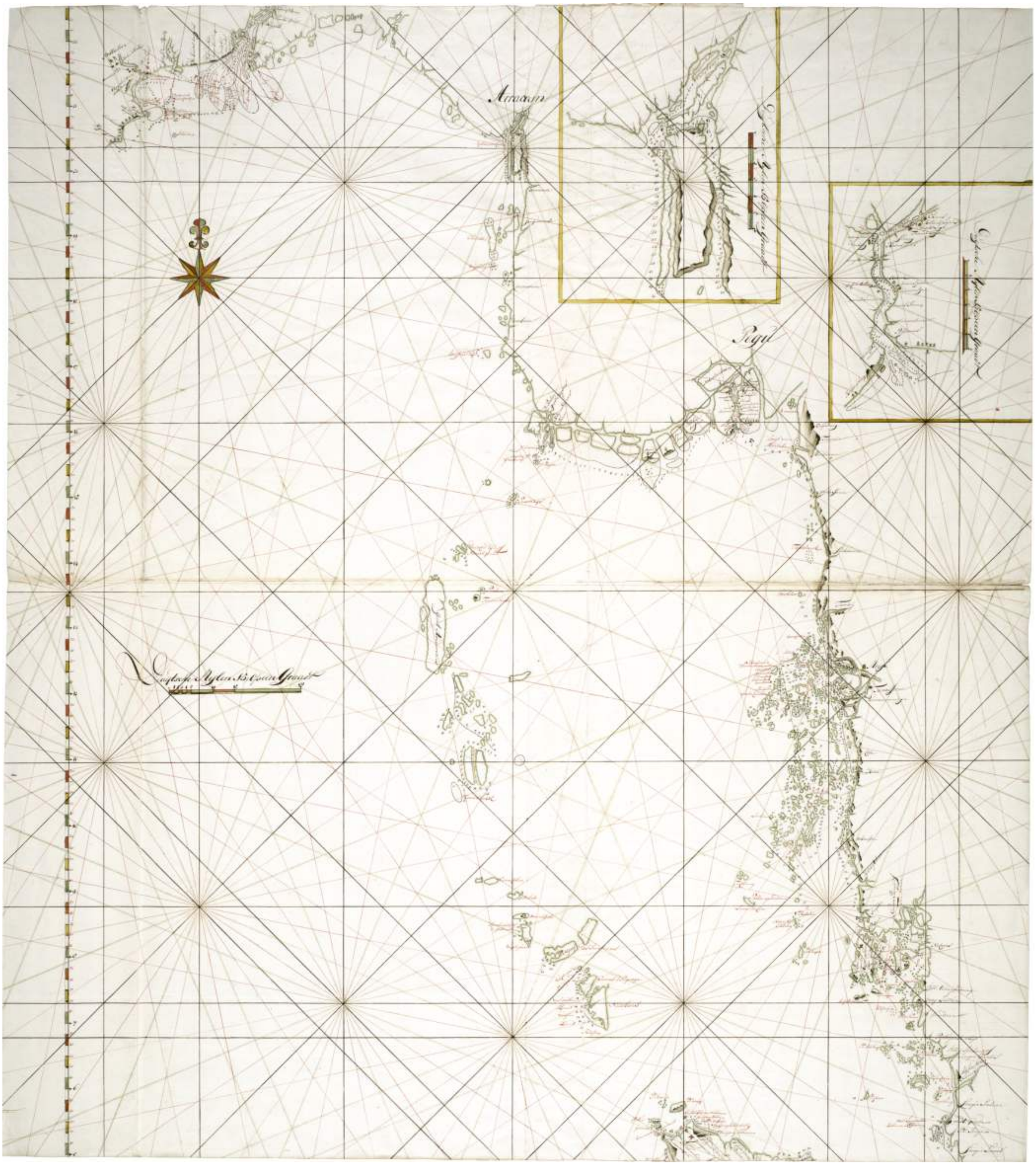

By way of introduction to the final region which is treated in this volume of the atlas, namely Arakan, three charts of the area of sea in the northeasterly part of the Bay of Bengal and the adjacent coasts have been reproduced on sheets 416-417. The small chart on sheet 416 above comes from the little sea-atlas by Johannes Vingboons from around 1660, now in the collection of the British Library (see sheet 39). For the sake of comparison with the other two charts, in the reproduction this has been turned 90 degrees, so that north is at the top. In the case of the much larger chart from the Corpus Christi Collection in the Maritime Museum in Rotterdam, on sheet 416 below, which except for a number of figures indicating soundings has no inscriptions, we very probably have an anonymous English copy of a Dutch chart from the sixties of the seventeenth century. The coverage is less wide, extending from Palmyras Point at the top left via the mouths of the Hugli, the Ganges and the Brahmaputra as far as the southern core area of the kingdom of Burma in the delta of the Irrawaddy at the lower right. The Kaladan, which formed the heart of the Arakanese state in this period, is the only river that is drawn here any distance into the interior. The large chart on sheet 417, showing approximately the same area of sea and coast as in Vingboons's little chart on sheet 416 above and likewise turned 90 degrees with north at the top, has been taken from the second volume of Gerrit de Haan's *Ligtende Zee Fakkel* from 1761. Of particular importance are the two small inset maps of the lower reaches of the rivers of Arakan and Pegu, that is, the Kaladan and the Rangoon or Yangon respectively. At the time when the Batavia master map-maker compiled his manuscript atlas, the VOC in any case had not had any settlements in either area for more than 80 years. For a survey of the extant maps of Pegu and other parts of the kingdom of Burma from the time of the Company, see Volume VII: *East Asia, Burma to Japan*, sheets 44-50.

blad / sheet 417:

Nationaal Archief, 4.VELH 156.2.5.

[Gerrit de Haan, 1761] :

[Atchin langs Mergu en Pegu na Bengalen].

[From Aceh via Mergui and Pegu to Bengal].

Schaalstok van 30 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt = [ca. 1 : 1.861.000] [inzetkaarten]
6 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt = [ca. 1 : 509.700]
6 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt = [ca. 1 : 573.500].
Scale-bar of *30 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt* = [approximately 1 : 1,861,000] [inset maps]
6 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt = [approximately 1 : 509,700]
6 Duijtsche Mijlen 15 op een Graadt = [approximately 1 : 573,500].

1 kaart + 2 inzetkaarten : ms op papier, gekleurd, 92 x 104 cm.
1 map + 2 inset maps : ms on paper, coloured, 92 x 104 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Museum Bodellianum
Port. XX. M. 2

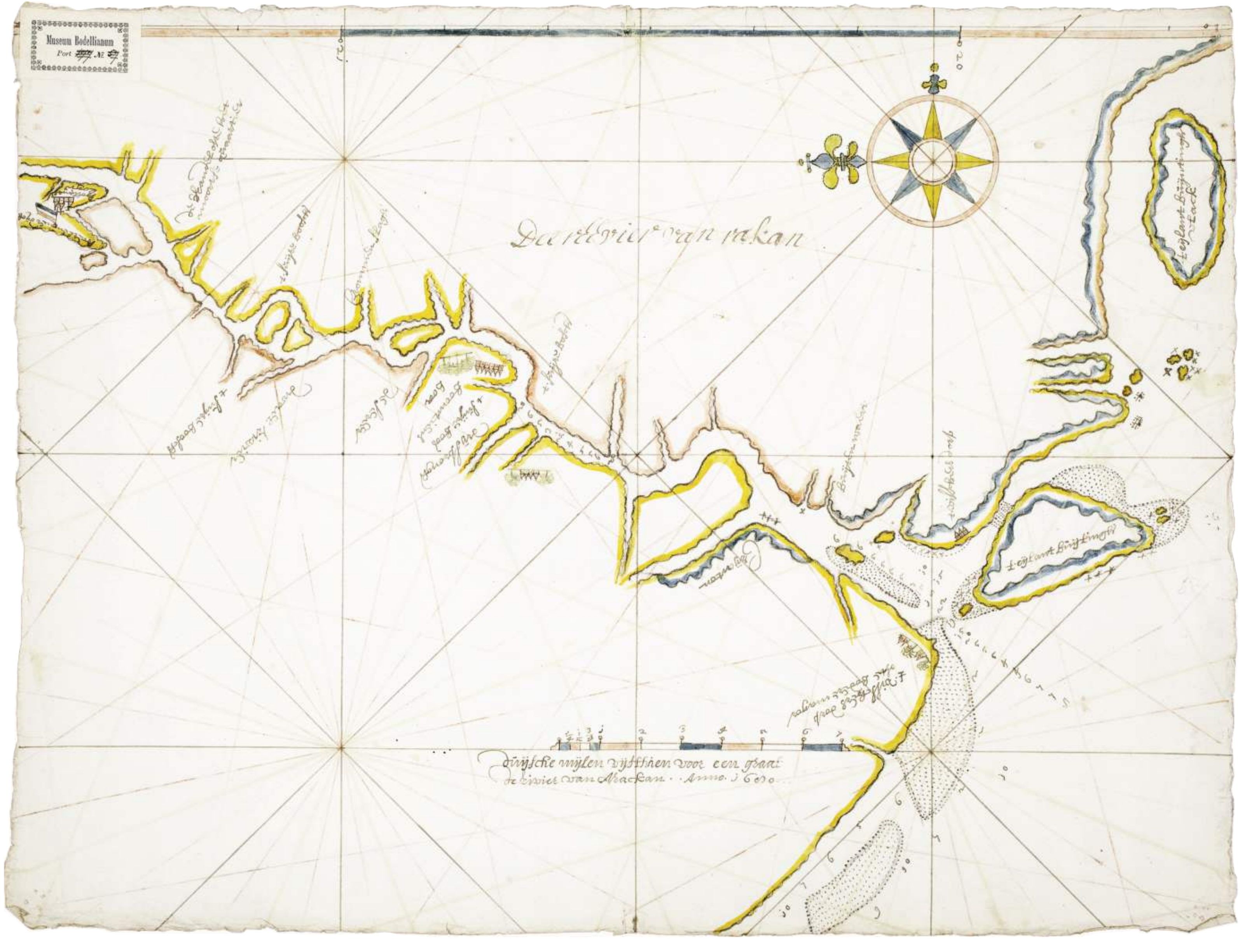

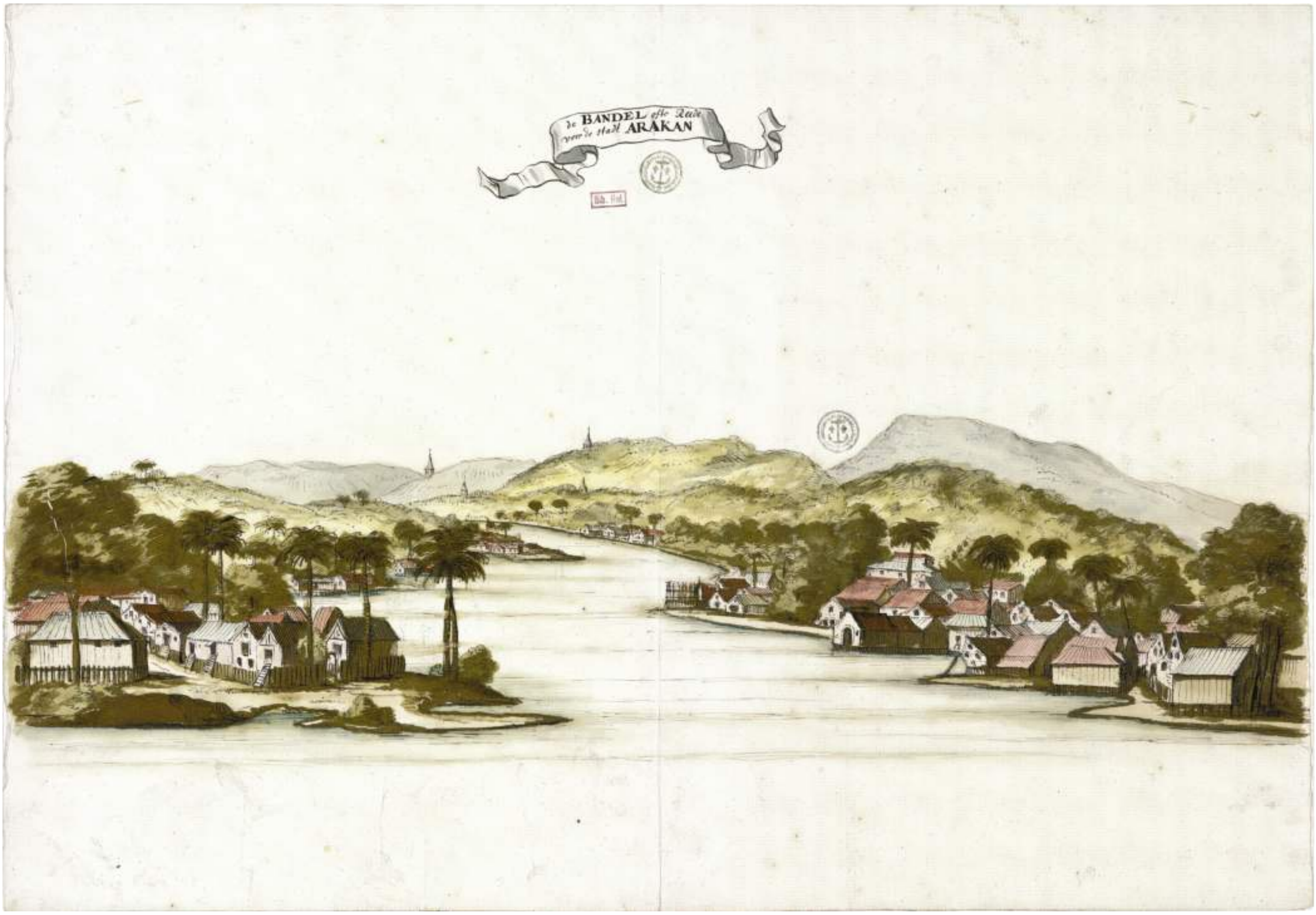

(Deel/Vol. I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, I-30).

blad / sheet 418:

Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis 006-15-013.

[Anoniem], Anno 1680 :
[Anonymous], Anno 1680 :

De rivier van Aracken. Anno 1680.

The river of Arakan. Anno 1680.

Schaalstok van 7 duijsche mijlen vijfthien voor een graat = [ca. 1 : 405.000].
Scale-bar of *7 duijsche mijlen vijfthien voor een graat* = [approximately 1 : 405,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 42 x 55 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 42 x 55 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Arakan. De eerste helft van de zeventiende eeuw was de grote bloeiperiode van het Arakanese koninkrijk, dat Mrauk U aan de Kaladan-rivier als hoofdstad had. De anonieme, in 1680 gedateerde kaart van deze stroom uit de Collectie Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek Leiden op blad 418 laat Mrauk U zelf net niet zien, want het kaartbeeld reikt slechts tot de VOC-factorij iets stroomafwaarts van de stad. De Compagnie vestigde voor het eerst een factorij in Arakan rond 1610, voornamelijk voor de inkoop van slaven en rijst. De slaven werden in Bengalen onder de bevolking geroofd tijdens de vele invallen door de Arakanezen en de onder hun bescherming opererende Portugezen, en een enkele keer ook door de Nederlanders zelf, maar de rol van de VOC beperkte zich meestal tot die van afnemer. In Arakan zelf leidde de massale inzet van slaven in de eerste helft van de zeventiende eeuw tot een sterke toename van de rijstproductie. Tussen 1650 en 1653 was de factorij korte tijd verlaten vanwege een gewapend conflict tussen de VOC en het vorstenrijk, waarna de vestiging in 1665 onder druk van de Mughals opnieuw werd gesloten in samenhang met de beoogde gezamenlijke verovering van Chittagong. In 1677 heropende de Compagnie haar factorij in Arakan, maar het rijk bleek in de tussenliggende jaren zeer verarmd en de handel was er bijna tot stilstand gekomen, wat de Hoge Regering in 1682 deed besluiten de vestiging definitief op te heffen. Deze kaart dateert uit die laatste periode en toont een aantal herkenbare locaties langs de rivier, waaronder Urittaung ('Orijonton') waar een beroemde stupa staat en de Arakanese vloot samen met enkele Nederlandse jachten op 18 november 1615 een gecombineerde vloot van de Portugese *Estado* en particuliere Portugezen uit de regio versloeg. In de reproductie is de kaart een kwartslag gedraaid, met het noorden boven. De kaart van Isaak de Graaf in zijn overzichtsatlas van omstreeks 1695, die eveneens gebaseerd is op de situatie van voor 1682 (Deel I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam* I-30), geeft een uitgebreider beeld van het toenmalige riviersysteem van Arakan (zie Van Galen, *Arakan*).

Arakan. The first half of the seventeenth century was a period of great prosperity of the kingdom of Arakan, which had Mrauk U as its capital on the Kaladan River. The anonymous chart of this river, dated 1680, from the Bodel Nijenhuis Collection in the Leiden University Library on sheet 418 does not quite show Mrauk U, as the coverage extends only to the VOC factory a little downstream from the town. The Company first set up a factory in Arakan in 1610, mainly for the purchase of slaves and rice. The slaves were captured in Bengal from the population during the many incursions by the Arakanese and the Portuguese operating under their protection, and occasionally by the Dutch themselves, but the role of the VOC was mostly limited to that of buyer. In Arakan itself, the large-scale use of slaves in the first half of the seventeenth century led to a great increase in the production of rice. Between 1650 and 1653 the factory was abandoned for a short time because of an armed conflict between the VOC and the kingdom, and after this in 1665 under pressure from the Mughals the post was again closed in connection with the planned conquest of Chittagong. In 1677 the Company reopened its factory in Arakan, but it soon turned out that the kingdom in the intervening years had became very impoverished, and as a consequence trade had dwindled to the extent that in 1682 the High Government had to decide to close the establishment altogether. The map dates from this final period and shows a number of recognizable locations along the river, including Urittaung (*Orijonton*), where a famous stupa stands and where the Arakanese fleet together with several Dutch yachts defeated a combined fleet of the Portuguese *Estado* and private Portuguese from the region on 18 November 1615. In the reproduction the map has been rotated 90 degrees, with north at the top. The map by Isaak de Graaf in his general atlas from around 1695, which is also based on the situation from before 1682 (Volume I: *Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam* I-30), gives a broader picture of the river-system of Arakan as it was at that time (see Van Galen, *Arakan*).

blad / sheet 419:

Bibliothèque nationale de France, DCP SH 18 pf. 200 div. 6 p. 1.

[Anoniem, ca. 1680] :
[Anonymous, c. 1680] :

De Bandel ofte Reede / voor de stadt Arakan.

The Harbour or Roadstead / off the town of Arakan.

Aquareltekening op papier, gekleurd, 50,5 x 73 cm.
Water-colour drawing on paper, coloured, 50.5 x 73 cm.

De tekening op blad 419, uit de serie in de Bibliothèque nationale de France die waarschijnlijk omstreeks 1680 door een nog onbekende Amsterdamse graveur is vervaardigd (zie blad 45), biedt afsluitend een blik op de monding van de rivier de Kaladan. Het in de titel gebruikte woord 'bandel' is een door de Nederlanders overgenomen Portugese verbastering van het Perzische woord *bandar* dat haven betekend. Met 'de stad Arakan' wordt Mrauk U bedoeld, door de koningen ook wel Sri Ayodhyapur genoemd, naar de stad Ayodhya in Noord-India waar de god Ram ooit rechtvaardig geheerst zou hebben. De vanouds bestaande verwevenheid van Arakan met de westelijker gelegen delen van de Voor-Indische wereld komt ook tot uiting in de term *Magh*, die de koningen gebruikten om hun dynastie te beschrijven. Deze is ontleend aan het koninkrijk Magadha in het huidige Bihar in India, waar prins Siddharta Gautama, de latere Boeddha, een belangrijk deel van zijn leven doorbracht en ook zijn Verlichting ontving. Op de kaart van het Mughalrijk op blad 89 is Arakan daarom aangegeven als 'Maug'.

In conclusion, the drawing on sheet 419, from the series in the *Bibliothèque nationale de France* which probably was made by a still unknown Amsterdam engraver around 1680 (see sheet 45), presents a view of the mouth of the Kaladan River. The word *bandel* used in the title is the Portuguese corruption, adopted by the Dutch, of the Persian word *bandar*, which means port. With *de stad Arakan* (the town of Arakan) Mrauk U is meant, which the kings also sometimes called Sri Ayodhyapur, after the town of Ayodhya in North India where the god-king Rama is said to have ruled with righteousness. The interconnection between Arakan and the western parts of the Indian world which traditionally existed is also expressed in the term *Magh* which the kings used to refer to their dynasty. This name is taken from the ancient kingdom of Magadha in the present state of Bihar in India, where Prince Siddharta Gautama, the later Buddha, spent a major part of his life and also received his Enlightenment. On the map of the Mughal empire on sheet 89 Arakan is therefore indicated as *Maug*.

IV Beknopte bibliografie bij de cartografie / Select bibliography to the cartographic section

Ambagtsheer, F.F. & L.B. Wevers, *Dutch Monuments in India: West Bengal: Inventory and Recommendations for Conservation*. Zutphen, 1997.

Ambachtsheer, F.F. & L.B. Wevers, 'De VOC loge van Wingurla. Een prachtig gebouw, het schoonste dat in India te vinden is', in: *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*, no. 5, 1996, pp. 170-183.

Arasaratnam, S., 'De VOC in Ceylon en Coromandel in de 17de en 18de eeuw', in: M.A.P. Meilink-Roelofsz e.a., *De VOC in Azië*, pp. 14-63. Bussum, 1976.

Baker, J.N.L., 'Some original maps of the Dutch East India Company', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 1936, pp. 665-667.

Balk, G.L., F.E.Ch. Hoste & K. Zandvliet, *Inventaris van het archief van het Ministerie van Koloniën: Kaarten en Tekeningen, (1702) 1814-1963*. 's-Gravenhage, 1993. (digitale toegang/digitized access via: http://www.nationaalarchief.nl/toegangen/pdf/NL-HaNA_4.MIKO.ead.pdf).

Barend-Van Haeften, M., 'Nicolaas de Graaff: chirurgijn, spion, teken-, wis- en meetkonstenaer', in: *Caert Thresoor*, no. 9, 1990, pp. 8-13.

Bennekom, W. van, 'Philips Angel in Isfahan', in: J.E. Abrahamse (red.), *De verbeelde wereld : liber amicorum voor Boudewijn Bakker*, pp. 193-8. Bussum, 2008.

Bes, L., *Dutch sources on South Asia, c. 1600-1825. Volume II: Archival Guide to the Repositories in The Netherlands Other than the National Archives*. New Delhi, 2006.

Biedermann, Z. *et al.*, *Atlas historique du Golfe Persique (XVIe-XVIIe siècles)/ Historical Atlas of the Persian Gulf (Sixteenth to Eighteenth Centuries)*. Turnhout, 2006.

Boogaart, E. van den, *Het verheven en verdorven Azië; woord en beeld in het Itinerario en de Icones van Jan Huygen van Linschoten*. Amsterdam/Leiden, 2000.

Boxer, C.R., *Jan Compagnie in oorlog en vrede; beknopte geschiedenis van de VOC*. Bussum, 1977.

Bracht, J. van, *Atlas van kaarten en aangezichten van de VOC en WIC, genoemd Vingboons-atlas in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage*. Haarlem, 1981.

Branfoot, C., 'Tirumala Nayak's "New Hall" and the European Study of the South Indian temple', in: *Journal of the Royal Asiatic Society*, vol. 11, pt. 2, July 2001, pp. 191-217.

Breet, M., *De Oost-Indische voyagie van Wouter Schouten*. Zutphen, 2003.

Bruijn, C.A. de & H.R. Reinders, *Nederlandse vestingen*. Bussum, 1967.

Bruijn, J.R., F.S. Gaastra & I. Schöffer (eds.), *Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*. 3 dln. 's-Gravenhage, 1978-1987. (digitale versie/digitized version via: http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DAS).

Bruijn, M. de & B. Kist, *Johannes Rach, 1720-1783. Artist in Indonesia and Asia*. Jakarta/Amsterdam, 2001.

Bruijn, M. de & R. Raben (eds.), *The world of Jan Brandes, 1743-1808. Drawings of a Dutch traveller in Batavia, Ceylon and Southern Africa*. Amsterdam/Zwolle, 2004.

Burg, A.J. van der, A. Galletti & P. Groot, *The Dutch in Malabar. Being a translation of Selections nos. 1 and 2 with introduction and notes*. Madras, 1911.

Büttner, N., 'Reisebilder – Kunsthistorische Anmerkungen zu Engelbert Kaempfers Landschaftszeichnungen und zu den Illustrationen seiner gedruckten Werke', in: D. Haberland (Hrsg.), *Engelbert Kaempfer (1651-1716): Ein Gelehrtenleben zwischen Tradition und Innovation*. Wiesbaden, 2004.

Colenbrander, H.T., *Koloniale geschiedenis*. 3 dln. 's-Gravenhage, 1925-1926.

Commelin, I. (red.), *Begin ende Voortgangh, van de Vereenigde Nederlandtsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie […]*. 4 dln. Amsterdam, 1646.

Coolhaas, W.Ph., J. van Goor, J.E. Schooneveld-Oosterling & H.K. s'Jakob, *Generale missiven van gouverneurs-generaal en raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, 13 dln. 's-Gravenhage, 1960-2007.

Couto, D., J.L. Bacque-Grammont & M. Taleghani e.a., *Atlas historique du golfe Persique (XVIe-XVIIIe siecles) = Historical atlas of the Persian Gulf (sixteenth to eighteenth centuries)*. Turnhout, 2006.

Datta, K.K., *The Dutch in Bengal and Bihar, 1740-1825 A.D.*, 2nd rev. & enl. ed. Delhi, 1968.

Deloche, J., *Origins of the urban development of Pondicherry according to seventeenth century Dutch plans*. Pondicherry, 2004.

Eaton, R.M., *The Rise of Islam and the Bengal Frontier 1204-1760*. Berkeley, 1993.

Encyclopaedia Iranica Online. Via: http://www.iranicaonline.org.

Fieldhouse, D.K., *The Colonial Empires. A Comparative Survey from the Eighteenth Century*. London, 1992.

Foster, W. (ed.), *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul 1615-1619, as Narrated in His Journal and Correspondence*. London, 1899.

Gommans, J., L. Bes & G. Kruijtzer, *Dutch sources on South Asia, c. 1600-1825. Volume I: Bibliography and archival guide to the National Archives at The Hague (The Netherlands)*. New Delhi, 2001.

Goor, J. van, *De Nederlandse Koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie. 1600-1975*. 's-Gravenhage, 1994.

Gosselink, M., 'Schilderijen van Bengaalse VOC-loges door Hendrik van Schuylenburgh', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, no. 46, 1998, pp. 390-409.

Gosselink, M., *Land in zicht. Vingboons tekent de wereld van 17de eeuw*. Zwolle, 2007.

Groot, P. (ed.), *Memoir of Johan Gerard van Angelbeek … , delivered to his successor in the administration of Malabar, Jan Lambertus van Spall in the Year 1793 = Memorie van den raad ordinair van Nederlandsch-Indiën en geëligeerden goeverneur van Ceilon Johan Gerard van Angelbeek aan zijn opvolger in het bestuur van Malabaar den Heer Jan Lambertus van Spall overgegeven 1793*. Madras, 1908.

Guy, J., 'Tirumala Nayak's Choultry an Eighteenth Century Model', in: C. Bautze-Picron (ed.), *Makaranda: Essays in Honour of dr. James C. Harle*, pp. 207-213. Delhi, 1990.

Haberland, D., *Von Lemgo nach Japan: Das ungewöhnliche Leben des Engelbert Kaempfer 1651-1716*. Bielefeld, 1990.

Heyning, E., *Een Hollandse familie overzee; drie eeuwen belevenissen van de familie Heijning*. Delft, 1995.

Hinz, W. (Hrsg.), *Am Hofe des Persischen Grosskönigs*. Leipzig, 1940.

l'Honoré Naber, S.P., *Inventaris der verzameling kaarten berustende bij het Algemeen Rijksarchief. Eerste supplement*. 's-Gravenhage, 1914. (digitale toegang/digitized access via: http://www.nationaalarchief.nl/toegangen/pdf/NL-HaNA_4.VELH.ead.pdf).

Hotz, A. 'Cornelis Cornelisz Roobacker's scheepsjournaal Gamron Basra (1645); de eerste reis der Nederlanders door de Perzische Golf', in: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, no. 24, 1907, pp. 289-405.

Hotz, A. 'Over afbeeldingen van Persepolis en Palmyra door Nederlanders', in: *Oud-Holland*, no. 29, 1911, pp. 1-48.

Huisken, J.E. & F. Lammertse (red.), *Het kunstbedrijf van de familie Vingboons. Schilders, architecten en kaartmakers in de gouden eeuw*. Maarssen/'s-Gravenhage/Amsterdam, 1989.

s'Jakob, H.K., 'De VOC en de Malabarkust in de 17de eeuw', in: M.A.P. Meilink-Roelofsz e.a., *De VOC in Azië*, pp. 66-85. Bussum, 1976.

Kaempfer, E., *Amoenitatum exoticarum politico-physico-medicarum fasciculi V*. 5 vols. Lemgo, 1712. NB: vide Hinz.

Keulen, E.O. van, W.F.J. Mörzer Bruyns & E.K. Spits (red.), *'In de Gekroonde Lootsman'. Het kaarten-, boekuitgevers en instrumentenmakershuis Van Keulen te Amsterdam, 1680-1885*. Utrecht, 1989.

Klerk de Reus, G.C., 'De vermeestering van Chinsura in 1781 en 1795. Een historische studie', in: *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, dl. 38, 4e stuk, 1875, pp. 1-61.

Koshy, M.O., *The Dutch power in Kerala, 1729-1758*. New Delhi, 1989.

Krogt, P. van der & E. de Groot, *The Atlas Blaeu-Van der Hem of the Austrian National Library*. Vol. V. 't Goy/Houten, 2005.

Kruijtzer, G., 'Khadija Sultana', 2009, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* via: http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN.

Lequin, F. & A. Meijer, *Samuel van de Putte, een mandarijn uit Vlissingen (1690-1745)*. Middelburg, 1989.

Leupe, P.A., *Inventaris der verzameling kaarten berustende in het Rijks-Archief. Eerste gedeelte*. 's-Gravenhage, 1867. (digitale toegang/digitized access via: http://www.nationaalarchief.nl/toegangen/pdf/NL-HaNA_4.VEL.ead.pdf).

Loos-Haaxman, J. de, *Johannes Rach en zijn werk*. Batavia, 1928.

Lunsingh Scheurleer, P. & G. Kruijtzer, 'Camping with the Mughal Emperor: A Golkonda Artist Portrays a Dutch Ambassador in 1689', in: *Arts of Asia*, no. 35 issue 3, 2005, pp. 48-60.

Malekandathil, P., *Portuguese Cochin and the Maritime Trade of India, 1500-1663*. New Delhi, 2001.

Maronier, J.H., *Pictures of the Tropics. A Catalogue of Drawings, Water-colours, Paintings, and Sculptures in the Collection of the Royal Institute of Linguistics and Anthropology in Leiden*. Leiden, 1967.

Marshall, P.J., *Bengal: The British Bridgehead: Eastern India 1740-1828*. Cambridge, 1988.

Mathew, K.S. & A. Ahmad, *Emergence of Cochin in the pre-industrial era. A study of Portuguese Cochin*. Pondicherry, 1990.

Mathew, K.S., *Maritime Malabar and the Europeans*. Gurgaon, 2003.

Meer, S. de & F. Loomeijer, *De schat van Corpus Christi. VOC-kaarten boven water*. Zutphen, 2007.

Meer, S. de (red.), *Het Zeekaarten boek. Vroege zeekaarten uit de collectie van het Maritiem Museum Rotterdam*. Rotterdam/Zutphen, 2007.

Meilink-Roelofsz, M.A.P., *De vestiging der Nederlanders ter kuste Malabar*. 's-Gravenhage, 1943.

Meilink-Roelofsz, M.A.P. e.a., *De VOC in Azië*. Bussum, 1976.

Meilink-Roelofsz, M.A.P., R. Raben & H. Spijkerman (red.), *De Archieven van de Verenigde Oostindische Compagnie. The Archives of the Dutch East India Company. (1602-1795)*. 's-Gravenhage, 1992.

Mil, P. van & M. Scharloo (red.), *De VOC in de kaart gekeken. Cartografie en navigatie van de Verenigde Oostindische Compagnie. 1602-1799*. 's-Gravenhage, 1988.

Mittal, J., 'An illustrated Deccani Manuscript from Rajahmundry: a Hitherto Unknown Centre of Painting in the Deccan', in: *Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde Hamburg*, Bd. 15, 1985, pp. 41-62.

Mitter, P., *Much Maligned Monsters. A History of European Reactions to Indian Art*. Chicago/London, 1992.

Mollema, J.C., *Geschiedenis van Nederland ter Zee*. 4 dln. Amsterdam, 1939-1942.

Mollema, J.C., *De Nederlandsche Vlag Op De Wereldzeeën*. 4 dln. Amsterdam, 1942-1947.

Panikkar, K.M., *Malabar and the Dutch*. Bombay, 1931.

Panikkar, K.M., *Malabar and the Portuguese*. Bombay, 1929.

Peters, M., *De wijze koopman; het wereldwijde onderzoek van Nicolaes Witsen (1641-1717)*. Amsterdam, 2010.

Parthesius, R., *Dutch Ships in Tropical Waters, the development of the Dutch East India Company (VOC) shipping network in Asia 1595-1660*. Amsterdam, 2007.

Pol, B. van der, *Mallabaarse brieven. De brieven van de Friese predikant Jacobus Canter Visscher (1717-1723)*. Zutphen, 2008.

Poonen, T.I., *Dutch hegemony in Malabar and its collapse (A.D. 1663-1795)*. Trivandrum, 1978.

Raben, R., 'European periphery at the heart of the ocean. The Maldives, 17th-18th centuries', in: J. Everaert & J. Parmentier (eds.), *International conference on shipping, factories and colonization, Brussels, 24-26 november 1994*, pp. 45-60. Brussel, 1996.

Rashad, M., *Dumont Kunstreiseführer Iran*. Köln, 2002.

Roessingh, P.H., *Sources of the History of Asia and Oceania in the Netherlands. Part. I: Sources up to 1796*. München/New York/London/ Paris 1982.

Schilder, G.G., 'Het cartografisch bedrijf van de VOC', in: P. van Mil & M. Scharloo (red.), *De VOC in de kaart gekeken. Cartografie en navigatie van de Verenigde Oostindische Compagnie. 1602-1799*, pp. 17-46. 's-Gravenhage, 1988.

Schilder, G.G., *Monumenta Cartographica Neerlandica*. 8 dln. Alphen aan den Rijn, 1986-2008.

Schilder, G.G., 'The Van Keulens and the Dutch East-India Company', in: D. de Vries e.a., *The Van Keulen cartography, Amsterdam 1680-1885*, pp. 71-90. Alphen aan den Rijn, 2005.

Schilder, G., 'Een cartografisch monument van de Verenigde Oost-Indische Compagnie: de Atlas Amsterdam samengesteld door Isaak de Graaf, ca. 1700', in: G. Schilder e.a., *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Deel I: Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam*, pp. 6-21. Voorburg, 2006.

Smit, K., 'Het leven van Aernout van Buchel (1565-1641)', 2002/2007, in: *Aernout van Buchel (Buchelius)* via: hhtp://www.hetutrechtsarchief.nl/collectie/handschriften/buchelius.

Singh, A., *Fort Cochin in Kerala, 1750-1830. The social condition of a Dutch community in an Indian milieu*. Leiden, 2007.

Stapel, F.W. (red.), *Geschiedenis van Nederlandsch-Indië*. 5 dln. Amsterdam, 1938-1940.

Stapel, F.W. & C.W.Th. van Boetzelaer, *Pieter van Dam's Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie*. 8 dln. 's-Gravenhage, 1927-1954, 1977. (digitale versie/digital version via: http://www.inghist.nl/retroboeken/vandam).

Terpstra, H., *De Nederlanders in Voor-Indië*. Amsterdam, 1947.

Terpstra, H., *De vestiging van de Nederlanders aan de kust van Koromandel*. Groningen, 1911.

Valentijn, F., *Oud en Nieuw Oost-Indiën, Vervattende Een Naaukeurige en uitvoerige Verhandelinge van Nederlands Mogentheyd In die Gewesten […]*. 5 dln. Dordrecht/Amsterdam, 1724-1726.

Valette, J. de la, 'Literatuur. Het Hollandsche tijdperk in Malabar', in: *Koloniaal tijdschrift*, no. 21, 1932, pp. 622-624.

Vink, M.P.M., 'Images and ideologies of Dutch-South Asian contact. Cross-cultural encounters between the Nayaka state of Madurai and the Dutch East India Company in the seventeenth century', in: *Itinerario*, vol. 2, 1997, pp. 82-123.

Vink, M.P.M., 'Between the devil and the deep blue sea. The Christian Paravas, a 'client-community' in seventeenth-century Southeast India', in: *Itinerario*, vol. 2, 2002, pp. 64-98.

VOC site: schepenindex. 2002-2010. Via: http://www.vocsite.nl/schepen/lijst.html

VOC-opvarenden database. 2008-2010. Via: http://vocopvarenden.nationaalarchief.nl.

Vries, D. de, *Uit de kaartenwinkel van de VOC. Catalogus van zeekaarten van de Verenigde Oostindische Compagnie in de Collectie Bodel Nijenhuis*. Alphen aan den Rijn, 1996.

Vries, D. de e.a., *The Van Keulen cartography, Amsterdam 1680-1885*. Alphen aan den Rijn, 2005.

Wagenaar, L. e.a., *Gouverneur Van Imhoff op dienstreis in 1739 naar Cochin, Travancore en Tuticorin, en terug over Jaffna en Mannar naar Colombo*. Zutphen, 2007.

Warnsinck, J.C.M., *Reisen van Nicolaus de Graaff. Gedaan naar alle gewesten des Werelds. Beginnende 1639 tot 1687 incluis*. 's-Gravenhage, 1930.

Wevers, L.B., *Dutch Monuments in India: Bihar: Inventory and Recommendations for Conservation*. Utrecht, 1997.

Wieder, F.C., *Monumenta cartographica. Reproductions of unique and rare maps, plans and views in the actual size of the originals, accompanied by cartographical monographs*. 5 vols. 's-Gravenhage, 1925-1934.

Yule, H. & A.C. Burnell, *Hobson-Jobson: A Glossary of Colloquial Anglo-Indian Words and Phrases*. Londen, 1903.

Zandvliet, K., 'Kolonisatie en cartografie in de Oost: de rol van de militaire ingenieurs', in: P. van Mil & M. Scharloo (red.), *De VOC in de kaart gekeken. Cartografie en navigatie van de Verenigde Oostindische Compagnie. 1602-1799*, pp. 117-143. 's-Gravenhage, 1988.

Zandvliet, K., 'Overzeese militaire kartografie na het echec van 1780-1782: De Oost', in: *Caert-Thresoor*, no. 6, 1987, pp. 1-10.

Zandvliet, K., 'Vestingbouw in de Oost', in: G.J. Knaap & G. Teitler (red.), *De Verenigde Oost-Indische Compagnie tussen oorlog en diplomatie*, pp. 150-180. Leiden, 2002.

Zandvliet, K., *Mapping for Money. Maps, plans and topographic paintings and their role in Dutch overseas expansion during the 16th and 17th centuries*. Amsterdam, 2002.

Zandvliet, K. (red.), *De Nederlandse ontmoeting met Azië, 1600-1950*. Amsterdam, 2002.